

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Π.Μ.Σ. στις ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Ειδίκευση στις ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τίτλος: Η σημασία του Brexit στη Μεγάλη Βρετανία: Εσωτερικές και διεθνείς διαστάσεις.

Φοιτήτρια: Δημοσκίδου Θεοδώρα (mad21012)

Επιβλέπων Καθηγητής: Μακρής Σπυρίδων

Συνεξεταστής: Μικέλης Κυριάκος

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ..... σελ. 4-5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ιστορικές και πολιτιστικές αναφορές του Brexit..... σελ. 6-15

1.1: Ένωση..... σελ. 6-7

1.2: Αυτοκρατορική και Μεταυτοκρατορική περίοδος..... σελ. 7-9

1.3: Ιμπεριαλιστική αντίληψη και Αγγλικός εθνικισμός..... σελ. 10-12

1.4: Αυτοκρατορική νοσταλγία και «αντίστροφη αποικιοποίηση»..... σελ. 12-14

1.5: Ναρκισσιστικός εθνικισμός και Ευρωπαϊκή Ένωση..... σελ. 14-15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Εσωτερικές πολιτικές και ιδεολογικές αναφορές του Brexit..... σελ. 16-37

2.1: Ευρωσκεπτικισμός και πολιτικά κόμματα στη Μεγάλη Βρετανία..... σελ. 18-20

2.2: Πολιτικά κόμματα και η στάση τους σε σχέση με το Brexit..... σελ. 20-30

2.2.1: Πριν το δημοψήφισμα..... σελ. 21-24

2.2.2: Μετά το δημοψήφισμα..... σελ. 24-30

2.3: Καμπάνιες υπέρ και κατά του Brexit..... σελ. 30-33

2.4: Βρετανική Ακροδεξιά ως φαινόμενο Brexit – άνοδος και πτώση..... σελ. 33-36

2.5: Συμπέρασμα – Διαιρετική τομή Leave-Remain..... σελ. 36-37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Εσωτερικές εθνικές αναφορές του Brexit..... σελ. 38-65

Υποκεφάλαιο 3.1: Εθνικό επίπεδο..... σελ. 39-59

3.1.1: Αγγλία..... σελ. 39-42

3.1.2: Ουαλία..... σελ. 43-48

3.1.3: Σκωτία..... σελ. 48-52

3.1.4: Βόρεια Ιρλανδία..... σελ. 52-59

3.1.4.1: Αναβίωση του Ιρλανδικού Ζητήματος με αφορμή το Brexit..... σελ. 55-59

Υποκεφάλαιο 3.2: Ενωσιακό επίπεδο.....	σελ. 59-65
3.2.1: Εθνικές διαφοροποιήσεις και αποσταθεροποιητικές επιπτώσεις.....	σελ. 60-64
3.2.2: Συμπέρασμα – Κρίση ενότητας.....	σελ. 64-65

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

<i>Διεθνοπολιτικές και στρατηγικές αναφορές του Brexit.....</i>	<i>σελ. 66-98</i>
---	-------------------

Υποκεφάλαιο 4.1: Ευρωπαϊκή Ένωση στη μετά-Brexit εποχή.....	σελ. 66-80
--	-------------------

4.1.1: Επιπτώσεις Brexit στην ΕΕ.....	σελ. 68-78
---------------------------------------	------------

4.1.1.1: Οικονομία και διεθνές εμπόριο.....	σελ. 68-79
---	------------

4.1.1.2: Εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας.....	σελ. 70-72
---	------------

4.1.1.3: Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση – ένα βήμα πίσω ή ευκαιρία για περισσότερη ένταξη;.....	σελ. 72-75
---	------------

4.1.1.4: Γαλλογερμανική ηγεσία στο επίκεντρο της ΕΕ.....	σελ. 75-78
--	------------

4.1.2: Σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης και Μεγάλης Βρετανίας μετά το Brexit.....	σελ. 79-80
--	------------

Υποκεφάλαιο 4.2: Global Britain.....	σελ. 80-92
---	-------------------

4.2.1: Η ιδέα της Παγκόσμιας Βρετανίας ως εξωστρέφεια του Brexit.....	σελ. 81-82
---	------------

4.2.2: Συνδυαστική παρουσίαση των προγραμμάτων των κυβερνήσεων May και Johnson.....	σελ. 83-87
---	------------

4.2.3: Ιδεολογικές αναφορές Παγκόσμιας Βρετανίας.....	σελ. 87-90
---	------------

4.2.4: Το όραμα συναντά την πραγματικότητα.....	σελ. 90-92
---	------------

4.2.5: Συμπέρασμα.....	σελ. 92
------------------------	---------

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

<i>Το Brexit και η Μεγάλη Βρετανία στον 21ο αιώνα.....</i>	<i>σελ. 93-96</i>
--	-------------------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σελ. 97-110
--------------------------	--------------------

Βιβλία.....	σελ. 97-98
-------------	------------

Άρθρα.....	σελ. 98-110
------------	-------------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εν λόγω διπλωματική εργασία επιχειρεί να εξετάσει το Brexit ως ένα εθνικιστικό φαινόμενο, η αρχή και το τέλος του οποίου εντοπίζονται εξ ολοκλήρου στα ενδότερα της Μεγάλης Βρετανίας. Ο στόχος της εργασίας είναι διττός: αφενός να αναλύσει τη σημασία του Brexit, εστιάζοντας στις εσωτερικές πτυχές του, και αφετέρου να μελετήσει τις διαστάσεις αυτού του φαινομένου τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στο εξωτερικό.

Βασικός σκοπός της είναι να αποδείξει ότι το «*Brexit*», όπως ονομάστηκε το γεγονός και η διαδικασία αποχώρησης της Μεγάλης Βρετανίας (ΜΒ) από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), είναι ένα φαινόμενο «ομπρέλα» που στεγάζει τα εσωτερικά προβλήματα και τις εσωτερικές διαφοροποιήσεις της ΜΒ, μελετώντας το όχι ως ένα μεμονωμένο γεγονός στην ιστορία της χώρας, αλλά ως αποτέλεσμα μίας μακράς διαδικασίας – η οποία έχει τις ρίζες της στις επίμονες αυτοκρατορικές αφηγήσεις και ναρκισσιστικές λαχτάρες των Βρετανών – και ως συνέχεια των εσωτερικών διαφορών που υπάρχουν στο νησί. Σύμφωνα με όσα θα εξεταστούν παρακάτω, το Brexit διαμορφώθηκε εσωτερικά με μηδαμινές εξωτερικές επιδράσεις, αντικατοπτρίζοντας το πως οι ίδιοι οι Βρετανοί βλέπουν τον εαυτό τους στον κόσμο, ενώ ενέτεινε κοινωνικές ανασφάλειες και εθνικά τραύματα και ενστάλαξε μια αίσθηση ελπίδας και ανανέωσης σε μεγάλο τμήμα του πληθυσμού.

Μεταξύ των ερωτημάτων που με απασχόλησαν κατά τη διάρκεια της έρευνας μου και τα οποία θα εξετάσω στην παρούσα εργασία, είναι καταρχήν το τι οδήγησε στην απόφαση του Brexit. Ποιοι εσωτερικοί παράγοντες ώθησαν τους Βρετανούς να ανοίξουν την πόρτα της εξόδου; Και τί ρόλο παίζει η ιστορία και η εθνική κουλτούρα τους σ' αυτό; Για να κατανοήσουμε το πως φτάσαμε σ' αυτή την απόφαση, δεν έχουμε παρά να κοιτάζουμε στο παρελθόν, πραγματοποιώντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή στο πρώτο κεφάλαιο, ώστε να μελετηθεί ιστορικά η διαμόρφωση της ΜΒ ως British Imperium και να εξεταστούν οι ιστορικές και πολιτισμικές αναφορές του Brexit, από τη δημιουργία της ένωσης μέχρι και σήμερα.

Δεύτερον, στην προσπάθεια μελέτης της σημασίας του Brexit στο εσωτερικό του Ηνωμένου Βασιλείου (ΗΒ), θα εξεταστούν οι εσωτερικές πολιτικές και ιδεολογικές αναφορές του, δηλαδή το πως αποτυπώθηκε το Brexit στην εσωτερική πολιτική σκηνή της ΜΒ, μελετώντας τη μεταβλητή του ευρωσκεπτικισμού ως εγγενές στοιχείο της βρετανικής πολιτικής. Ποια ήταν η στάση των βρετανικών πολιτικών κομμάτων στο δημοψήφισμα του Brexit και στο ίδιο το Brexit, αφού πάρθηκε η απόφαση; Πως τα πολιτικά κόμματα επηρέασαν την κοινή γνώμη ως προς την τελική της απόφαση και πόσο ρόλο έπαιξε η άνοδος της Βρετανικής Ακροδεξιάς σ' αυτή; Αυτά είναι όλα ερωτήματα που θα απαντηθούν στο δεύτερο κεφάλαιο.

Στη συνέχεια, η εργασία καλείται να εξετάσει τις εσωτερικές διαστάσεις του Brexit, εστιάζοντας στις εθνικές αναφορές του, τόσο σε επίπεδο των επιμέρους εθνών, όσο και σε επίπεδο εγχώριας ένωσης. Πιο συγκεκριμένα, στο τρίτο κεφάλαιο θα εξεταστούν τα ζητήματα που σχετίζονται με τα έθνη (Ουαλία, Σκωτία, Αγγλία και Βόρεια Ιρλανδία): ποια ήταν η στάση τους στο Brexit, πως επηρέασε και επηρεάζει το Brexit τα διαφορετικά έθνη που συνυπάρχουν στη Μεγάλη Βρετανία (βλέπε: Ιρλανδικό Ζήτημα) και πως αποτυπώθηκε το Brexit σε καθένα από αυτά. Και αφού αναλυθούν οι εσωτερικές εθνικές διαφοροποιήσεις, θα εξεταστεί ο αντίκτυπος του Brexit στη συνοχή της εγχώριας ένωσης, εγείροντας το ερώτημα της μελλοντικής της ενότητας. Τι σημαίνει το Brexit για την πορεία της ένωσης; Τι αδυναμίες αποκάλυψε;

Τέλος, έχοντας εξετάσει επαρκώς τις πτυχές και επιπτώσεις του Brexit στο εσωτερικό της ΜΒ, στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας θα εξεταστούν οι εξωτερικές και διεθνείς διαστάσεις του, με άλλα λόγια οι διεθνοπολιτικές και στρατηγικές αναφορές του Brexit. Πρώτα, θα μελετηθούν οι επιπτώσεις του Brexit στην ΕΕ: Σε ποιους τομείς έχει επηρεαστεί η σχέση ΜΒ-ΕΕ και ποια είναι η επόμενη μέρα για την ΕΕ μετά το διαζύγιο; Το Brexit στάθηκε τροχοπέδη ή αφορμή για στενότερη ένωση; Κλείνοντας, η εργασία αυτή θα αποπειραθεί να απαντήσει στο φλέγον ερώτημα που αφορά τη ΜΒ στον 21ο αιώνα: τι γίνεται από εδώ και πέρα; Η απάντηση θα αναδειξεί την εξωστρέφεια του Brexit, δηλαδή το γεγονός ότι οι Βρετανοί βλέπουν σ' αυτό την αναβίωση του British Imperium, με το όραμα της Παγκόσμιας Βρετανίας. Ποιος είναι ο νέος ρόλος της ΜΒ στη μετά-Brexit εποχή; Τι ιδεολογίες κρύβει από πίσω και κατά πόσο είναι εφικτός; Σ' αυτά θα προσπαθήσει να απαντήσει το τελευταίο υποκεφάλαιο.

Το Brexit είναι ένα άκρως ενδιαφέρον και πολύπλευρο ζήτημα με τεράστιες προεκτάσεις, που θα απασχολήσει το ερευνητικό κοινό για πολλά χρόνια ακόμα. Αν και το θέμα είναι απαιτητικό, το επέλεξα καθώς, ως ένα φαινόμενο που απασχόλησε πολύ την Ευρώπη τα τελευταία χρόνια, μου κίνησε την ερευνητική περιέργεια να το εξετάσω εκ των έσω, να το κατανοήσω, καθώς και να αναδείξω τις εσωτερικές διαστάσεις του, για τις οποίες τόσα λίγα γνωρίζουμε εμείς ως εξωτερικοί παρατηρητές. Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να υποστηρίξει την ανάγνωση του Brexit μέσα από το πρίσμα της αυτοκρατορίας και του μετααποικιακού αφηγήματος, συστατικά που θα συνεχίσουν να καθορίζουν και να διαμορφώνουν τη μελλοντική πορεία της ΜΒ πολύ μετά το Brexit, ενσωματωμένα σε ηρωικά οράματα με προβολή στο μέλλον, όπως η Παγκόσμια Βρετανία. Ελπίζω η εργασία να υπηρέτησε τον σκοπό της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ιστορικές και πολιτισμικές αναφορές του Brexit

Από το επίσημο τέλος της αποικιοκρατίας έως και σήμερα, ίσως κανένα άλλο πολιτικό γεγονός στην ιστορία του ΗΒ δεν είχε τόσο μεγάλη επιρροή στη διαμόρφωση των βρετανικών αφηγήσεων για την εθνική και διεθνική ταυτότητα, όσο η αποχώρηση του από την ΕΕ. Πράγματι, το Brexit ήταν πολλά περισσότερα από μία μεμονωμένη συγκυριακή πολιτική απόφαση. Η συμμετοχή της ΜΒ στην ΕΕ, ήταν ένα διαχρονικό ζήτημα που ταλάνιζε τη βρετανική πολιτική και κοινωνία από την πρώτη στιγμή της ένταξης της σε αυτή. Έτσι, το δημοψήφισμα της 23ης Ιουνίου 2016 και το, όπως πλέον αποδεικνύεται, όχι και τόσο απρόβλεπτο αποτέλεσμα του, απέδειξαν ότι το παρελθόν της ΜΒ συνεχίζει να διαμορφώνει καθοριστικά το παρόν και το μέλλον της (Malreddy and Tronicke, 2020).

Προκειμένου, συνεπώς, να εξετάσουμε και να κατανοήσουμε το Brexit και τις διαστάσεις του, δεν έχουμε παρά να κοιτάζουμε μέσα, δηλαδή στο εσωτερικό της ΜΒ. Στα πλαίσια αυτού, χρειάζεται να μελετηθούν, όχι μόνο η ιστορία της ΜΒ, αλλά και η αντίληψη που έχουν οι Βρετανοί γι' αυτή, και συγκεκριμένα, είναι σκόπιμο να εξεταστεί ιστορικά η διαμόρφωση της ΜΒ, από την ένωση έως και την πτώση της αυτοκρατορίας, δηλαδή το πως διαμορφώθηκε αυτό που ονομάζουμε British Imperium. Όλες οι απαντήσεις που ψάχνουμε περί Brexit, εντοπίζονται στην ιστορία της ΜΒ και κυρίως στην αυτοκρατορική περίοδο, στη βάση της οποίας σμιλεύθηκε η βρετανική ταυτότητα, που καθορίζει την ιδεολογία των Βρετανών έως και σήμερα. Είναι σημαντικό το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας να αφιερωθεί στην μελέτη της βρετανικής ιστορίας, καθώς για να εξηγήσουμε το Brexit στο παρόν, πρέπει πρώτα να κατανοήσουμε το παρελθόν.

Ενότητα 1.1: Η ένωση

Η Βρετανία δεν είναι μία συνηθισμένη χώρα. Το *Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας* δημιουργήθηκε μέσα από μία σειρά Συνθηκών μεταξύ των συνιστούντων εθνών του: την Αγγλία, την Ουαλία, την Σκωτία και τη Βόρεια Ιρλανδία. Η ένωση όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, ξεκίνησε με την Αγγλία και την Ουαλία (τότε πριγκιπάτο) το 1536, έπειτα ενσωμάτωσε επισήμως την Σκωτία το 1707 με την ένωση των κοινοβουλίων τους (το 1603 έγινε η ένωση των βασιλείων), και τέλος τη Βόρεια Ιρλανδία (αρχική ονομασία: επαρχία του Ώλστερ) το 1921 (Dorling and Tomlinson, 2019)¹. Ο όρος *Μεγάλη Βρετανία* είναι κατ' ουσία, ο πολιτικός όρος που χρησιμοποιήθηκε για να επισημοποιηθεί και να μετουσιώσει την ένωση μεταξύ των τεσσάρων

¹ Η αρχική ένωση περιελάμβανε και ολόκληρη την Ιρλανδία από το 1801 μέχρι το 1922, γνωστή ως Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιρλανδίας (Burns, 2009).

μικρών εθνών, αποτελώντας ένα συνονθύλευμα διαφορετικών εθνικών ταυτοτήτων. Σήμερα, η MB μαζί με τα τρία Εξαρτώμενα Εδάφη και τα δεκατέσσερα μικρά βρετανικά υπερπόντια εδάφη, αποτελούν τα θρυμματισμένα απομεινάρια μιας κάποτε μεγάλης, αν και βραχύβιας, αυτοκρατορίας (Dorling and Tomlinson, 2019).

Συγκεκριμένα, η ένωση των τεσσάρων βασιλείων ξεκίνησε ως μία συμφωνία κέρδους με πρωτοβουλία των Άγγλων (ή Αγγλοσαξόνων), στα πλαίσια της πρώτης τους απόπειρας να εκδηλώσουν τις ιμπεριαλιστικές τους προθέσεις (Armitage, 2000). Η ένωση ήταν όχημα της εσωτερικής αποικιοκρατίας των Άγγλων σε βάρος των εθνών που κατοικούσαν στις Βρετανικές νήσους, προκειμένου να διευρύνουν την κυριαρχία τους μέσα στο νησί και να καθιερώσουν μία και μοναδική ταυτότητα (Burns, 2009). Η ικανοποίηση της επεκτατικής αυτής δίψας των Άγγλων μέσα στη Βρετανία άντλησε νομιμοποίηση από το ισχυρότερο πολιτιστικό στοιχείο της εποχής, τη θρησκεία, με στόχο να εκπολιτίσουν τους «βάρβαρους» Κέλτες, ασπαζόμενοι τον Προτεσταντισμό (το θρήσκευμα του Αγγλικού βασιλείου), καθιστώντας τον το συνδετικό κρίκο του ενιαίου βασιλείου μεταξύ των διαφορετικών εθνών (Armitage, 2000). Μάλιστα, στη βάση της επεκτατικής τους μανίας, οι Άγγλοι διαμόρφωσαν τις ιδεολογίες τους περί φυλετικής υπεροχής, πολιτικής ηγεμονίας και πολιτισμικής ανωτερότητας, με τον εξωτερικό ιμπεριαλισμό των Άγγλων να είναι αποκύημα της εσωτερικής αγγλικής αποικιοκρατίας των Κελτών μέσα στην ίδια τη MB, βασισμένη στην αγγλική ιμπεριαλιστική ιδεολογία, που αποτυπώνει την πίστη τους στο ότι έχουν επιλεγεί από τον Θεό για να διεξάγουν πολιτιστικές αποστολές (Armitage, 2000). Σε αυτό το σημείο εντοπίζονται και οι ρίζες της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, καθώς το πρώτο δείγμα αυτής, ήταν η επιβολή της Αγγλικής κυριαρχίας πάνω στους λαούς των Βρετανικών νήσων.

Ενότητα 1.2: Αυτοκρατορική και Μεταυτοκρατορική περίοδος

Ωστόσο, η μη επαρκή πολιτιστική ενοποίηση της MB στη βάση της κοινής θρησκείας για τη διαμόρφωση μίας κοινής βρετανικής ταυτότητας, δημιούργησε την ανάγκη αναζήτησης ενός άλλου συνδετικού κρίκου, αυτού της Βρετανικής Αυτοκρατορίας (Armitage, 2000). Πιο συγκεκριμένα, η Βρετανική Αυτοκρατορία χτίστηκε πάνω στο κράτος της Μεγάλης Βρετανίας, με τα συστατικά βασίλεια και τα πριγκιπάτα του βρετανικού αρχιπελάγους να αποτελούν το θεμέλιο της. Η Βρετανική Αυτοκρατορία ήταν η προέκταση της ένωσης και η ζωντανή έκφραση της βρετανικής ιμπεριαλιστικής ιδεολογίας, σύμφωνα με την οποία επέκτειναν την κυριαρχία τους εκτός των Βρετανικών νήσων, μέσω εμπορίου και πολιτισμού, με δημοκρατικά μέσα και εμπορικούς δίαυλους επικοινωνίας, οδηγώντας σταδιακά στη δημιουργία της βρετανικής ταυτότητας, και στην γέννηση

ενός δυνατού και με αυτοπεποίθηση Βρετανικού έθνους, με σύμβολα που το αποτυπώνανε στη σημαία της ένωσης, τον εθνικό ύμνο, τον βασιλικό οίκο, κλπ (Armitage, 2000).

Αναλυτικότερα, ήδη από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και έως το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, η MB παρουσίασε μία κλιμακωμένη ανάπτυξη στη βιομηχανία, το εμπόριο και την ναυτιλία, τα οποία συνοδεύτηκαν με την επεκτατική τους πολιτική εκτός των Βρετανικών νήσων, και συγκεκριμένα στην Ινδία και την Καραϊβική (Burns, 2009). Σταδιακά, με πυρήνα το εμπόριο, η MB απέκτησε τις πρώτες της αποικίες, οι οποίες έβαλαν τα θεμέλια για τη δημιουργία μίας παγκόσμιας θαλάσσιας και εμπορικής αυτοκρατορίας. Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η MB μπήκε στην τροχιά της αυτοκρατορικής της λειτουργίας με μία πλέον ισχυρή αποικιακή δραστηριότητα, η οποία έγινε μέρος της βρετανικής κουλτούρας και μέσο διαμόρφωσης της κοινής βρετανικής ταυτότητας (Burns, 2009). Μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η Βρετανική Αυτοκρατορία βρισκόταν στο ζενίθ της και απολάμβανε τα οφέλη και τη δύναμη μίας παγκόσμιας αυτοκρατορίας, με κυριότερο κομμάτι αυτής την Ινδία. Όμως σύντομα αυτό θα άλλαζε. Το 1922 δέχτηκε το πρώτο πλήγμα, όταν η Ιρλανδία, έπειτα από δεκαετίες αγώνων ανεξαρτησίας, ανεξαρτητοποιήθηκε ως επικυριαρχία του στέμματος, αποκτώντας δική της κυβέρνηση στη Νότια Ιρλανδία (Burns, 2009). Από εκείνη την στιγμή και έπειτα, η αυτοκρατορία άρχισε να έρχεται αντιμέτωπη με τις πρώτες αντιδράσεις στις αποικίες της, οι οποίες οδήγησαν σε ένα ντόμινο απελευθερώσεων, με πρώτη την Ινδία και το εθνικιστικό κίνημα του Ghadi το 1947 (Burns, 2009). Το κύμα της αποαποικιοποίησης, της κόστισε μεταξύ άλλων την Παλαιστίνη, το Πακιστάν και την Νότια Αφρική, ενώ οι απώλειες στις αποικίες της συνεχώς αυξανόταν, μέχρι την τελική αποσύνθεση το 1997, έτος που χαρακτηρίστηκε από πολλούς ως το τέλος της αυτοκρατορίας (Brown, 2001), ακολουθούμενο από μία περίοδο οικονομικής εξασθένισης.

Ανεξαρτήτως του άδοξου τέλους της, η αυτοκρατορική περίοδος αποτελεί αδιαμφισβήτητα το σημαντικότερο κομμάτι της βρετανικής ιστορίας. Κι αυτό γιατί η Βρετανική Αυτοκρατορία είναι το θεμέλιο της Βρετανικότητας. Αποτελεί τον συνδετικό κρίκο που ένωσε τα διαφορετικά έθνη, κάτω από μία κοινή ιδεολογία, κοινή ταυτότητα και κοινή αντίληψη για τη θέση τους στον κόσμο (Armitage, 2000) και εκπροσωπεί το μεγαλείο της MB, αποδεικνύοντας ότι είναι φτιαγμένη για σπουδαία πράγματα. Πιο αναλυτικά, η βρετανική ιστορία έχει συνδεθεί με μία αυτοκρατορία εμπορικού χαρακτήρα, όπου η κόλλα που την κρατούσε ενωμένη ήταν οι εμπορικές συναλλαγές και η θρησκεία, μέσω της ιδεολογίας τους για την ελευθερία του εμπορίου και των θαλασσών (Armitage, 2000) και παρουσιάζεται ως δημοκρατικός ηγεμόνας, καθώς δεν επεκτάθηκε με πολέμους, στρατό και βίαιες κατακτήσεις, αλλά μέσω του πολιτισμού, του εμπορίου και της δημοκρατίας. Η Βρετανική Αυτοκρατορία είχε τις βάσεις της στο μεγαλειώδες ναυτικό της MB, το οποίο της επέτρεψε να εξαπλωθεί στα πέρατα της γης, ενώ ήθελε να ξεχωρίσει από τις προηγούμενες κατακτητικές, στρατιωτικές και εδαφικές αυτοκρατορίες που οδηγήθηκαν σε διάλυση, γι' αυτό και

χαρακτηρίζεται ως η αυτοκρατορία των θαλασσών (empire of the seas) και της ελευθερίας (empire for liberty), χωρίς να είναι γεωγραφικά προσδιορισμένη (Armitage, 2000). Η πρωτοπορία της εντοπίζεται στο ότι προσέφερε μία αίσθηση ελευθερίας και αυτονομίας στις αποικίες της, κι έτσι εξασφάλισε την επιτυχία της στον ανταγωνισμό του εμπορίου. Για πρώτη φορά, οι έννοιες «ελευθερία» και «αυτοκρατορία» συμφιλιώθηκαν, ώστε να διαμορφώσουν την ιδεολογική ιστορία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Και είναι ακριβώς αυτή η αποτύπωση του χαρακτήρα της αυτοκρατορίας, που έχει διαμορφώσει τις αντιλήψεις εξαιρετισμού (exceptionalism) και μοναδικότητας που διαχωρίζει τους Βρετανούς από την υπόλοιπη ευρωπαϊκή ήπειρο (Burns, 2009).

Εν συνεχεία, η μετά-αυτοκρατορική περίοδος χαρακτηρίστηκε από την προσπάθεια διαχείρισης της πικρίας που ένιωθαν οι Βρετανοί για τη φρεσκοχαμένη τους αυτοκρατορία και του επαναπροσδιορισμού της δύναμης τους. Σ' αυτή την περίοδο, η νίκη της ΜΒ στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, που ακολουθήθηκε από το αφήγημα του σωτήρα, λειτούργησε ως επιβεβαίωση των αντιλήψεων περί ανωτερότητας τους. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η ΜΒ άρχισε να συμβιβάζεται με την ιδέα της αποαποικιοποίησης, μέσω της ευδιάκριτης συνέχειας της Βρετανικής Αυτοκρατορίας – την Κοινοπολιτεία, κράτη τα οποία είναι μεν ανεξάρτητα, αλλά αναγνωρίζουν ως αρχηγό κράτους το βρετανικό στέμμα, ενώ παράλληλα, εντάχθηκε σε μία νέα περίοδο για την ιστορία της: αυτήν ως μέλους της ΕΕ. Ήδη όμως από το 1973 και την είσοδο της ΜΒ στην ΕΟΚ, διαφάνηκε η προβληματική σχέση της ΜΒ με την Ευρώπη, η οποία ήταν εξαρχής αμοιβαία απόμακρη και δύσπιστη, πράγμα που συνεισέφερε στην αναγέννηση της βρετανικής ταυτότητας ως «χώρια και μακριά» (separate and apart) (Burns, 2009).

Τέλος, στη μετα-αυτοκρατορική περίοδο η έντονη ανάγκη για συνεχή επιβεβαίωση της ανωτερότητας των Βρετανών ως έθνος με ένα σύμβολο το οποίο προσδιορίζει όλα αυτά που κάνουν τη ΜΒ σπουδαία, ενσαρκώθηκε στο στέμμα. Συγκεκριμένα, η τότε νέα βασίλισσα Ελισάβετ συνέβαλε καθοριστικά στην αναγέννηση της ΜΒ από τις στάχτες της αυτοκρατορίας (Burns, 2009). Ήδη από την ίδρυση του μάλιστα, το ΗΒ εμπλέκεται σε μια διαδικασία συνεχούς επανεφεύρεσης της μοναρχίας, ως το απόλυτο σύμβολο συνέχειας της βρετανικότητας. Το βρετανικό στέμμα μετουσιώνει, την αίσθηση μίας «φανταστικής κοινότητας» και αναπαριστά την εθνική συνοχή, με την ιδιοφυΐα του να κρύβεται στο γεγονός ότι προσαρμόζεται σε περιόδους δυσκολίας. Πρωθυπουργοί και κυβερνήσεις μπορεί να έρχονται και να φεύγουν, αλλά η μοναρχία συνεχίζει χωρίς παύση, όπως εκφράζει η φράση «The king is dead. Long live the king» (Esler, 2021).

Ενότητα 1.3: Ιμπεριαλιστική αντίληψη και Αγγλικός εθνικισμός

Σύμφωνα με τα παραπάνω λοιπόν, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η σχέση των Βρετανών με το αυτοκρατορικό παρελθόν είναι άρρηκτα συνδεδεμένη και έχει διαμορφώσει τον τρόπο που βλέπουν τον εαυτό τους και τη χώρα τους. Πράγματι, τον Ιανουάριο του 2016, το 43% των Βρετανών πίστευε ότι η Βρετανική Αυτοκρατορία ήταν κάτι καλό, και μόνο το 19% κάτι κακό (YouGov, 2016). Επιπλέον, το 44% θεωρούσε ότι η περίοδος της αποικιοκρατίας είναι κάτι για το οποίο πρέπει να είναι υπερήφανοι, ενώ μόνο το 19% θεώρησε ότι πρέπει να το μετανιώνει (Dorling and Tomlinson, 2019). Αυτό από μόνο του αποδεικνύει ότι η αυτοκρατορική μνήμη είναι ακόμα βαθιά χαραγμένη στις καρδιές των Βρετανών, ενώ το δημοψήφισμα έδειξε ότι οι τελευταίοι χτύποι της καρδιάς της αυτοκρατορίας ηχούν ακόμα μέσα στη βρετανική ψυχή.

Ένας λαός που διδάσκεται από μικρή ηλικία το αυτοκρατορικό αφήγημα του ένδοξου παρελθόντος, δεν μπορεί παρά να διαμορφώσει αισθήματα και αντιλήψεις ανωτερότητας. Όταν εξετάζουμε την ιστορία της MB, και τον τρόπο που αυτή αναπαράγεται από το εκπαιδευτικό σύστημα και τα MME, μπορούμε να μπούμε για λίγο στη θέση των Βρετανών και να καταλάβουμε τον τρόπο που την αντιλαμβάνονται, κι έτσι δεν μας κάνει εντύπωση ότι έχουν αυτή την ιδέα για τον εαυτό τους και τη χώρα τους. Αυτή ακριβώς η ιμπεριαλιστική παρανόηση της θέσης της MB στον κόσμο είναι που κρύβεται πίσω από την απόφαση των Βρετανών να ψηφίσουν υπέρ του Brexit. Οι άνθρωποι της MB κληρονόμησαν μία αποικιακή νοοτροπία που αναπλάθεται, αναπαράγεται και διαμορφώνεται εδώ και εκατοντάδες χρόνια και απλά τώρα βρήκε τη διέξοδο να εκφραστεί με καθοριστικό τρόπο (Dorling and Tomlinson, 2019).

Με άλλα λόγια, αυτό που στην πραγματικότητα επικαλέστηκαν οι υπέρμαχοι του Brexit, είναι την τελευταία αχτίδα του παλιού ιδεώδους της Βρετανικής Αυτοκρατορίας (Dorling and Tomlinson, 2019). Το Brexit, ήταν η αφορμή για να εκφραστούν ελεύθερα και χωρίς αναστολές οι φαντασιώσεις για εθνική και φυλετική ανωτερότητα, απελευθερωμένες από την ΕΕ, όπου η Βρετανία θα ήταν πλουσιότερη και πιο ελεύθερη. Επομένως, ο δραστικός ελιγμός της MB μακριά από την ΕΕ είναι περίπλοκα συνδεδεμένος με το αυτοκρατορικό παρελθόν της, το οποίο αρνείται εδώ και καιρό να αντιμετωπίσει και να αναγνωρίσει για τη βάνανση κληρονομιά που είναι, και το οποίο στοίχειωσε το πρόσφατο δημοψήφισμα και προφήτευσε την έκβασή του. Αυτό συμβαίνει κατά την παρακμή και την πτώση μιας αυτοκρατορίας: τόσα πολλά καταλήγουν να οδηγούν πίσω σε αυτήν όταν τα φαντάσματα του παρελθόντος δεν αντιμετωπίζονται. Όταν οι άνθρωποι της αποτυγχάνουν να προσαρμοστούν, η νοοτροπία της αυτοκρατορίας παραμένει για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Παράλληλα, καθοριστικής σημασίας για την ιμπεριαλιστική νοοτροπία των Βρετανών είναι και η Κοινοπολιτεία, κρατώντας την μνήμη του αυτοκρατορικού μεγαλείου ζωντανή. Οι ιστορικοί της

σύγχρονης Βρετανίας σπάνια δίνουν στην Κοινοπολιτεία την προσοχή που της αξίζει, αντιμετώπιζοντάς την ως ένα «παυσίπονο», που προσπαθεί να γιατρέψει το μεταποικιακό hangover (Saunders, 2020). Ωστόσο, στις δεκαετίες μετά το 1945, χρησίμευσε όχι μόνο ως καταφύγιο της ελπίδας και των ιδανικών της βρετανικής πολιτικής και κοινωνίας, αλλά και ως μια πλατφόρμα για οικονομική ανασυγκρότηση, παρέχοντας όλα τα τρόφιμα και τις πρώτες ύλες που απαιτούνται για να διατηρηθεί η εξασθενημένη βρετανική οικονομία (Saunders, 2020).

Φυσικά, το μεγαλείο της MB που τροφοδοτεί την ιμπεριαλιστική αντίληψη των Βρετανών, εντοπίζεται και στην εμπορική δύναμη και την βιομηχανική της επιχειρηματικότητα. Η παγκόσμια επιρροή που απολαμβάνει σήμερα η Βρετανία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην περήφανη εμπορική της ιστορία, μια ιστορία γεμάτη καινοτομία και προσπάθεια. Η MB ήταν πρωτοστάτης στις κατασκευές και την βιομηχανία, όπως δίκτυα καναλιών, σιδηροδρόμους και ατμομηχανές, με άλλα λόγια, ήταν το εργαστήριο του κόσμου. Ένα μικρό νησί στην άκρη της Ευρώπης έγινε το μεγαλύτερο και ισχυρότερο εμπορικό έθνος στον κόσμο. Τέτοιες καινοτομίες δημιούργησαν ένα ηρωικό όραμα της βρετανικής ιστορίας που ήταν παγκόσμιο και όχι μόνο αυτοκρατορικό και με αυτόν τον τρόπο, η επιχειρηματικότητα αποτέλεσε το χρυσό νήμα που συνέδεσε το παρελθόν με το παρόν (Saunders, 2020). Οι Βρετανοί δίστασαν να αφήσουν πίσω την ιδέα της αυτοκρατορίας, γι' αυτό κρίθηκε σκόπιμο να τονιστεί η διαφορετικότητα και η μοναδικότητα τους πέρα απ' αυτή, διατηρώντας παράλληλα μία νοητή συνέχεια (Dorling and Tomlinson, 2019). Μια αυτοκρατορία που δεν μπορεί να αντικατασταθεί, αλλά πρέπει να αναγνωριστεί και να εκπροσωπηθεί στην ιστορία ως η πιο μεγαλοπρεπής απόδειξη του μεγαλείου τους, και όχι η πηγή του μεγαλείου τους: δημιούργησαν την αυτοκρατορία επειδή ήταν σπουδαίοι.

Και τι σχέση έχουν όλα αυτά με το Brexit, θα ρώταγε κάποιος. Την καθοριστικότερη, καθώς η ιστορία και το παρελθόν μίας χώρας είναι αυτά που διαμορφώνουν την εθνική της ταυτότητα και η τελευταία με τη σειρά της, διαμορφώνει την πολιτική. Το πως βλέπουν οι Βρετανοί τον εαυτό τους καθορίζει την εκλογική τους συμπεριφορά, και ιδιαίτερα οι Άγγλοι, καθώς αυτοί αποτέλεσαν την πλειοψηφία των ψηφοφόρων στο δημοψήφισμα. Πράγματι, η κύρια ψήφος για την αποχώρηση της MB από την ΕΕ, προήλθε από την επικράτεια της Αγγλίας, όπου η αποτυχία του «αποαποικισμού» του αγγλικού σχολικού προγράμματος γίνεται πλέον όλο και πιο εμφανής (Dorling and Tomlinson, 2019). Σε τελική ανάλυση, έχει να κάνει με το πως οι ίδιοι οι Άγγλοι βλέπουν τον κόσμο και πως ο αγγλικός εθνικισμός διαμόρφωσε τη Βρετανική ταυτότητα (McLeod, 2020). Σύμφωνα με τον Wellings (2019), το Brexit είναι το προϊόν και το πάθος ενός ξεχωριστού αγγλικού εθνικισμού που εκκρίνει τους στόχους του μέσω ενός στρατηγικά βρετανικού μητρώου. Η ιδεολογία της μαζοχιστικής απομόνωσης και περηφάνιας που διακρίνει τον Αγγλικό εθνικισμό είναι αυτή που διαμόρφωσε τις αποσχιστικές φιλοδοξίες της MB. Κατά τον Wellings (2019), «η αντίσταση στην

ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αναζωογόνησε τον Αγγλικό εθνικισμό προς υπεράσπιση της Βρετανικής κυριαρχίας, ενώ η Αγγλικότητα αυτής της κοσμοθεωρίας έσπρωξε την MB μακριά από την ΕΕ και πιο κοντά στην Αγγλόσφαιρα».

Είναι δύσκολο επομένως για τους Βρετανούς, και πολύ περισσότερο για τους Άγγλους, οι οποίοι τρέφονται συνεχώς με την αυτοκρατορική προπαγάνδα, να δεχτούν μια μειωμένη θέση στον κόσμο για την MB ως μέλος της ΕΕ-28. Η όλη ιδέα του να είναι μόνο ένα από τα 28 ευρωπαϊκά κράτη-μέλη, και να πρέπει να συμβιβάζονται, αντί να είναι οι ηγέτες, δεν είχε γίνει ποτέ πλήρως αποδεκτό από τον ναρκισσιστικό βρετανικό ψυχισμό (Dorling and Tomlinson, 2019). Πίσω από τις βρετανικές αξίες κρύβεται η ανείπωτη υπόθεση ότι οι Βρετανοί είναι ιδιαίτεροι, επειδή κάποτε, ακόμα μέσα σε ζωντανή μνήμη, κατείχαν μια αυτοκρατορία αποτελούμενη από χώρες που τώρα περιλαμβάνουν σχεδόν το ήμισυ του παγκόσμιου πληθυσμού. Αυτό το αίσθημα ανωτερότητας έχει αποτυπωθεί ως αναπόσπαστο κομμάτι του υποσυνείδητου και του συνειδητού τους, καθώς το χρειαζόταν προκειμένου να μπορούν να διοικήσουν την αυτοκρατορία τους. Κι αυτά τα ψέματα και οι ψευδαισθήσεις μπορούν να επιμείνουν πολύ πιο μετά από την πτώση της αυτοκρατορίας, καθώς συνεχίζουν να αναπαράγονται ως αλήθειες (Dorling and Tomlinson, 2019). Πράγματι, τα αυτοκρατορικά κατάλοιπα αντιπροσωπεύουν ακόμα και τώρα μία σημαντική μερίδα του βρετανικού πληθυσμού και μεταφράστηκαν με το Brexit ως η εγγενής ανάγκη τους να διεκδικήσουν την καταπιεσμένη σπουδαιότητα τους, μέσα από έναν παγκόσμιο ρόλο.

Η MB περνάει κρίση ταυτότητας. Και όπως όταν είχε μόλις χάσει την αυτοκρατορία της και έψαχνε την αναγέννηση της ελπίδας της μέσω της ένταξης της στην ΕΕ, έτσι και τώρα ψάχνει να βρει το χαμένο της μεγαλειώδη εαυτό μέσω της εξόδου της απ' αυτή. Συνεπώς, η συζήτηση του 2016 προκάλεσε ισχυρά συναισθήματα φόβου, απώλειας και προδοσίας, βαθιά ριζωμένα στη βρετανική ιστορία, και τα ζητήματα που την χαρακτήρισαν – μετανάστευση, κυριαρχία, ιθαγένεια και εμπόριο – έθεταν διάχυτες ιδέες για τη ταυτότητα και τη θέση της MB στον κόσμο, η οποία από όλες τις απόψεις ήταν στενά συνυφασμένη με την αυτοκρατορική ιστορία και τις ιμπεριαλιστικές αντιλήψεις που αυτή γέννησε (Saunders, 2020).

Ενότητα 1.4: Αυτοκρατορική νοσταλγία και «αντίστροφη αποικιοποίηση»

Εάν η αποχώρηση της MB από τις αποικίες της σηματοδότησε το τέλος της αποικιοκρατίας όπως την ξέραμε, τότε, για ορισμένους, η αποχώρηση της από την ΕΕ σήμανε το τέλος ενός ακόμη είδους αποικιοκρατίας, αυτής της ΕΕ εις βάρος της MB. Παρατηρήθηκε επομένως μία τάση «αντίστροφης αποικιοποίησης» (Malreddy and Tronicke 2020), με βάση την οποία οι Βρετανοί παρουσίαζαν την ένταξη του ΗΒ στην ΕΕ ή τις συναλλαγές του με αυτή, με όρους μεταπολεμικής βρετανικής

υποτέλειας, όπου ο περήφανος αποικιστής τώρα αποικείται από τις Γερμανοκρατούμενες Βρυξέλλες (McLeod, 2020). Το Brexit αποτυπώθηκε ως «επιστροφή στο μέλλον»: η αυτοκρατορία είναι σε ερείπια, αλλά μετά το Brexit, η αυτοκρατορία παραμένει.

Επιπρόσθετα, όπως υποστηρίζει ο Wüschner (2017), μία ντροπή που δεν μετατρέπεται σε ενοχή, μπορεί να οδηγήσει σε μια «ναρκισσιστική οργή που δεν ενδιαφέρεται πραγματικά για εκείνους που έχουν αδικηθεί, αλλά θρηνεί μόνο για την απώλεια της κοινωνικής αναγνώρισης» (Malreddy and Tronicke, 2020). Εφαρμόζοντας αυτό στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής κατάρρευσης, ο συλλογισμός του Wüschner (2017) υποδηλώνει ότι, οι Βρετανοί νιώθουν ντροπή για τις βλάβες που προκάλεσε η αυτοκρατορική περίοδος, αλλά όχι ενοχή, καθώς η αποδοχή της λειτουργίας της αυτοκρατορίας ως αιτίας ενός «άδικου τραυματισμού άλλων», θα μπορούσε να αποδειχθεί βλαβερή για τον ναρκισσιστικό εαυτό. Ως εκ τούτου, η άρνηση αποδοχής του πλήγματος που προκάλεσε το αποικιακό παρελθόν, είναι μια ατυχής συνέπεια της αδυναμίας τους να συμβιβαστούν με το ζημιογόνο παρελθόν της αυτοκρατορίας κι έτσι όταν σκέφτονται το ένδοξο αυτοκρατορικό παρελθόν, δεν το συνδέουν με τα μελανά σημεία της αποικιοκρατίας. Με άλλα λόγια, το σενάριο της «αντίστροφης αποικιοποίησης» είναι συμπτωματικό των καταπιεσμένων ανησυχιών που περιβάλλουν τη νοσταλγία της αυτοκρατορίας και τη ναρκισσιστική ντροπή, έχοντας αναζωογονήσει εκείνα τα κατάλοιπα του ναρκισσιστικού εθνικισμού που τώρα αγωνίζονται ενάντια στην ίδια την ιδέα της Ευρώπης (Malreddy and Tronicke, 2020).

Αυτή η άρνηση τους να δεχτούν τα λάθη του αποικιακού παρελθόντος, απέδωσε δύο βασικές λειτουργίες στην ιδεολογία του Brexit: πρώτον, εδραίωσε μία συνέχεια μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, που δεν αναγνωρίζει την απώλεια των αποικιών της ΜΒ ως ρήξη, δημιουργώντας έτσι μια αξιοποιήσιμη ιστορία βρετανικής επιτυχίας, αγκυροβολημένη σε ένα σύνολο διαχρονικών εθνικών χαρακτηριστικών που πρέπει να απελευθερωθούν από τις Βρυξέλλες για να ανθίσουν. Δεύτερον, λειτούργησε ως σύνθεση των δύο όψεων της βρετανικής ιστορίας που κανονικά μοιάζουν παράταιρες και αντίθετες μεταξύ τους – μία που παρουσιάζει την ΜΒ ως παγκόσμιο γίγαντα, με την λαχτάρα για παγκόσμια ισχύ και υποκατάστατα αυτοκρατοριών όπως η Κοινοπολιτεία ή η ΕΕ, και την άλλη ως μικρό νησί που κατορθώνει σπουδαία πράγματα, με μια αίσθηση παρακμής που ταραξίζει την αυτοπεποίθηση του (Saunders, 2020).

Παράλληλα, η πεποίθηση των Βρετανών, ότι η αυτοκρατορία ήταν κάτι που η ΜΒ έκανε, και όχι κάτι που ήταν, είχε ως αποτέλεσμα την εύκολη αναθέμανση των ιμπεριαλιστικών τους ιδεολογιών, στρεφόμενοι αυτή την φορά προς το μέλλον (Saunders, 2020), και την παράλληλη υποβάθμιση της σημασίας της αποαποικιοποίησης. Οι αποικίες ήταν απόδειξη της επιχειρηματικότητας και εφευρετικότητας της ΜΒ, και όχι της δύναμης τους, οπότε, όταν τις χάσανε δεν ένιωσαν ότι χάσανε το μεγαλείο τους, αλλά ένα κατόρθωμα που μπορούν ξανά να πετύχουν (Saunders, 2020). Η δύναμη

της αυτοκρατορίας δεν βασιζόταν σε υλιστική μορφή (πχ χρήμα, εμπόριο, ναυτικό κλπ), αλλά στις ψυχολογικές ιδιότητες των Βρετανών. Και είναι ακριβώς αυτή η αντίληψη για την ιστορία τους και για το αυτοκρατορικό παρελθόν, που έχει διαμορφώσει διαχρονικά τη σχέση της MB με την ΕΕ: γιατί έγινε μέλος και πως συμπεριφερόταν ως μέλος της. Τα φαντάσματα της αυτοκρατορίας κρέμονται πάνω από τη Βρετανική πολιτική κουλτούρα, και δεν μπορεί να είναι μόνο οι υπέρμαχοι του Brexit που περπατούν στη σκιά τους (Saunders, 2020).

Ενότητα 1.5: Ναρκισσιστικός εθνικισμός και Ευρωπαϊκή Ένωση

Εξετάζοντας λοιπόν τη βρετανική ιστορία, δεν γίνεται να μην διακρίνει κανείς τον εθνικό ναρκισσισμό που έχουν διαμορφώσει οι Βρετανοί, προσκολλημένοι σε ένα μυθικό παρελθόν (Malreddy and Tronicke, 2020). Ο έντονος χαρακτήρας του ναρκισσιστικού εθνικισμού τους έχει οδηγήσει σε ελλιπή διαμόρφωση μίας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας, ενώ η βρετανική συζήτηση για την ΕΕ είναι διαφορετική σε σύγκριση με την κυρίαρχη δυτικοευρωπαϊκή παράδοση (Glencross, 2016). Η βρετανική εξαιρετικότητα υποδηλώνει κάτι παραπάνω από τον κλασικό πατριωτισμό, και η μεγαλύτερη απόδειξη είναι το δημοψήφισμα του 2016. Συγκεκριμένα, η αντίληψη τους ότι, όχι μόνο μπορούν να κάνουν δημοψήφισμα, αλλά και ότι έχουν την άνεση να αποδεχτούν οποιοδήποτε αποτέλεσμα προκύψει χωρίς ιδιαίτερες συνέπειες γι' αυτούς, είναι αυτό που χαρακτηρίζει την βρετανική εξαιρετικότητα: η πεποίθηση ότι μπορούν να αποχωρήσουν από την ΕΕ χωρίς γρατζουνιά και το γεγονός ότι θεωρούνται πάντα ανώτεροι των περιστάσεων (Glencross, 2016).

Οι υποστηρικτές του Brexit παρουσίασαν τη συμμετοχή της MB στην ΕΕ ως την πιο απτή απόδειξη της μετα-αυτοκρατορικής ταπείνωσης και του μεταπολεμικού θανάτου του έθνους, υποδηλώνοντας ότι η MB, ως ο θεωρούμενος σωτήρας της Ευρώπης εν καιρώ πολέμου, είχε γίνει ασυγχώρητα το υποχείριο των ιδιοτροπιών των ευρωκρατών. Η νίκη της MB στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν η τελευταία ενσάρκωση ενός είδους βρετανικής αυτοκρατορικής αντοχής, με αποτέλεσμα η μεταβίβαση εξουσίας στην ΕΕ να βιωθεί ως αποσταθεροποιητική για την αίσθηση αυτοεκτίμησης και προόδου των Βρετανών (Malreddy and Tronicke, 2020). Ο αυτοκρατορικός τρόπος σκέψης διαμόρφωσε με τέτοιο τρόπο τις απόψεις γύρω από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, με αποτέλεσμα η Ευρώπη να γίνει σύμβολο όχι ελπίδας, αλλά απώλειας. Λόγω αυτού, η MB δεν πίστεψε ποτέ σε μία στενή ένωση με την ΕΕ, αλλά την έβλεπε πάντα ως μία πραγματιστική και ωφελμιστική εξωτερική πολιτική χωρίς παραπάνω δέσμευση (Saunders, 2020). Κι αυτό γίνεται περαιτέρω αντιληπτό, από το γεγονός ότι η MB από την αρχή είχε διαπραγματευτεί την συμμετοχή της στην ΕΕ, ώστε να προσαρμοστεί στα δικά της δεδομένα και τις ανάγκες της, διαφορετικά από όλες τις υπόλοιπες χώρες στην ΕΕ. Ως εκ τούτου, η αντίσταση στις πολιτικές της ΕΕ έχει γίνει ένας

τρόπος διατήρησης της βρετανικής εξαιρετικότητας, που μεταφέρθηκε από τις «τελευταίες ημέρες αθωότητας» της αυτοκρατορίας.

Και ενώ η συμμετοχή της MB στην ΕΕ ήταν μία συνεχής υπενθύμιση της πτώσης της, οι Brexiteers παρουσίασαν την αποχώρηση απ' αυτήν ως μια ευκαιρία να οδηγήσουν το πλοίο του κράτους έξω από τα αντίστροφα ύδατα της Ευρώπης και στις ανοιχτές θάλασσες του ευρύτερου κόσμου: μια αρένα που είναι πιο κατάλληλη για την κληρονομιά και την ταυτότητα της MB (Saunders, 2020). Έτσι, μέσα από τη μελαγχολία για την απώλεια του αυτοκρατορικού ιδεώδους και των ηρωικών επιτευγμάτων τους, δημιουργήθηκαν λαϊκιστικοί μύθοι, όπως η υπόσχεση για επιστροφή στην περασμένη αυτοκρατορική δόξα (Malreddy and Tronicke, 2020), η οποία ενσαρκώθηκε στην ιδέα της «Παγκόσμιας Βρετανίας» (Global Britain), μια έννοια που έχει προκαλέσει μεγάλη συζήτηση. Η αυτοκρατορία, σε αυτήν την ανάγνωση, είναι «η καρδιά της Παγκόσμιας Βρετανίας, που χτυπάει ακόμα» δίνοντας στον όρο αυτόν νόημα (Saunders, 2020).

Και κάπως έτσι, οδηγούμαστε στη τελευταία πράξη ενός έργου που εξελίσσεται για αιώνες: το δημοψήφισμα για το Brexit. Στις 23 Ιουνίου 2016, το εκλογικό σώμα του ΗΒ ψήφισε υπέρ της αποχώρησης από την ΕΕ, με πλειοψηφία 51,9% (Electoral Commission, 2016) μετατρέποντας το στοίχημα του David Cameron σε μεγάλο «λάθος υπολογισμό» (Glencross, 2016). Αυτή η μοιραία απόφαση αποτέλεσε το καθοριστικό έναυσμα για ένα μακροχρόνιο ντόμινο εξελίξεων, ο αντίκτυπος των οποίων θα γίνεται αισθητός για πολλά ακόμα χρόνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Εσωτερικές πολιτικές και ιδεολογικές αναφορές του Brexit

Το δημοψήφισμα της 23ης Ιουνίου του 2016 που έκρινε τη συμμετοχή της MB στην ΕΕ, δίκασε τη βρετανική εσωτερική πολιτική σκηνή και δημιούργησε σφοδρές ενδοκομματικές κρίσεις. Η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος και η επακόλουθη διαχείριση του Brexit, βρήκε σε σύγχυση τα μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα, τα οποία δε στάθηκαν στο ύψος των περιστάσεων, ενώ η διαδικασία του Brexit κλόνησε την πολιτική και κομματική ζωή της MB ανεπανόρθωτα, συνεχίζοντας να ασκεί επιρροή και να διαμορφώνει την πολιτική των κομμάτων μέχρι και σήμερα.

Όμως, αυτή δεν είναι η πρώτη φορά που η βρετανική πολιτική σκηνή δοκιμάζεται από το ερώτημα της συμμετοχής στην ΕΕ. Το 1975, στο πρώτο δημοψήφισμα που διεξήχθη ποτέ στο ΗΒ, μια προηγούμενη γενιά ψηφοφόρων είχε ρωτηθεί εάν ήθελε να παραμείνει σε αυτό που τότε ονομαζόταν Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), μόλις δύο χρόνια μετά την ένταξη του ΗΒ. Σε εκείνο το δημοψήφισμα, οι πολίτες ψήφισαν με διαφορά δύο προς ένα υπέρ της παραμονής στην ΕΟΚ, υποστηρίξιμη που μπορεί να φαινόταν ευρεία και επιβλητική, όμως ήταν ξεκάθαρα χωρίς ενθουσιασμό (Butler and Kitzinger, 1996). Το τοπίο ήταν τελείως διαφορετικό το 2016. Ο τότε βρετανός πρωθυπουργός David Cameron, είχε απέναντι του μια ευρωπαϊκή ήπειρο που έμοιαζε θεμελιωδώς διαφορετική από αυτή που το ΗΒ έβλεπε με φθόνο τη δεκαετία του '70. Μέχρι το 2013, η ΕΕ είχε διευρυνθεί, από 9 κράτη-μέλη τη δεκαετία του '70, σε 28, ορισμένα από τα οποία είχαν πιο αδύναμες οικονομίες από τις αντίστοιχες δυτικοευρωπαϊκές. Παράλληλα, η ήπειρος είχε ήδη πληγεί από την οικονομική κρίση, με την ανεργία και το δημόσιο χρέος να φτάνουν σε ανησυχητικά υψηλά επίπεδα, ακολουθούμενη από την προσφυγική κρίση που αύξησε τον αριθμό μεταναστών σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες (SurrIDGE, 2019).

Επιπρόσθετα, το δημοψήφισμα του 2016 διεξάχθηκε σε μία περίοδο όπου η βρετανική πολιτική και κοινωνική ζωή είχε τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά. Πρώτον, υπήρχε μία συνεχή ανησυχία των πολιτών για την συμμετοχή στην ΕΕ και την μετανάστευση. Δεύτερον, οι Βρετανοί χαρακτηρίζονταν από μία αδύναμη αίσθηση ταύτισης με την ευρωπαϊκή ταυτότητα. Τρίτον, διαρκώς μειώνονταν τα επίπεδα δεσμών με τα μεγάλα πολιτικά κόμματα. Και τέταρτον, παρατηρούνταν ολοένα μικρότερα επίπεδα εμπιστοσύνης στους πολιτικούς (Shimpman, 2016). Οι συνθήκες αυτές έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στον τρόπο που ψήφισαν οι Βρετανοί στο δημοψήφισμα, καθώς λόγω της μεγάλης δυσπιστίας ως προς τους ειδικούς και πολιτικούς, οι υποστηρικτές του Leave αγνόησαν όλο το βρετανικό και διεθνές καθεστώς, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει χώρος για πειθώ, όπως το 1975. Πάνω απ' όλα όμως, το δημοψήφισμα ξεσκέπασε μία χώρα η οποία ήταν διχασμένη (Shimpman, 2016). Διχασμένη ως προς τις αξίες, την τάξη, τη γενιά, τη μόρφωση και τη γεωγραφία. Το

δημοψήφισμα και το Brexit δε δημιούργησαν αυτές τις μακροχρόνιες κοινωνικές διαιρέσεις, απλά τις αποκάλυψαν και τις έδωσαν φωνή. Και αυτές οι διαιρέσεις συνεχίζουν να διαμορφώνουν τη βρετανική πολιτική.

Το αδιέξοδο γύρω από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση όμως ήταν πρωτίστως ένα πρόβλημα για την ενότητα του Συντηρητικού Κόμματος. Η ιστορία έδειξε, ότι η στιγμή που το δημοψήφισμα του 2016 έγινε αναπόφευκτο, ήρθε τον Οκτώβριο του 2011, όταν με αφορμή μίας υπογεγραμμένης αίτησης από περισσότερους από 100.000 πολίτες που ζητούσε εθνική ψηφοφορία για τη συμμετοχή της MB στην ΕΕ, ο συντηρητικός βουλευτής David Nuttall έκανε πρόταση στην Βουλή των Κοινοτήτων ζητώντας δημοψήφισμα (Weale, 2018). Παρά τις απειλές του Cameron όμως ώστε το κόμμα του να την καταψηφίσει, 81 Συντηρητικοί υποστήριξαν την πρόταση. Η άρνηση του Cameron να διεξάγει δημοψήφισμα, ξύπνησε τον «κοιμώμενο γίγαντα», καθώς μία μεγάλη ευρωσκεπτικιστική μερίδα του κόμματος απέκτησε φωνή και πίεζε τον Cameron για το ζήτημα της ΕΕ. Έτσι, τον Ιανουάριο του 2013 στην διάσημη ομιλία του στο Bloomberg, ανακοίνωσε ότι αν κερδίσει στις επερχόμενες εκλογές, θα καλέσει τον βρετανικό λαό σε δημοψήφισμα, έπειτα από διαπραγματεύσεις με τους ευρωπαίους εταίρους, με μια πολύ απλή επιλογή: μέσα ή έξω (Weale, 2018). Ο Cameron δεν είχε άλλη επιλογή. Μετά το πολιτικό λουτρό αίματος που ακολούθησε η αρχική άρνηση του για δημοψήφισμα και την ενδοκομματική διάσπαση των Συντηρητικών ως προς το ζήτημα, ο πρωθυπουργός πίστευε ότι η ιδέα ενός δημοψηφίσματος θα μπορούσε να κατευνάσει τις διαιρέσεις του κόμματος του και να επιφέρει τις ισορροπίες. Η ιδέα του αυτή φυσικά, όπως αποδείχθηκε, ήταν αφελής (Weale, 2018). Η ισορροπία που τόσο αποζητούσε ο Cameron με το δημοψήφισμα, δε θα ερχόταν ποτέ.

Έτσι, την Πέμπτη 23 Ιουνίου 2016, πάνω από 33 εκατ. Βρετανοί κατευθύνθηκαν στο πλησιέστερο εκλογικό κέντρο για να ψηφίσουν στο εθνικό δημοψήφισμα (Electoral Commission, 2016). Όταν οι ψηφοφόροι κοίταζαν το ψηφοδέλτιό τους, διάβασαν την ακόλουθη ερώτηση: *«Πρέπει το Ηνωμένο Βασίλειο να παραμείνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση;»*. Το ότι αυτό ήταν ένα ερώτημα που προκάλεσε έντονα πάθη στο εκλογικό σώμα, αντικατοπτρίστηκε στο γεγονός ότι, με 72,2%, η συμμετοχή στο δημοψήφισμα έφτασε στο υψηλότερο επίπεδο από οποιαδήποτε άλλη πολιτική αναμέτρηση από τις γενικές εκλογές του 1992 (SurrIDGE, 2019). Εντέλει, η 24η Ιουνίου ξημέρωσε με το βρετανικό εκλογικό σώμα να έχει αποφασίσει υπέρ της αποχώρησης από την ΕΕ, με πλειοψηφία μόλις λιγότερο από 52% (Electoral Commission, 2016). Τίποτα από αυτά δεν ήταν αυτό που σκόπευε ο David Cameron με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, προκειμένου να βελτιώσει τις πιθανότητές του στην κάλπη και να συμφιλιώσει τις φατρίες μέσα στο κόμμα του. Η απόφαση να εκχωρήσει ευθύνες στο λαό τον έκανε πρωθυπουργό, αλλά ήταν και το ίδιο που κατέληξε να του κοστίζει τη θέση. Το πως έφτασε η MB

σε αυτό το σημείο και ποια ήταν η συμβολή και η στάση των πολιτικών κομμάτων ως προς το Brexit πριν και μετά το δημοψήφισμα, είναι ερωτήματα στα οποία θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο παρόν κεφάλαιο.

Ενότητα 2.1: Ευρωσκεπτικισμός και πολιτικά κόμματα στη Μεγάλη Βρετανία

Η σχέση της MB με την ΕΕ χαρακτηρίζεται από μία μακρά παράδοση ευρωσκεπτικισμού και δυσπιστίας και αποτελεί ένα περίπλοκο εσωτερικό ζήτημα που κυριαρχεί στη βρετανική πολιτική σκηνή και διακρίνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των κομμάτων. Συγκεκριμένα, η ευρωσκεπτικιστική στάση της MB έγινε γνωστή ήδη από την Συνθήκη της Ρώμης το 1957, με τους Βρετανούς πολιτικούς να μένουν αδιάφοροι μπροστά στο ευρωπαϊκό σχέδιο, ενώ ακόμα και η συμμετοχή τους στην ΕΕ έγινε με μισή καρδιά, διχάζοντας τους Εργατικούς με το δημοψήφισμα του '75 (Evans and Menon, 2017). Αναγνωρίζοντας μεν τα οφέλη της ενιαίας αγοράς, ήταν πάντα συγκρατημένοι μπροστά στην υπερεθνικότητα της ένωσης και την αντιμετώπιζαν ως μία καθαρά επιχειρηματική συμφωνία. Έτσι, το δημοψήφισμα του 2016, ζήτησε από τους ψηφοφόρους του HB να επιλύσουν ένα πολύπλοκο συνταγματικό ζήτημα, το οποίο έχει στοιχειώσει γενιές πολιτικών όλων των κομματικών ιδεολογιών, από το '73 μέχρι και σήμερα (Glencross 2016). Ο ευρωσκεπτικισμός, ως διαχρονικό στοιχείο που διαπερνά τη βρετανική πολιτική σκηνή, αποτελεί κομβικό εσωτερικό παράγοντα του Brexit.

Πιο αναλυτικά, η βρετανική πολιτική χαρακτηρίζεται από μία έντονη ευρωσκεπτικιστική παράδοση, που ξεκινά από την είσοδο της χώρας στην ΕΟΚ. Η ευρωσκεπτικιστική τάση της βρετανικής πολιτικής σκηνής έχει τις ρίζες της στη βρετανική εξαιρετικότητα, η οποία τροφοδοτεί συνεχώς την αντίσταση των βρετανών πολιτικών να δεσμευτούν για μία στενότερη ένωση και την παραδοσιακά ωφελμιστική στάση τους απέναντι της, εμποδίζοντας τη διαμόρφωση μίας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας. Μάλιστα, ο έντονος ευρωσκεπτικισμός εντοπίζεται στην πράξη, στο γεγονός ότι, από το 1975 και έκτοτε, υπήρξαν επανειλημμένα αιτήματα από Βρετανούς πολιτικούς να αποχωρήσουν από την ΕΕ, παράλληλα με εκκλήσεις για διεξαγωγή δημοψηφισμάτων για βασικά ζητήματα της ΕΕ (Glencross 2016). Υποσχέσεις για δημοψήφισμα έγιναν πολλές φορές από όλα τα πολιτικά κόμματα, πράγμα που μεγέθυνε την νομιμοποίηση της ιδέας, ενώ παράλληλα η μη πραγματοποίηση του αύξανε την πίεση (Shimpman, 2016). Έτσι, όταν ο τότε πρωθυπουργός David Cameron πρότεινε το 2013, ότι μία ψηφοφορία Μέσα/Εξω θα προσέφερε μια τακτοποιημένη και δημοκρατική λύση σε μια μακροχρόνια συζήτηση, οι δημοσκοπήσεις έδειξαν τη δημοφιλία της ιδέας στο εκλογικό σώμα (Glencross 2016). Και μόνο το γεγονός ότι το ερώτημα της συμμετοχής στην ΕΕ

έχει τεθεί δύο φορές, αποδεικνύει την αβεβαιότητα των κυβερνόντων για τη θέση της χώρας σ' αυτήν.

Συγκεκριμένα, σε αυτή την ενότητα θα εστιάσουμε στην σχέση που έχουν τα δύο παραδοσιακά μεγάλα βρετανικά κόμματα, το Συντηρητικό και το Εργατικό, με την ΕΕ και πως αυτά αντιμετωπίζουν την ένωση κατά παράδοση με βάση των ιδεολογιών τους. Αρχικά, το Συντηρητικό κόμμα είναι από τη δεκαετία του '90 κατά κύριο λόγο ένα παραδοσιακά ευρωσκεπτικιστικό κόμμα, καθώς λόγω της μετριοπαθούς και συντηρητικής του πολιτικής, αντιμετωπίζει την ΕΕ με δισταγμό και δυσπιστία. Έτσι, μία μεγάλη μερίδα του κόμματος είναι ευρωσκεπτικιστές, η πίεση των οποίων οδήγησε τον Cameron στη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος το 2016. Αναλυτικότερα, όπως κάθε άλλο μεγάλο κόμμα, έτσι και οι Συντηρητικοί αποτελούνται από φατριές (Evans and Menon, 2017). Η πρώτη από αυτές είναι αυτή που παραδοσιακά υποστηρίζει τις επιχειρήσεις και την οικονομία, αντιστέκεται στην εθνικοποίηση και την παρεμβατική ρύθμιση και έτσι τα τελευταία χρόνια έχει γενικά ευνοήσει την ένταξη στην ΕΕ. Η δεύτερη παράταξη έχει μια φονταμενταλιστική πίστη στις ελεύθερες αγορές, με απόψεις που τους οδηγούν να είναι έντονα ευρωσκεπτικιστές, προτείνοντας ότι το ΗΒ μπορεί να απελευθερωθεί από τα δεσμά της Ευρώπης και να αποκτήσει έναν παγκόσμιο ρόλο, μια άποψη που είναι γνωστή ως «Empire 2.0». Η τρίτη τάση είναι εθνικιστική, το στοιχείο στο οποίο απευθυνόταν η Theresa May (2016a) στην κομματική της ομιλία, όταν είπε ότι «αν νομίζεις ότι είσαι πολίτης του κόσμου, είσαι πολίτης του πουθενά». Γι' αυτή την ομάδα το σύνθημα «Take Back Control» είναι ισχυρό.

Βέβαια, οι Συντηρητικοί έχουν αντιστρέψει τη θέση τους σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση τρεις φορές από τη δεκαετία του 1950 (Lynch and Whitaker, 2018). Ενώ αρχικά είχαν αποκλείσει την είσοδο στην ΕΟΚ, ήταν αυτοί που υπέβαλλαν αίτηση για ένταξη το 1961, με αποτέλεσμα από τα τέλη της δεκαετίας του '80 μέχρι και το δημοψήφισμα του 2016, να έχουν αναπτύξει μια γενικά ήπια ευρωσκεπτικιστική θέση, υποστηρίζοντας μεταρρυθμίσεις της ΕΕ (π.χ. επέκταση της ενιαίας αγοράς), αλλά και τις εξαιρέσεις ή τη μη συμμετοχή σε βασικές πολιτικές της ΕΕ (π.χ. οικονομική και νομισματική ένωση, ορισμένα μέτρα αστυνόμευσης και ποινικής δικαιοσύνης) και τις προτάσεις για δημοψηφίσματα για νέες Συνθήκες της ΕΕ. Έτσι, αν και το Συντηρητικό κόμμα είναι γενικά πιο διστακτικό στην αλλαγή, φάνηκε να προσαρμόζεται στα νέα σενάρια, διατηρώντας όμως πάντα τον ευρωσκεπτικιστικό του χαρακτήρα στον πυρήνα.

Από την άλλη, οι Εργατικοί είναι ένα περισσότερο φιλοευρωπαϊκό κόμμα, καθώς όπως πολλά άλλα παραδοσιακά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, κατέληξε κι αυτό να ενστερνιστεί το όραμα ενός κοσμοπολίτικου, φιλικού προς τις επιχειρήσεις, φιλελεύθερου και προοδευτικού κόμματος (Shimpman, 2016). Όμως, δεν ήταν πάντα έτσι. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80, το κόμμα ήταν κατά βάση ευρωσκεπτικιστικό, λόγω της αμέλειας που έδειχνε η ΕΕ για τα εργατικά

δικαιώματα. Η στάση των Εργατικών απέναντι στην Ευρώπη άλλαξε όμως, όταν ο Jacques Delors, τότε πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στο Συνέδριο των Συνδικάτων το 1998, σκιαγράφησε σχέδια για την «κοινωνική Ευρώπη», με κατοχυρωμένα δικαιώματα εργαζομένων στο διεθνές δίκαιο και παροχή κοινωνικών προνομίων (Weale, 2018). Έτσι, άρχισε να υπάρχει μία διάχυτη υποστήριξη του ευρωπαϊκού εγχειρήματος από το κόμμα, με αποκορύφωμα τις αρχές του 2000 όταν η κυβέρνηση Blair περιεργαζόταν σοβαρά την ένταξη της ΜΒ στο ευρώ (Shimpman, 2016). Ωστόσο, ελάχιστοι Εργατικοί, (όπως ο πρώην ηγέτης Jeremy Corbyn), παρέμειναν ευρωσκεπτικιστές.

Η συσπείρωση ωστόσο των κυρίαρχων βρετανικών πολιτικών κομμάτων κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο δεκαετιών, γύρω από μια κεντρικά, φιλελεύθερη και θετικά διακείμενη προς την ΕΕ, συναίνεση, είχε ως αποτέλεσμα, σε συνδυασμό με το πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα της χώρας, την ελάχιστη εκλογική διέξοδο στις κοινωνικά συντηρητικές προτιμήσεις πολλών ψηφοφόρων (Shimpman, 2016). Σαφώς, οι πολιτικές των Εργατικών και των Συντηρητικών δεν ήταν πανομοιότυπες, όμως η αντίληψη μεταξύ πολλών ότι τα δύο κόμματα είχαν γίνει δυσδιάκριτα, δημιούργησε ένα ολοένα πιο απογοητευμένο εκλογικό σώμα, το οποίο βρέθηκε αντιμέτωπο με ένα περιορισμένο σύνολο πολιτικών επιλογών, διαμορφώνοντας ένα κλίμα εξέγερσης, που εκδηλώθηκε μέσα από το δημοψήφισμα του Brexit. Το Brexit ήταν η εκδήλωση μίας μακροχρόνιας διαφοροποίησης της ΜΒ από την Ευρώπη, συνδυασμένη με πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις που διαμορφώνονται για πάνω από 40 χρόνια (Evans and Menon, 2017). Όμως το δημοψήφισμα αποτέλεσε μία πρόχειρη πολιτική λύση για να δώσει μία αποφασιστική απάντηση σε ένα τόσο εξελισσόμενο πολύπαθος συνταγματικό αίνιγμα (Saunders 2020). Η διαχρονική αδυναμία των πολιτικών να πάρουν οι ίδιοι την απόφαση για το μέλλον της ΜΒ, έριξε το μπαλάκι στην κοινή γνώμη και στην άμεση δημοκρατία, με ανεπανόρθωτα αποτελέσματα.

Ενότητα 2.2: Πολιτικά κόμματα και η στάση τους σε σχέση με το Brexit

Το Brexit ταρακούνησε την βρετανική πολιτική σκηνή και επέφερε τη μεγαλύτερη κομματική κρίση που έχει βιώσει η ΜΒ εδώ και πολλά χρόνια (Kenny and Sheldon, 2021). Το δημοψήφισμα και το αποτέλεσμα του ξεσκέπασε ιδεολογικές διαφορές και τόνισε εσωκομματικές διαίρεσεις, κυρίως στα δύο μεγαλύτερα κόμματα, των Συντηρητικών και Εργατικών, οι οποίες με την σειρά τους δημιούργησαν έντονο κομματικό ανταγωνισμό και κρίση στο βρετανικό κομματικό σύστημα (Kenny and Sheldon, 2021). Σ' αυτή την ενότητα θα παρουσιαστούν οι απόψεις των κυριότερων κομμάτων της ΜΒ, όπως αυτές εκφράστηκαν από τις ηγεσίες και τις κοινοβουλευτικές τους ομάδες. Βέβαια, λόγω της δικομματικής φύσης του κομματικού συστήματος της ΜΒ, θα γίνει κυρίως έμφαση στο Συντηρητικό και το Εργατικό κόμμα, αλλά και μία αναφορά στους Φιλελεύθερους

Δημοκρατικούς, το SNP (Σκωτικό Εθνικό Κόμμα), το Δημοκρατικό Ενωτικό Κόμμα (DUP) και το Sinn Fein.

Υποενότητα 2.2.1: Πριν το δημοψήφισμα

Όσον αφορά τα πολιτικά κόμματα και την στάση τους πριν και κατά την περίοδο του δημοψηφίσματος που οδήγησε στο Brexit, παρουσιάζεται γενικότερα ένα κοινό μέτωπο συνεργασίας και διακομματικής συμφωνίας υπέρ της παραμονής στην ΕΕ, με μοναδική εξαίρεση το ακροδεξιό Κόμμα Ανεξαρτησίας Ηνωμένου Βασιλείου (UKIP).

Αρχικά, το ***Συντηρητικό κόμμα***, ήδη πριν το δημοψήφισμα, ήταν διχασμένο ως προς την ΕΕ. Το ίδιο το δημοψήφισμα γεννήθηκε ως πολιτική επίλυσης της ενδοκομματικής κρίσης που είχε ξεσπάσει στο εσωτερικό των Συντηρητικών στη βάση του ευρωπαϊκού ζητήματος, με απώτερο σκοπό να λυθούν οι ενδοκομματικές διαφωνίες και να εξασφαλιστεί η κοινοβουλευτική πλειοψηφία στις εκλογές (Glencross 2016). Όταν λοιπόν ήρθε η ώρα να εκφράσει μία ενωμένη στάση κατά τη διάρκεια της προ του δημοψηφίσματος περιόδου, αυτό δεν έγινε εφικτό. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι Συντηρητικοί είναι ένα παραδοσιακά ευρωσκεπτικιστικό κόμμα, που πλέον έχει και φιλελεύθερες επιρροές, όμως υπάρχει ακόμα ένα τμήμα του κόμματος που είναι αντιευρωπαϊκό, χωρίς αυτό να εκφράζει ολόκληρο το κόμμα ή την πλειοψηφία του (Lynch and Whitaker, 2018). Επομένως, δεν επικρατεί μόνο μία αντίληψη για την ΕΕ, αλλά οι διάφορες ενδοκομματικές φατρίες έχουν διαφορετικές απόψεις επί του θέματος, με αποτέλεσμα το κόμμα να εκφράσει μία πληθώρα αντικρουόμενων θέσεων, οι οποίες δίχασαν ακόμα περισσότερο το Συντηρητικό κόμμα, αντί να το ενώσουν, όπως είχε σκοπό ο Cameron. Στο δημοψήφισμα, η πλειοψηφία των Συντηρητικών βουλευτών (περίπου 187 από 330) ψήφισε παραμονή, ενώ μια σημαντική μειοψηφία (περίπου 140) ψήφισε αποχώρηση (Lynch and Whitaker, 2018).

Συγκεκριμένα, ένα μεγάλο μέρος του κόμματος, οι ρεβιζιονιστές, ζήτησαν θεμελιώδη επαναδιαπραγμάτευση για να υποστηρίξουν την παραμονή, όμως επειδή τα αποτελέσματα των διαπραγματεύσεων της κυβέρνησης με την ΕΕ ήταν απογοητευτικά, καθώς ούτε ζητήθηκε ούτε προσφέρθηκε θεμελιώδης αλλαγή, αυτοί εντέλει υποστήριξαν την αποχώρηση (Lynch and Whitaker, 2018), ενώ στο ίδιο μέτωπο κινήθηκαν και οι λιγότερο ρεβιζιονιστές. Παράλληλα, οι ακραίοι ευρωσκεπτικιστές του κόμματος, που απορρίπτουν ολοκληρωτικά την ΕΕ, επεδίωξαν την αποχώρηση από την ΕΕ πάση θυσία, με την επαναδιαπραγμάτευση των όρων παραμονής από τον Cameron να μην τους είναι αρκετή. Ως εκ τούτου, ο Cameron αντιμετώπισε ένα δύσκολο έργο ώστε να καταφέρει να στρατολογήσει μια σημαντική πλειοψηφία βουλευτών στο στρατόπεδο της παραμονής, καθώς ορισμένοι προηγουμένως θετικοί ως προς την ΕΕ Συντηρητικοί βουλευτές,

εντέλει υποστήριξαν το Brexit, λόγω της αποτυχίας να επιτευχθούν σημαντικές αλλαγές στις διαπραγματεύσεις. Η μακροπρόθεσμη πτώση του φιλοευρωπαϊκού αισθήματος στο Συντηρητικό Κόμμα ήταν εμφανής.

Στο άλλο στρατόπεδο, μεταξύ των Συντηρητικών βουλευτών που υποστήριξαν την παραμονή, τα βασικά ζητήματα που τους απασχόλησαν ήταν τα οικονομικά οφέλη από την ένταξη στην ΕΕ, η πρόσβαση στην Ενιαία Αγορά, οι εμπορικές συμφωνίες και η εθνική ασφάλεια (Lynch and Whitaker, 2018). Περισσότεροι από τους μισούς βουλευτές υπέρ της παραμονής ανέφεραν το κόστος ή τους κινδύνους του Brexit, που κυμαίνονται από την απώλεια θέσεων εργασίας έως τις δυσκολίες των διαπραγματεύσεων για το Brexit. Αυτό αντικατοπτρίζει την έμφαση που έδωσε η κυβέρνηση στους κινδύνους της αποχώρησης κατά την περίοδο πριν το δημοψήφισμα, και αποκαλύπτει ότι οι περισσότεροι βουλευτές που υποστήριξαν την παραμονή, είχαν ελάχιστα θετικά να πουν για την ΕΕ.

Όπως ήδη αναφέραμε, ο πρωθυπουργός Cameron αντιμετώπισε μεγάλη αντιπαλότητα, τόσο από τα άλλα κόμματα, όσο και από το δικό του, στην πορεία για το δημοψήφισμα. Ο ευρωσκεπτικιστικός αγώνας υποθάλφθηκε από διαιρέσεις μέσα στο ίδιο το Συντηρητικό κόμμα, διαιρέσεις που ο ίδιος ο Cameron φούντωσε, ενδεχομένως χωρίς να αναλογιστεί τις συνέπειες, με την φρούδα υπόσχεση του για θεμελιώδεις διαπραγματεύσεις (Shimprman, 2016). Η επαναδιαπραγμάτευση δεν έδωσε τη συνολική νέα διευθέτηση για την οποία είχε μιλήσει ο πρωθυπουργός και η πολυαναμενόμενη αυτή συμφωνία δεν κατάφερε να πείσει όλο το υπουργικό συμβούλιο του Cameron. Σε γενικές γραμμές, η πλειοψηφία του υπουργικού συμβουλίου του Cameron (18 από τους 24 υπουργούς), τάχθηκε στο πλευρό της παραμονής, συμπεριλαμβανομένου του Καγκελαρίου του Θησαυροφυλακίου George Osborn και της υπουργού Εσωτερικών Theresa May (SurrIDGE, 2019). Όπως είχε κάνει ο Harold Wilson το 1975, πριν από το δημοψήφισμα του 2016, ο Cameron είχε βεβαιώσει ότι οι υπουργοί που δεν συμφωνούσαν με τη σύσταση της κυβέρνησης να ψηφίσουν την παραμονή, θα ήταν ελεύθεροι να εκστρατεύσουν υπέρ του Brexit. Εντέλει, έξι απ' αυτούς υποστήριξαν το Brexit, οι πιο εξέχοντες εξ αυτών ήταν ο πρώην ηγέτης των Συντηρητικών Iain Duncan Smith, ο αρχηγός της Βουλής των Κοινοτήτων Chris Grayling, ο υπουργός Δικαιοσύνης Michael Gove, ο υπουργός Πολιτισμού John Whittingdale, η υπουργός της Βόρειας Ιρλανδίας Theresa Villiers και η υπουργός Απασχόλησης Priti Patel (SurrIDGE, 2019). Η διαίρεση στο κόμμα έγινε ακόμα πιο εμφανής όταν, μέσα στο ίδιο το Συντηρητικό κόμμα δημιουργήθηκε μία ομάδα πίεσης που ονομάστηκε «Συντηρητικοί για την Βρετανία» («Conservatives for Britain»), μία πολυμελής ομάδα ευρωσκεπτικιστών κοινοβουλευτικών του κόμματος που υποστήριξαν την αποχώρηση (περίπου 50 βουλευτές) (Weale, 2018).

Γίνεται κατανοητό επομένως, ότι οι Συντηρητικοί δεν παρουσίασαν ένα κοινό ενωμένο μέτωπο ως προς το δημοψήφισμα, πράγμα που τους αποδυνάμωσε και έκανε την καμπάνια παραμονής να χάσει

την δυναμική της. Μόλις έναν μήνα πριν το δημοψήφισμα, οι σχέσεις στην κορυφή του Συντηρητικού κόμματος ήταν διαλυμένες και το κόμμα παρουσιαζόταν διασπασμένο, με το μέλλον του κόμματος, ή ό, τι θα απέμενε από αυτό μετά το δημοψήφισμα, να είναι δυσοίωνο (Weale, 2018). Δεν ήταν μόνο οι δύο καμπάνιες που μάχονταν η μία απέναντι στην άλλη, αλλά και οι Συντηρητικοί ήταν σε πόλεμο μεταξύ τους, καθώς πολεμούσαν σε διαφορετικά στρατόπεδα, αρθρώνοντας αντιφατικά μηνύματα σχετικά με την ΕΕ, μειώνοντας έτσι τον αντίκτυπο της γενικότερης επιρροής του Συντηρητικού κόμματος στην κάλπη του δημοψηφίσματος (SurrIDGE, 2019).

Αν το Συντηρητικό Κόμμα ήταν διχασμένο αδυνατώντας να υποστηρίξει μία ξεκάθαρη θέση, αυτό ίσχυε και εν μέρει και για το Εργατικό Κόμμα. Παρ' όλο που το τελευταίο, ως ένα κόμμα που υποστηρίζει παραδοσιακά την ΕΕ, είχε μία κοινή και πιο ξεκάθαρη θέση υπέρ της παραμονής στην ΕΕ, η νέα τότε ηγεσία του κόμματος υπό τον Jeremy Corbyn όμως, ήταν κάθε άλλο παρά πεπεισμένη για τα οφέλη της συμμετοχής της ΜΒ στην Ένωση (Shimpman, 2016).

Συγκεκριμένα, οι **Εργατικοί** παρουσίασαν ένα ενωμένο μέτωπο υπέρ της παραμονής της χώρας στην ΕΕ. Όλοι οι βουλευτές του Εργατικού κόμματος (222), εκτός από 10, ήταν υπέρ της παραμονής και τάχθηκαν δημοσίως στον αγώνα κατά του Brexit (SurrIDGE, 2019). Ωστόσο, αν και η στάση του κόμματος ως προς το δημοψήφισμα ήταν ξεκάθαρη, δημιουργήθηκε εσωκομματική διαφωνία σχετικά με τη μη δημοφιλή ηγεσία του Jeremy Corbyn, ο οποίος παρείχε μόνο μια χλιαρή επιδοκμασία της συνέχισης της συμμετοχής της χώρας στην ΕΕ. Ο ίδιος ο Corbyn κατηγορήθηκε από τα υπόλοιπα κόμματα, αλλά και από την δική του κομματική βάση, ότι σαμποτάρει την εκστρατεία της παραμονής, καθώς αρνήθηκε επανειλημμένα να επικεντρωθεί στο δημοψήφισμα και να εκφράσει μία ξεκάθαρη θέση επί του θέματος (Shimpman, 2016). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι Εργατικοί να στέλνουν ανάμεικτα μηνύματα στο εκλογικό σώμα και να μην εκφράζουν μία επίσημη θέση, μπερδεύοντας τους ψηφοφόρους του κόμματος και επηρεάζοντας τους αρνητικά στην τελική τους απόφαση (SurrIDGE, 2019). Αυτή η διαφοροποίηση του σε σχέση με το υπόλοιπο κόμμα και την ευρύτερη πολιτική των Εργατικών, τον έφερε σε αντιπαράθεση με τους βουλευτές του και προκάλεσε κρίση στην κορυφή του κόμματος, παρουσιάζοντας μία ασαφή εικόνα για το κόμμα. Ο Corbyn δεχόταν συνεχώς κομματική πίεση να υποστηρίξει επισήμως την παραμονή, οδηγώντας τον εντέλει να συμφωνήσει με μισή καρδιά – ως απόφαση τακτικής – ότι οι Εργατικοί τάσσονται επίσημα υπέρ της παραμονής (Weale, 2018). Έτσι, το Εργατικό κόμμα υποστήριξε την εκστρατεία υπέρ της παραμονής της ΜΒ στην ΕΕ, με την καμπάνια «Labour In for Britain», δηλώνοντας την αμέριστη υποστήριξη τους προς την επίσημη καμπάνια υπέρ της παραμονής, «Stronger In» (Weale, 2018). Παρ' όλα αυτά, η έλλειψη υποστήριξης από τον αρχηγό του κόμματος ήταν εξουθενωτική για την καμπάνια του Labour In, καθώς σήμαινε ότι υπήρχε ένα όριο στο πόσο θα μπορούσαν να στηριχθούν στον Corbyn για να βοηθήσει.

Παρόλο που κατά την περίοδο του δημοψηφίσματος, τα δύο μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα χαρακτηρίστηκαν από την εκτεταμένη ασάφεια των θέσεων τους και μία γενικότερη αμφίσημη εικόνα (Shimprman, 2016), τα μικρότερα βρετανικά κόμματα παρουσίασαν μία εκ διαμέτρων αντίθετη εικόνα, υιοθετώντας σαφείς και ολοκληρωμένες θέσεις. Κόμματα όπως, οι Πράσινοι, οι Φιλελεύθεροι Δημοκράτες, το SNP και το UKIP (για το οποίο θα μιλήσουμε σε ξεχωριστή ενότητα), εξέφρασαν μία ενωμένη και ξεκάθαρη στάση απέναντι στο δημοψήφισμα για την ΕΕ, κινητοποιώντας έτσι μεγάλες μερίδες του βρετανικού πληθυσμού (SurrIDGE, 2019). Συγκεκριμένα, οι Φιλελεύθεροι Δημοκράτες και το εθνικό κόμμα της Σκωτίας, ήταν προσηλωμένοι υπέρ της παραμονής στην ΕΕ, με όλους τους 56 βουλευτές του SNP και τους 8 Φιλελεύθερους Δημοκράτες να τάσσονται υπέρ της ΕΕ (SurrIDGE, 2019). Τέλος, οι Πράσινοι, ως παραδοσιακά φιλοευρωπαϊκό κόμμα, τάχθηκαν απόλυτα υπέρ της ΕΕ, έχοντας μόλις μία βουλευτή.

Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι που στράφηκαν στα κόμματά για καθοδήγηση σχετικά με το πώς να ψηφίσουν, δεν βρήκαν σαφή απάντηση. Ενώ το μήνυμα που έστειλαν τα μικρότερα κόμματα ήταν σαφές, αυτό δεν ίσχυε για τα δύο μεγαλύτερα κόμματα που κυριαρχούσαν στο πολιτικό τοπίο, καθώς ήταν τα σκυλιά που δεν γάβγισαν στο δημοψήφισμα (Shimprman, 2016), διχάζοντας και μη πείθοντας τους ψηφοφόρους τους. Τα μεγάλα πολιτικά κόμματα όχι μόνο δεν κατάφεραν να επηρεάσουν και να κινητοποιήσουν στον βαθμό που θα περιμέναμε, αλλά πολύ περισσότερο, η ψήφος για το Brexit εκφράστηκε ως ένδειξη θυμού και απογοήτευσης του Βρετανικού λαού απέναντι σε ένα πολιτικό καθεστώς που πλέον δεν τους εκπροσωπούσε.

Υποενότητα 2.2.2: Μετά το δημοψήφισμα

Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος αποτέλεσε ένα σημαντικό πλήγμα για την εξουσία της πολιτικής τάξης και των κυβερνητικών θεσμών του κράτους, δημιουργώντας περισσότερα προβλήματα απ' ό,τι έλυσε. Δημιούργησε ένα σοβαρό χάσμα μεταξύ Βουλής και λαού, με τον κόσμο να ψηφίζει υπέρ της αποχώρησης, ενώ η ουσιαστική πλειοψηφία των βουλευτών είχε ταχθεί υπέρ της παραμονής. Κανένα κόμμα δεν μπορούσε να είναι σίγουρο πώς να ερμηνεύσει αυτή τη λαϊκή εντολή, αφού δεν υπήρχε επίσημος προγραμματισμός και οι ψηφοφόροι είχαν πολλούς διαφορετικούς λόγους να ψηφίσουν όπως ψήφισαν (Hayton, 2021). Η μετά το δημοψήφισμα παράλυση, έδειξε ότι η άμεση και η έμμεση δημοκρατία ήταν εγγενώς ασύμβατες έννοιες, ενώ το απλό πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα της ΜΒ, περιθωριοποιώντας τις πολιτικές ακρότητες, δημιούργησε πίεση, η οποία επέτρεψε στο ακραίο περιθώριο να αναλάβει τον έλεγχο της κομματικής μηχανής και άφησε τα πολιτικά κόμματα εντελώς ανίκανα να κατευθύνουν μια λογική πολιτική πορεία (Gamble, 2018).

Την επόμενη μέρα μετά το δημοψήφισμα, τα δύο μεγάλα πολιτικά κόμματα βυθίστηκαν σε αναταραχή. Η προοπτική του Brexit έφερε σε σύγχυση τόσο το Εργατικό όσο και το Συντηρητικό κόμμα, τα οποία αδυνατούσαν να διατυπώσουν μια σαφή απάντηση όσον αφορά το χρονοδιάγραμμα της αποχώρησης και τη νέα σχέση που θα είχε η MB με την ΕΕ (Gamble, 2018). Ο David Cameron παραιτήθηκε το πρωί της 24ης Ιουνίου από ηγέτης του Συντηρητικού κόμματος, προκαλώντας εκλογές για την ηγεσία, ενώ ο Jeremy Corbyn αντιμετώπισε μια πρόκληση ηγεσίας, μετά την παραίτηση του μεγαλύτερου μέρους της ομάδας του, επικαλούμενοι την έλλειψη εμπιστοσύνης στην ηγεσία για τον χειρισμό του θέματος της ΕΕ (Kenny and Sheldon, 2021). Κατά συνέπεια, τα δύο κύρια κόμματα στο Westminster αντιμετώπισαν και τα δύο καλοκαιρινές εκλογικές αναμετρήσεις ηγεσίας, καθώς προσπάθησαν να συμβιβαστούν με το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος και να χαρτογραφήσουν την απάντησή τους. Όμως, οι εκλογές για την ηγεσία των κομμάτων όχι μόνο δεν κατάφεραν να λύσουν το ζήτημα του πώς θα έπρεπε να χειριστούν το Brexit, αλλά τα κόμματα οδηγήθηκαν σε μεγαλύτερη ανασφάλεια και περισσότερες εσωκομματικές διαιρέσεις, οι οποίες δημιούργησαν πολιτική παράλυση και μία συνεχόμενη αίσθηση κρίσης τα επόμενα χρόνια. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος προκάλεσε ισχυρό σοκ σε όλα τα κύρια κόμματα στο Westminster, ιδιαίτερα στους Συντηρητικούς, καθώς το αποτέλεσμα ήταν αντίθετο στο status quo που ευνοούσε εδώ και καιρό η πλειοψηφία τους.

Συγκεκριμένα, ξεκινώντας από τους **Συντηρητικούς**, οι οποίοι κουβαλούσαν και το μεγαλύτερο βάρος της ευθύνης προς την απόφαση του βρετανικού λαού, όντας η κεντρική κυβέρνηση, προσπαθούσαν να προσαρμοστούν σε μία πραγματικότητα, που για τη μεγαλύτερη μερίδα του κόμματος, λίγο έμοιαζε με αυτή που είχε στο μυαλό της, και να βρουν τις ισορροπίες μεταξύ της δικής τους στάσης και της αντίθετης απόφασης του λαού, ώστε να φέρουν τη τελευταία εις πέρας. Από την άλλη, η μερίδα των Συντηρητικών που ήταν σύμφωνη με το αποτέλεσμα, πανηγύριζε αμήχανα, μη γνωρίζοντας τι θα τους φέρει η επομένη μέρα. Έτσι, η Συντηρητική κοινοβουλευτική βάση ήταν διχασμένη, με ορισμένους βουλευτές υπέρ της παραμονής να ασκούν πίεση στην κυβέρνηση να επιδιώξει ένα «ήπιο» Brexit – δηλαδή ένα Brexit, σύμφωνα με το οποίο το ΗΒ θα διατηρούσε στενούς οικονομικούς δεσμούς με την ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της συμμετοχής στην Ενιαία Αγορά και την Τελωνειακή Ένωση – ενώ μία άλλη ομάδα βουλευτών να πιέζει για ένα «σκληρό» ή «καθαρό» Brexit – δηλαδή ένα Brexit που θέλει το ΗΒ να κόβει πολλούς από τους δεσμούς του με την ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της ενιαίας αγοράς και της τελωνειακής ένωσης, επιτρέποντας στη Βρετανία να διαμορφώσει τις δικές της εμπορικές συμφωνίες σε όλο τον κόσμο (Lynch and Whitaker, 2018).

Το Brexit έφερε επίσης σημαντικές αλλαγές στην ηγεσία και την πολιτική του Συντηρητικού κόμματος. Ο Cameron είχε αναπτύξει μια ήπια ευρωσκεπτικιστική θέση που υποστήριζε τη

συμμετοχή σε μια μεταρρυθμισμένη ΕΕ, ωστόσο, οι Tories διασπάστηκαν στη βάση μεταξύ ενός «ήπιου» ή «σκληρού» Brexit. Μετά την παραίτηση του Cameron από την πρωθυπουργία, η Theresa May, τότε Γραμματέας Εσωτερικών, ήδη από την πρώτη στιγμή της υποψηφιότητάς της για την προεδρία του κόμματος, δήλωσε τον σκοπό της να οδηγήσει την ΜΒ έξω από την ΕΕ, ενεργοποιώντας το Άρθρο 50 – τον νόμο που διασφαλίζει την αποχώρηση του ΗΒ από την ΕΕ – καθυστερώντας τους οπαδούς του Brexit ότι το «Brexit σημαίνει Brexit» (Shimpman, 2016). Έτσι, στις 13 Ιουλίου 2016, η May έγινε η δεύτερη γυναίκα πρωθυπουργός της ΜΒ, όμως παρά την έντονη ρητορική της υπέρ του Brexit, δεν προσέφερε μία οριστική λύση (Kenny and Sheldon, 2021). Η επιθυμία της να διατηρήσει καλές σχέσεις με την ΕΕ και να διασφαλίσει ένα «ήπιο» Brexit, συγκρούονταν με τη ρητορική της pro-Brexit πτέρυγας του κόμματος της, με αποτέλεσμα να μην μπορέσει να διαπραγματευτεί μια Συμφωνία Αποχώρησης που τους ικανοποιούσε όλους, οδηγώντας την σε παραίτηση. Οι νέες εκλογές ηγεσίας του Συντηρητικού κόμματος ανέδειξαν τον πρώην δήμαρχο του Λονδίνου, Boris Johnson, θερμό ευρωσκεπτικιστή και υποστηρικτή του Brexit, ο οποίος ήταν εξαρχής ανέκδοτος ότι το ΗΒ πρέπει να αποχωρήσει από την ΕΕ έως το τέλος της περιόδου παράτασης του άρθρου 50 (στις 31 Οκτωβρίου 2019) με ή χωρίς συμφωνία, στρέφοντας την παράταξη του υπέρ ενός «σκληρού» Brexit (Kenny and Sheldon, 2021). Αυτή του η στάση ως προς το Brexit, συμεριζόταν πλέον από την πλειοψηφία του κόμματος, καθώς 54% των μελών έδωσε προτεραιότητα στο Brexit έναντι της επιβίωσης του Συντηρητικού Κόμματος και σχεδόν το 63% τάχθηκε υπέρ της αποχώρησης από την ΕΕ, ακόμη κι αν αυτό σήμαινε τη διάλυση του ΗΒ (YouGov, 2019). Παράλληλα, ο Johnson τοποθετώντας σε θέσεις κλειδιά του κόμματος Brexiters, σηματοδότησε το αποκορύφωμα μιας μακροπρόθεσμης τάσης σκλήρυνσης του ευρωσκεπτικισμού στο Συντηρητικό κόμμα, στο βαθμό που η κάποτε κυρίαρχη άποψη των Συντηρητικών είτε αποσιωπήθηκε είτε εξαναγκάστηκε να αποσυρθεί (Kenny and Sheldon, 2021).

Με άλλα λόγια, το Συντηρητικό κόμμα, υπό την ηγεσία του Johnson, εξέφρασε μία σταθερή ευρωσκεπτικιστική στάση ως προς το ζήτημα του Brexit και δεσμεύτηκε ότι η ΜΒ θα αποχωρήσει από την ΕΕ. Η θέση της κυβέρνησης του Συντηρητικού κόμματος (2018) στις διαπραγματεύσεις ήταν η εξής: τερματισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας πολιτών και εισαγωγή ενός μεταναστευτικού συστήματος που λειτουργεί προς το εθνικό συμφέρον, τερματισμός δικαιοδοσίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στο ΗΒ, κοινοβουλευτικό λουκέτο σε όλους τους νέους κανονισμούς της ΕΕ, εγκατάλειψη της Κοινής Αγροτικής και Αλιευτικής Πολιτικής και υιοθέτηση ενός μοντέλου κατά παραγγελία που να πληροί τις μοναδικές απαιτήσεις του ΗΒ. Το 2019, ο Βρετανός Πρωθυπουργός, έπειτα από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις, εξασφάλισε την οριστική Συμφωνία Αποχώρησης και προκήρυξε γενικές εκλογές. Η μεγάλη του εκλογική νίκη το Δεκέμβριο του 2019 του έδωσε μια ασφαλή εντολή από το Βρετανικό κοινό να ολοκληρώσει το Brexit και να ψηφιστεί η συμφωνία από

το κοινοβούλιο. Εντέλει, η συμφωνία που ξεκίνησε να διαπραγματεύεται η May, και στη συνέχεια πήρε την σκυτάλη ο Johnson, υπογράφηκε στις 24 Ιανουαρίου του 2020, αφού πρώτα συμφωνήθηκε στις 17 Οκτωβρίου 2019 (European Commission, 2019), και η τελική της μορφή ψηφίστηκε στις 9 Ιανουαρίου 2020 από την Βουλή των Κοινοτήτων, με πλειοψηφία 330 υπέρ της συμφωνίας, έναντι 231 κατά (UK Parliament, 2020a). Να σημειωθεί ότι και οι 330 ψήφοι υπέρ ήταν από τους Συντηρητικούς βουλευτές, όπως και σε όλες σχεδόν τις προηγούμενες ψηφοφορίες για την συμφωνία. Η κυβέρνηση Johnson όχι μόνο επέτυχε το πολυπόθητο Brexit, αλλά κατάφερε και να συμφιλιώσει την κομματική του βάση περί ζητήματος.

Εάν η ιστορία των Συντηρητικών μετά το δημοψήφισμα είναι μια μεταμόρφωση σε ένα κόμμα που συλλογικά επικεντρώνεται στην επίτευξη του Brexit, για τους Εργατικούς είναι μια ιστορία συνεχούς αβεβαιότητας σχετικά με το ποια θα πρέπει να είναι η απάντησή τους. Αν και οι **Εργατικοί** ήταν ευρέως ενωμένοι υπέρ της παραμονής κατά τη διάρκεια του δημοψηφίσματος, με μόνο λίγους βουλευτές του κόμματος να υποστηρίζουν την αποχώρηση, το αποτέλεσμα άφησε το κόμμα σε κατάσταση σοκ (Kenny and Sheldon, 2021). Συγκεκριμένα, το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος βρήκε το Εργατικό κόμμα σε μία περίοδο αμφισβήτησης της ακεραιότητας του ηγέτη του, λόγω της διφορούμενης στάσης που αυτός κράτησε στο δημοψήφισμα, με την συντριπτική πλειοψηφία των βουλευτών του να μην του δίνει πλέον ψήφο εμπιστοσύνης (Kenny and Sheldon, 2021). Η ανεπαρκής ηγεσία του Corbyn και η απουσία του κατά την διάρκεια της καμπάνιας δημιούργησε κρίση ηγεσίας στο κόμμα, με πολλούς Εργατικούς βουλευτές να αμφισβητούν την αρχηγία του και να οδηγούνται σε παραίτηση, χάνοντας την υποστήριξη του 81% του κοινοβουλευτικού του κόμματος και τα δύο τρίτα του υπουργικού του συμβουλίου (Weale, 2018).

Ακολούθως, την περίοδο των διαπραγματεύσεων, ο Corbyn προσπάθησε να αποστασιοποιήσει το κόμμα του από το θέμα του Brexit, με την ελπίδα ότι το βάρος του θα επωμιζόταν μόνο στους Συντηρητικούς, μετατρέποντας έτσι το Brexit σε πρόβλημα των Συντηρητικών (Kenny and Sheldon, 2021). Η ουδέτερη στάση του όμως και μετά το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, δεν ήταν για πολύ καιρό βιώσιμη, καθώς στερούσε εκλογική δύναμη από το κόμμα του, και έτσι σύντομα ο Corbyn κλήθηκε να ορίσει τον δικό του προγραμματισμό. Ειδικότερα, ο απόηχος των εκλογών του 2017, ώθησε τον Corbyn ώστε να πιέσει για ένα ήπιο Brexit με διακομματική υποστήριξη. Έτσι, οι Εργατικοί, ακολουθώντας μία πολιτική του κέντρου, ναι μεν υποστήριζαν το Brexit, διαφοροποιήθηκαν δε από την ακραία αντιμετώπιση του Brexit των Συντηρητικών, εκπροσωπώντας έτσι τις ανησυχίες των Remainers για ένα σκληρό Brexit (Shimpman, 2016). Εν ολίγοις, θα λέγαμε ότι η στρατηγική των Εργατικών για το Brexit χαρακτηρίστηκε από μία πολιτική συμβιβασμού, καθώς μετά από ένα αρχικό μούδιασμα, υιοθέτησαν μία ξεκάθαρη φιλοευρωπαϊκή στάση απέναντι στο Brexit (Kenny and Sheldon, 2021). Πιο αναλυτικά, το Εργατικό Κόμμα αντιτάχθηκε στο

«καθαρό» Brexit, προτείνοντας μάλιστα να επαναδιαπραγματευθεί τη συμφωνία Brexit και να την θέσει σε δημοψήφισμα, μαζί με την επιλογή να αναιρεθεί το Brexit. Μέσα στις δεσμεύσεις του περιλαμβάνονταν: να αντικαταστήσει τη Λευκή Βίβλο για το Brexit με διαπραγματευτικές προτεραιότητες που δίνουν έμφαση στη διατήρηση των πλεονεκτημάτων της ενιαίας αγοράς και της τελωνειακής ένωσης, να εγγυηθεί τα υφιστάμενα δικαιώματα για όλους τους υπηκόους της ΕΕ που ζουν στην ΜΒ και τα αμοιβαία δικαιώματα για τους πολίτες του ΗΒ που ζουν σε χώρες της ΕΕ, να απορρίψει την «μη συμφωνία» ως βιώσιμη επιλογή και να διαπραγματευτεί μεταβατικές ρυθμίσεις, να συνεργαστεί εποικοδομητικά με την ΕΕ σε θέματα όπως την κλιματική αλλαγή, το προσφυγικό και την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και να επιδιώξει να διασφαλίσει ότι όλοι οι νόμοι της ΕΕ που ωφελούν το ΗΒ να προστατεύονται πλήρως (Labour, 2019). Σε τελική ανάλυση, δεδομένης της ικανότητας του Johnson να οδηγήσει στην έξοδο από την ΕΕ, η καλύτερη ελπίδα των Εργατικών ήταν να κάνει το ίδιο με την υποστήριξη της παραμονής (Kenny and Sheldon, 2021).

Οι δεσμεύσεις τους αυτές όμως δεν ήταν αρκετά δελεαστικές για να μετατραπούν σε εκλογική νίκη. Η απογοήτευση και η δυσπιστία των ψηφοφόρων απέναντι στο Εργατικό κόμμα και τον αμφιλεγόμενο ηγέτη του, φάνηκαν πλέον ξεκάθαρα στις γενικές εκλογές του 2019, όταν οι Εργατικοί απέσπασαν το 32,2% των ψήφων, σημειώνοντας, σύμφωνα με ορισμένους Εργατικούς βουλευτές, την χειρότερη ήττα των Εργατικών από τη δεκαετία του 1930 (BBC News, 2019a). Μετά την παραίτηση του Corbyn, ο νέος ηγέτης των Εργατικών, Sir Keir Starmer (2020), επιβεβαίωσε ότι δε θα κάνει εκστρατεία για εκτεταμένη επαναδιαπραγμάτευση της συνθήκης για το Brexit, καθιστώντας προφανές ότι οι περισσότεροι βουλευτές του αποδέχονταν πλέον το Brexit και θέλουν να προχωρήσουν.

Το Brexit προκάλεσε σοκ στα μεγαλύτερα κόμματα, δημιουργώντας την εκλογική διαίρεση Remain/Leave, που αναδιαμόρφωσε τους όρους του πολιτικού ανταγωνισμού, ιδίως σε μια εποχή φθίνουσας κομματικής προσκόλλησης (Kenny and Sheldon, 2021). Και τα δύο μεγάλα κόμματα αντιμετώπισαν εσωτερικές ιδεολογικές διαιρέσεις λόγω του Brexit, αλλά οι Συντηρητικοί τελικά επωφελήθηκαν από την μακροπρόθεσμη στροφή τους προς τον σκληρό ευρωσκεπτικισμό που τους επέτρεψε να προσαρμοστούν πιο εύκολα στην πραγματικότητα του αποτελέσματος του δημοψηφίσματος. Από την άλλη, τα πράγματα ήταν πιο ξεκάθαρα για τα μικρότερα κόμματα.

Οι **Φιλελεύθεροι Δημοκρατικοί (Lib Dems)**, ως το παραδοσιακά πιο φιλοευρωπαϊκό κόμμα, παρουσίασαν από την αρχή μία ξεκάθαρη φιλοευρωπαϊκή στάση κατά του Brexit, την οποία συνέχισαν να τηρούν και μετά το δημοψήφισμα. Αμέσως μετά το δημοψήφισμα, το κόμμα ξεκίνησε μια εκστρατεία κατά του Brexit, χρησιμοποιώντας το hashtag #Wearethe48 - μια αναφορά στο 48% των ανθρώπων που ψήφισαν υπέρ της παραμονής στην ΕΕ. Ο τότε ηγέτης του κόμματος, Tim Farron (BBC News, 2016a), ισχυρίστηκε ότι το αποτέλεσμα είναι αναστρέψιμο, δίνοντας ξεκάθαρη

υπόσχεση να στηρίξει την παραμονή του ΗΒ στην ΕΕ. Έτσι, το 2019, οι Lib Dems δεν ήταν απλώς το κόμμα του Remain, ήταν το κόμμα του «Revoke» (μτφρ. «της Ανάκλησης»). Μπήκαν στη μάχη υποσχόμενοι να ακυρώσουν εντελώς το Brexit εάν εξασφάλιζαν την εξουσία στις επόμενες γενικές εκλογές, καθιερώνοντας το κόμμα τους ως το μόνο «Stop Brexit» κόμμα και υποσχόμενοι ότι θα ανακαλούσαν το Άρθρο 50. Η νέα ηγέτης του κόμματος, Swinson, επιβεβαίωσε με την σειρά της ότι οι Lib Dems θα συνέχιζαν να εργάζονται με άλλα κόμματα της αντιπολίτευσης για την αποτροπή ενός «σκληρού» Brexit ή Brexit χωρίς συμφωνία, υποστηρίζοντας να τεθεί η συμφωνία για το Brexit σε δημοψήφισμα (BBC News, 2019b). Παράλληλα, υποστήριζαν ότι η καλύτερη ρύθμιση Brexit που θα μπορούσε να επιτύχει το ΗΒ θα ήταν ένα καθεστώς τύπου Νορβηγίας, που θα επιτρέπει την πρόσβαση στην Ενιαία Αγορά με αντάλλαγμα την ελεύθερη κυκλοφορία των ανθρώπων (The Guardian, 2016). Ως αποτέλεσμα, το κόμμα απήλαυσε μια αναζωπύρωση της εκλογικής του βάσης στις εκλογές του 2017, αυξάνοντας τους βουλευτές του στο Westminster στους 18. Πρόσφατα όμως, ο νέος ηγέτης, Ed Davey, δήλωσε ότι το κόμμα του δεν ενδιαφέρεται πλέον για την επανένταξη του ΗΒ στην ΕΕ, αν και το κόμμα παραμένει «πολύ φιλοευρωπαϊκό» και θέλει να υπάρξει μία πιο στενή σχέση της ΜΒ με την ΕΕ μετά το Brexit. Οι Lib Dems συνεχίζουν να πιστεύουν αδιαμφισβήτητα ότι το ΗΒ είναι ισχυρότερο ως μέρος της ΕΕ και ότι η κατάργηση της ελεύθερης κυκλοφορίας είναι ανελεύθερη (The Herald, 2021).

Παρομοίως, το **Σκωτσέζικο Εθνικό Κόμμα** (SNP) τάχθηκε από την πρώτη στιγμή υπέρ της παραμονής στην ΕΕ και ενάντια στο Brexit, με κύριο και μοναδικό γνώμονα το συμφέρον της Σκωτίας. Η Nicola Sturgeon, αρχηγός του κόμματος, ισχυρίστηκε ότι το Brexit συνέβαινε παρά τη θέληση της Σκωτίας και ότι καμία συμφωνία δε θα μπορούσε να αναπληρώσει αυτό που τους αφαιρεί το Brexit. Έτσι, οι βουλευτές του SNP καταψήφισαν τη συμφωνία Brexit του Boris Johnson στη Βουλή των Κοινοτήτων, όπως και όλα τα υπόλοιπα κόμματα, καθώς τερματίζει τη συμμετοχή της Σκωτίας από τη μεγαλύτερη Ενιαία Αγορά και Τελωνειακή Ένωση στον κόσμο, τερματίζει το δικαίωμα στην ελεύθερη κυκλοφορία και επιβάλλει πρόσθετο κόστος και εμπόδια στο εμπόριο για τις σκωτσέζικες επιχειρήσεις. Παράλληλα, το SNP τάχθηκε υπέρ ενός ειδικού καθεστώτος και μιας συμφωνίας τύπου Νορβηγίας για τη Σκωτία μετά το Brexit, ακόμα κι αν η κυβέρνηση διαπραγματευόταν μια κακή συμφωνία για ολόκληρο το ΗΒ (SNP Policies). Το SNP υποστήριξε επίσης ότι το Brexit δε θα αλλάξει τη σημασία της ΕΕ για τη Σκωτία, ούτε τη δέσμευσή τους να επανενταχθεί στην ΕΕ το συντομότερο δυνατό. Έτσι, με βασικό επιχείρημα το γεγονός ότι η Σκωτία ψήφισε συντριπτικά υπέρ της ΕΕ στο δημοψήφισμα, το κόμμα απέρριψε το Brexit στο σύνολό του, υπαινισσόμενο μάλιστα ότι μια πιθανή ανεξαρτησία θα τους επέτρεπε να επανενταχθούν στην ΕΕ με τους δικούς τους όρους (BBC News, 2020a).

Επιπρόσθετα, το *Δημοκρατικό Ενωτικό Κόμμα (DUP)*, ως το μεγαλύτερο ευρωσκεπτικιστικό και ενωτικό κόμμα της Βόρειας Ιρλανδίας (Murphy and Evershed, 2020), όπως ήταν αναμενόμενο, υποστήριξε την αποχώρηση του ΗΒ από την ΕΕ και ήταν το μόνο κόμμα σε εξουσία στην Βόρεια Ιρλανδία που έκανε εκστρατεία υπέρ του Brexit (The Independent, 2017). Παρ' όλα αυτά, το DUP αναγνώρισε ότι η Ενιαία Αγορά είναι ένα από τα πιο μετασχηματιστικά πλεονεκτήματα της ΕΕ, επιθυμώντας να μεγιστοποιήσει τις οικονομικές ευκαιρίες που παρουσιάζει για τη Βόρεια Ιρλανδία, μέσω της ελεύθερης κυκλοφορίας εργασίας, αγαθών, κεφαλαίων και υπηρεσιών (DUP, 2014). Παράλληλα, μετά τις γενικές εκλογές του 2017, το DUP κέρδισε μια απροσδόκητη καθοριστική θέση στην καρδιά του βρετανικού πολιτικού συστήματος, καθώς η πολιτική αριθμητική ανάγκασε την τότε πρωθυπουργό Theresa May να συνάψει συμφωνία με τους δέκα βουλευτές του DUP προκειμένου να στηρίξουν την κυβέρνησή μειοψηφίας της (Murphy and Evershed, 2020). Η χρονική στιγμή της τοποθέτησης του DUP στο συνταγματικό κέντρο του ΗΒ συνέπεσε με την πρόωπη φάση της διαδικασίας του Brexit, όταν το ΗΒ αγωνιζόταν να συμφωνήσει τους όρους της αποχώρησής του από την ΕΕ, επομένως έδωσε στο μικρό πολιτικό κόμμα της Βόρειας Ιρλανδίας έναν βαθμό επιρροής. Ωστόσο, όλες οι επακόλουθες προσπάθειες της κυβέρνησης May να επιτύχει και να επικυρώσει συμφωνία σχετικά με τους όρους εξόδου από την ΕΕ, αντιτάχθηκαν από το DUP, μη δεχόμενο ένα διαφορετικό καθεστώς για τη Βόρεια Ιρλανδία (Murphy and Evershed, 2020).

Ενότητα 2.3: Καμπάνιες υπέρ και κατά του Brexit

Στα πλαίσια της προετοιμασίας για τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, πολιτικά κόμματα, ομάδες πίεσης και διάφοροι ιδιωτικοί φορείς ανέλαβαν τη δημιουργία εκστρατειών για να υποστηρίξουν τη μία ή την άλλη επιλογή και να κινητοποιήσουν το βρετανικό εκλογικό κοινό ως προς το δημοψήφισμα. Οι δύο κύριες καμπάνιες για το δημοψήφισμα ήταν η «**Britain Stronger In Europe**», η οποία διεξήγαγε εκστρατεία υπέρ της παραμονής της ΜΒ στην ΕΕ και από την άλλη η «**Vote Leave**», υπέρ του Brexit. Και οι δύο αυτές εκστρατείες, ορίστηκαν από την Εκλογική Επιτροπή ως οι επίσημες εκστρατείες υπέρ της παραμονής και υπέρ της αποχώρησης αντίστοιχα.

Το εύρος και η διαφορετικότητά των δύο εκστρατειών αντικατοπτρίστηκε στη κομματική σύνθεση τους. Από την μία, η Stronger in υποστηρίχθηκε από το Εργατικό Κόμμα, τους Φιλελεύθερους Δημοκράτες, το Plaid Cymru, το Κόμμα Συμμαχίας της Β. Ιρλανδίας, τους Πράσινους και το Σοσιαλδημοκρατικό και Εργατικό Κόμμα (SurrIDGE, 2019). Αν και το Συντηρητικό Κόμμα ήταν επίσημα ουδέτερο στην εκστρατεία, η Stronger In μπορούσε να βασιστεί στην υποστήριξη των δύο μεγαλύτερων ομάδων των Συντηρητικών που υποστήριζαν την παραμονή, δηλαδή τους Conservatives In και το Conservative Group for Europe (SurrIDGE, 2019). Παράλληλα, μία ακόμα

σημαντική ομάδα που εκστράτευσε υπέρ της παραμονής ήταν η Labour In, ομάδα των Εργατικών κατά του Brexit, ταυτόχρονα με την υποστήριξη τους στην επίσημη καμπάνια Stronger In (Weale, 2018). Στο αντίπαλο μέτωπο, η καμπάνια Vote Leave, ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 2015 ως διακομματική καμπάνια και λίγους μήνες μετά ορίστηκε από την Εκλογική Επιτροπή ως επίσημη εκστρατεία υπέρ του Brexit (SurrIDGE, 2019). Υποστηρίχθηκε από οκτώ παρόντες και πρώην ηγέτες πολιτικών κομμάτων και 121 βουλευτές (108 από το Συντηρητικό Κόμμα, 8 από το DUP, 4 από το Εργατικό Κόμμα και 1 από το UKIP) (SurrIDGE, 2019). Η καμπάνια υποστηρίχθηκε επίσης και από εξωκοινοβουλευτικές φυσιογνωμίες, όπως τον τότε δήμαρχο του Λονδίνου, Boris Johnson, ο οποίος αποτέλεσε προσωπικότητα-κλειδί για την επιτυχία της. Παράλληλα, η εκστρατεία συνεργάστηκε και με ενδοκομματικές ομάδες των Συντηρητικών και των Εργατικών, τη Labour Leave και τους Conservatives for Britain. Όπως η Stronger In, έτσι και η Vote Leave έλαβε υποστήριξη από όλο το πολιτικό πεδίο, μεταξύ άλλων, το Εργατικό Κόμμα, το Συντηρητικό Κόμμα, το DUP και το Ενωτικό Κόμμα του Ulster.

Όσον αφορά την επιχειρηματολογία και τη στρατηγική της καμπάνιας Stronger In, αυτή εστίασε κυρίως στην οικονομία και τις συνέπειες που θα επέφερε ένα πιθανό Brexit. Συγκεκριμένα, η στρατηγική της Stronger In βασίστηκε στην ανάπτυξη ενός μπαράζ οικονομικών επιχειρημάτων, που διατυπώθηκαν από μια ομάδα εθνικών και διεθνών εμπειρογνομόνων, όπως το Υπουργείο Οικονομικών, το ΔΝΤ, τους εκπροσώπους μεγάλων εταιρειών και τον Πρόεδρο Obama (SurrIDGE, 2019). Αυτή η τακτική, ωστόσο, γρήγορα αντιμετώπισε προβλήματα. Καταρχήν, το μήνυμα δεν είχε απήχηση στους ψηφοφόρους, κυρίως λόγω της αρνητικότητας του. Το βασικό επιχείρημα δεν ήταν ότι η ζωή θα βελτιωνόταν εάν η MB παρέμενε στην ΕΕ, αλλά ότι θα έμενε ίδια – θα ήταν διατήρηση του status quo – να κρατήσουν αυτά που έχουν ήδη, καλά ή κακά, ενώ το Brexit θα ήταν δαπανηρό. Τα επιχειρήματα των Remainers ήταν ψυχρά, δίνανε νούμερα, πληροφορίες και γεγονότα, συνδέοντας το μήνυμα με αρνητικότητα και κινδυνολογία. Έτσι, η καμπάνια αυτή δίκαια χαρακτηρίστηκε «Project Fear», καθώς επικεντρώθηκε στους κινδύνους και τα αρνητικά ενός Brexit, αφιερώνοντας μόνο λίγα από τα επιχειρήματα τους στα πραγματικά οφέλη και τα θετικά μίας παρατεινόμενης συμμετοχής στην ΕΕ. Θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς, ότι ακόμα και πολλοί από αυτούς που υποστήριζαν την παραμονή, δεν πίστευαν με όλη τους την ψυχή στα οφέλη της ΕΕ για την MB, μία δυσπιστία που διαπνέει το μεγαλύτερο μέρος της βρετανικής κοινωνίας και της πολιτικής σκηνής και αντικατοπτρίζει για ακόμα μία φορά τον έντονο ευρωσκεπτικισμό της βρετανικής πολιτικής σκηνής.

Και ενώ το στρατόπεδο της παραμονής επικεντρώθηκε σε γεγονότα και ψυχρά δεδομένα, ακόμη και με το κόστος μιας μάλλον στεγνής και χωρίς συναισθήματα εκστρατείας, οι αντίπαλοί τους υιοθέτησαν μια πιο ενστικτώδη προσέγγιση, αντλώντας από διαχρονικά φλέγοντα ζητήματα και

εκπροσωπώντας τη βρετανική εξαιρετικότητα. Η αντίθεση με την αντίπαλη καμπάνια ήταν έντονη, καθώς η Vote Leave εστίασε περισσότερο στο συναίσθημα, παρά στα γεγονότα (SurrIDGE, 2019). Τα μηνύματα του στρατοπέδου της αποχώρησης ήταν τόσο δυνατά, που συνέχισαν να έχουν απήχηση και πολύ μετά το δημοψήφισμα βασιζόμενα σε θέματα που στοιχειώνουν εδώ και καιρό συζητήσεις σχετικά με την ένταξη της MB στην ΕΕ. Πρώτο και κεντρικό ζήτημα της καμπάνιας ήταν ο έλεγχος και η κυριαρχία, κάτι που ισχυρίζονταν πως η MB έχει χάσει όντας μέλος της ΕΕ, εξαρτώμενη από τους γραφειοκράτες των Βρυξελλών (Shimpman, 2016). Το ζήτημα του ελέγχου μάλιστα, ήταν το επιχείρημα που άγγιξε και ενδιέφερε περισσότερο τους Βρετανούς, καθώς άντλησε τη δυναμική του από αντιλήψεις βαθιά ριζωμένες στο αυτοκρατορικό παρελθόν και την ιμπεριαλιστική νοοτροπία. Το δεύτερο επιχείρημα ήταν η οικονομία. Συγκεκριμένα, εστίασαν στα χρηματικά ποσά που έστελνε το ΗΒ στην ΕΕ για την συμμετοχή του, οι περίφημες 350 εκατ. λίρες την εβδομάδα, που ήταν αποτυπωμένη στο πλάι του διαβόητου λεωφορείου εκστρατείας τους. Η καμπάνια Vote Leave υποσχέθηκε ρητά ότι το ποσό αυτό, με την έξοδο της MB από την ΕΕ, θα πήγαινε ολοκληρωτικά στο Εθνικό Σύστημα Υγείας της MB (NHS) (Shimpman, 2016). Είτε αυτό το ποσό ήταν αληθινό ή όχι, λίγη σημασία είχε για τους βρετανούς, οι οποίοι ευαισθητοποιημένοι για το πολύπαθο σύστημα υγείας τους, βρήκαν αυτό το επιχείρημα ελκυστικό. Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό για την έκβαση του δημοψηφίσματος, ήταν το ζήτημα της μετανάστευσης, το οποίο ήταν κυρίαρχο στη βρετανική πολιτική και είχε ήδη διαμορφώσει συμπεριφορές απέναντι στην ΕΕ πολύ πριν το δημοψήφισμα. Αν και η επίσημη καμπάνια υπέρ του Brexit δεν ήθελε να βασίσει την στρατηγική της στην μετανάστευση, γρήγορα διαπίστωσε ότι αυτό ήταν ένα φλέγον θέμα που είχε απήχηση σε σημαντικό τμήμα του εκλογικού σώματος και έτσι άλλαξε γρήγορα την τακτική της.

Επιπρόσθετα, η Vote Leave κατάφερε να κινητοποιήσει μία μεγάλη μερίδα του πληθυσμού χτυπώντας στο συναίσθημα και επικαλούμενη διαχρονικά ζητήματα, παρουσιάζοντας το Brexit ως ελευθερία και επιστροφή στο status quo. Κατάφεραν να επικαλεστούν τα όνειρα και τις ελπίδες των Βρετανών για ένα καλύτερο αύριο, συνδέοντας τα με την ανάκτηση της κυριαρχίας μέσω του Brexit και κατάφεραν να καλλιεργήσουν μεγαλύτερο φόβο σε περίπτωση παραμονής της MB στην ΕΕ, απ' ότι αν αποχωρούσε, κι έτσι, η αντίληψη ότι η παραμονή εντός της ΕΕ αντιπροσώπευε ένα σταθερό status quo υπονομεύτηκε ανεπαίσθητα και συστηματικά. Ο φόβος του ρίσκου ήταν για την παραμονή και όχι για την αποχώρηση, επιβεβαιώνοντας ότι η απόφαση είχε διαμορφωθεί δεκαετίες πριν (Shimpman, 2016). Έτσι, το αίσθημα της ταπείνωσης και του χαμένου ελέγχου που νιώθανε ως μέλη της ΕΕ και η ανάγκη για επαναπροσδιορισμό του μεγαλείου τους, εξηγεί γιατί οδηγήθηκε στην ακραία επιλογή της εξόδου που θα τους έδινε την δυνατότητα να πάρουν τον έλεγχο και το αύριο στα χέρια τους (Dorling and Tomlinson, 2019). Το κλειδί της επιτυχίας της καμπάνιας Vote Leave, κρυβόταν στο γεγονός ότι είχε προβάδισμα 40 χρόνων, εμποτίζοντας την κοινωνία με μικρές

και σταδιακές σταγόνες φόβου και μίσους, χωρίς να υπάρχει κανείς για να αντιπαρατεθεί. Το Brexit ήταν μία παλίρροια που δημιουργήθηκε πολύ πριν το δημοψήφισμα και η Vote Leave απλά εξέφρασε τις ανησυχίες και αντιλήψεις μίας μεγάλης πληθυσμιακής μερίδας, δεν τις δημιούργησε.

Πολλοί προσπαθούν να αναλύσουν κατά πόσο οι καμπάνιες υπέρ και κατά του Brexit επηρέασαν την επιλογή των βρετανών στο δημοψήφισμα, όμως λίγοι μπορούν να αποδεχτούν το γεγονός ότι για το μεγαλύτερο ποσοστό των βρετανών, οι απόψεις τους για την ΕΕ ήταν ήδη διαμορφωμένες. Αντί να αποτιμήσουν ψύχραιμα το μελλοντικό κόστος και τα οφέλη της αποχώρησης, μέσω μιας προσεκτικής εξέτασης των ανταγωνιστικών ισχυρισμών που διατυπώνονταν από τις εκστρατείες, οι περισσότεροι ψηφοφόροι φαίνεται να ήταν ήδη αποφασισμένοι εκ των προτέρων (Shimpman, 2016). Όσοι, για οποιονδήποτε λόγο, δεν συμπαθούσαν την ΕΕ συνέχισαν να την αντιπαθούν, και όσοι την συμπαθούσαν, συνέχισαν να το κάνουν. Μια εξήγηση για αυτήν την έλλειψη αντίκτυπου μπορεί να βρεθεί στο γεγονός ότι αυτές οι γενικευμένες στάσεις είχαν τις ρίζες τους στην άποψη απέναντι στην ΕΕ, που είχε διαμορφωθεί δεκαετίες νωρίτερα, πολύ πριν ξεκινήσει η επίσημη εκστρατεία (Shimpman, 2016). Το ευρωπαϊκό ζήτημα είναι ένα διαχρονικό θέμα το οποίο τίθεται συνεχώς τις τελευταίες δεκαετίες στην κοινωνία και την πολιτική σκηνή, είναι μία συζήτηση που έχει γίνει ήδη και γίνεται διαρκώς από την ένταξη της ΜΒ στην ΕΕ τη δεκαετία του '70, επομένως οι Βρετανοί είχαν ήδη ακέραιες απόψεις και πιστεύω μέσα από ένα debate δεκαετιών (Shimpman, 2016). Η επιλογή τους αυτή έγινε με βάση το ένστικτό τους και το τι πιστεύουν ότι αξίζει η ΜΒ: να είναι ελεύθερη και να έχει τον πλήρη έλεγχο για να γίνει μεγάλη ξανά.

Επομένως, χωρίς να υποτιμάμε τη σημασία που είχαν οι πολιτικές καμπάνιες για τη διαμόρφωση του τελικού αποτελέσματος, οφείλουμε να τονίσουμε ότι οι απόψεις που οδήγησαν στο τελικό αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος λίγο επηρεάστηκαν από τις εκστρατείες των κομμάτων, αλλά πολύ περισσότερο θα λέγαμε ότι έδωσαν μία ώθηση στους ψηφοφόρους προς την κατεύθυνση που θα έτειναν ήδη. Σε γενικές γραμμές, η απόφαση είχε ήδη παρθεί. Εκεί που ουσιαστικά εστίασαν οι καμπάνιες ήταν στους αναποφάσιστους, οι οποίοι παίζανε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση του δημοψηφίσματος, καθώς τείνανε προς την επιλογή της αποχώρησης. Σχεδόν το 80% από αυτούς είπε «η καρδιά μου λέει ότι πρέπει να φύγουμε από την ΕΕ, αλλά το μυαλό μου λέει ότι η έξοδος από την ΕΕ είναι πολύ επικίνδυνη» (SurrIDGE, 2019).

Ενότητα 2.4: Βρετανική Ακροδεξιά ως φαινόμενο Brexit – άνοδος και πτώση

Μόνο ένα πολιτικό κόμμα ήταν ξεκάθαρα υπέρ του Brexit: το ***Κόμμα Ανεξαρτησίας Ηνωμένου Βασιλείου (UKIP)***. Το UKIP αξίζει να εξεταστεί ξεχωριστά, καθώς η πρωτοφανής και ραγδαία άνοδος του κατά την περίοδο πριν και μετά το δημοψήφισμα, εξηγείται εξ ολοκλήρου μέσα από την

άμεση σύνδεση της Βρετανικής Ακροδεξιάς με το ευρωπαϊκό ζήτημα, αποτελώντας μια από τις πιο εντυπωσιακές εξελίξεις στη σύγχρονη βρετανική πολιτική και ένα καθοριστικό φαινόμενο του Brexit. Αν και η Βρετανική Ακροδεξιά, εκπροσωπούμενη από το UKIP, είχε εμφανιστεί δεκαετίες πριν, δεν κατάφερε ποτέ να κερδίσει αρκετή απήχηση, και με μηδαμινά εκλογικά ποσοστά, αποτελούσε ένα από τα μικρότερα και ασήμαντα κόμματα (SurrIDGE, 2019). Μέχρι που ήρθε το δημοψήφισμα, δίνοντας της το βήμα να εκφράσει περιθωριοποιημένες αντιλήψεις δεκαετιών.

Αρχικά, το UKIP ιδρύθηκε το 1993, ως ένα αμιγώς ευρωσκεπτικιστικό κόμμα, στη βάση της ιδέας της εξόδου του ΗΒ από την ΕΕ, αλλά αργότερα μετατράπηκε σε κόμμα με πλήρες μανιφέστο. Από το 2010 δραστηριοποιείται ενεργά για να κινητοποιήσει αισθήματα κατά της ΕΕ, κατά της μετανάστευσης και κατά του κατεστημένου στο βρετανικό κοινό (SurrIDGE, 2019), αιχμαλωτίζοντας την εθνική πολιτική συζήτηση. Αν και η εκλογική απήχηση του UKIP από τον Απρίλιο του 2004 μέχρι τον Απρίλιο του 2015 θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εκρηκτική, ρευστή και ασταθής, μέσω δύο εκλογικών αναμετρήσεων – των ευρωεκλογών του 2014 και των γενικών εκλογών του 2015 – η «λαϊκιστική δεξιά» (Abedi and Lundberg, 2009) επιβλήθηκε στην πολιτική του ΗΒ. Όντας κάτι παραπάνω από ένα περιθωριακό κίνημα, το UKIP έλαβε πάνω από 27% στις Ευρωεκλογές του 2014 και 24 έδρες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (SurrIDGE, 2019), αποδεικνύοντας ότι το μήνυμα αυτό είχε αρχίσει να έχει απήχηση στο κοινό και θέτοντας τις βάσεις για την άνοδο του, που με την σειρά της άνοιξε τον δρόμο για την ιστορική ψηφοφορία του Brexit. Στις γενικές εκλογές του 2015, συγκεντρώνοντας σχεδόν 3,9 εκατ. ψήφους, το UKIP κινητοποίησε ένα σημαντικό κύμα λαϊκής υποστήριξης, αντικαθιστώντας τους Φιλελεύθερους Δημοκρατικούς ως το τρίτο δημοφιλέστερο κόμμα στις δημοσκοπήσεις και στις κάλπες. Το κόμμα ήταν καθοδόν.

Η άνοδος του UKIP, από το 2015 έως και την απότομη πτώση του το 2017, και με αποκορύφωμα το 2016, οφειλόταν σε μία σειρά παραγόντων: την οικονομική κρίση του 2008, την αύξηση των μεταναστευτικών ροών μετά τη διεύρυνση της ΕΕ το 2004, την χειροτέρευση του NHS, την αυξανόμενη δυσαρέσκεια για το δημοκρατικό έλλειμμα, την αντιπάθεια προς τους πολιτικούς αρχηγούς των μεγάλων κομμάτων και την αποδοκιμασία για την απόδοση των κομμάτων γενικά (SurrIDGE, 2019). Έτσι, η επικρατούσα δυσπιστία προς την κυρίαρχη πολιτική και η παρατεταμένη επίδραση της χρηματοπιστωτικής κρίσης δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για λαϊκιστικές τάσεις (Shimpman, 2016). Εντούτοις, το UKIP, μέσω της καμπάνιας του «Leave.EU», κατάφερε να εργαλειοποιήσει έναν αριθμό βραχυπρόθεσμων τάσεων που μεγέθυναν την πολιτική αντιπαλότητα ενάντια στην ευρωπαϊκή ενσωμάτωση, ώστε να εντείνει τα αντιευρωπαϊκά αισθήματα. Ταυτόχρονα, το διευρυμένο χάσμα μεταξύ των πολιτικών και του λαού παρείχε πρόσφορο έδαφος για τη βρετανική ακροδεξιά, η οποία αυτοπροσδιορίστηκε σε αντίθεση με την πολιτική συναίνεση και αντιπροσώπευσε τα περιθωριοποιημένα άκρα. Όλα αυτά θέσανε τις βάσεις, πάνω στις οποίες

οικοδομήθηκε η ακροδεξιά ως ένα κύριο στοιχείο της ιστορίας του Brexit, εκμεταλλευόμενη την ορμή που αυτά τα γεγονότα είχαν δημιουργήσει.

Ωστόσο, αυτό που εκτόξευσε την δυναμική του μέχρι πρότινος παρακμιακού UKIP, ήταν η κήρυξη του δημοψηφίσματος και ό, τι ακολούθησε μετέπειτα. Ο λόγος που η υποστήριξη της ακροδεξιάς εκτοξεύθηκε την περίοδο 2015-2017 ήταν αποκλειστικά και μόνο η κινητοποίηση της γύρω από το Brexit και η εκμετάλλευση συγκυριών και ζητημάτων που εκείνη την περίοδο ήταν φλέγοντα και «δημοφιλή». Δυστυχώς, πολλές από τις απόψεις για την κατεύθυνση της χώρας και τις επιδόσεις της βρετανικής δημοκρατίας που εκφράζονταν από τα μέλη του UKIP, μοιράζονταν ευρέως από το εκλογικό σώμα, μετατρέποντας το κόμμα σε μια απροσδόκητα ισχυρή πολιτική δύναμη. Ουσιαστικά, αυτό που έκανε ελκυστική την ακροδεξιά στο ευρύ βρετανικό κοινό ήταν δύο βασικοί λόγοι. Πρώτον, ο αντιμεταναστευτικός και αντιεξουσιαστικός λόγος της σε συνδυασμό με το δημοκρατικό έλλειμμα, την απώλεια ελέγχου της MB ως προς τις πολιτικές της και την εξάρτηση από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς (SurrIDGE, 2019), που επικαλέστηκε την αρνητική στάση των Βρετανών απέναντι στην ΕΕ εκείνη την περίοδο. Δεύτερον, η Βρετανική Ακροδεξιά εκμεταλλεύτηκε την υποαντιπροσώπευση των «παρατημένων», αυτών που έχουν μείνει πίσω, και κατάφερε να τους προσφέρει έναν διάυλο εκπροσώπησης και έκφρασης των αιτημάτων τους. Το UKIP ουσιαστικά, μετέφρασε το αντιευρωπαϊκό μήνυμα του απογοητευμένου βρετανικού κοινού σε υποστήριξη και εκλογικά οφέλη.

Η δυναμική της Βρετανικής ακροδεξιάς όμως ήταν επιφανειακή και βραχυπρόθεσμη. Μετά το δημοψήφισμα, και αφού εκτονώθηκε όλη αυτή η συσσωρευμένη υπό δεκαετίες πίεση της βρετανικής κοινωνίας, το θέμα της μετανάστευσης άρχισε να χάνει τη σημασία του. Σε σχεδόν κανένα σημείο της προεκλογικής εκστρατείας του 2017 δεν εμφανίστηκε η λέξη μετανάστευση, καθώς οι Βρετανοί αισθάνθηκαν ότι το αίτημα τους εισακούστηκε και επρόκειτο να λυθεί, οπότε έπαψε να τους απασχολεί αυτό το ζήτημα πάνω στο οποίο βασίστηκε και η επιρροή της ακροδεξιάς την προηγούμενη διετία (SurrIDGE, 2019). Αυτό προσδίδει κάποια αξιοπιστία στην ιδέα ότι το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος για την ΕΕ ήταν αρκετό για να αισθανθούν οι ψηφοφόροι ότι οι ανησυχίες τους ικανοποιήθηκαν. Έτσι, οι Βρετανοί απέρριψαν τα άκρα, αποδεικνύοντας ότι το φαινόμενο της Βρετανικής Ακροδεξιάς, ήταν ακριβώς αυτό: ένα φαινόμενο στα πλαίσια της κινητοποίησης γύρω από το Brexit, το οποίο έφυγε όσο γρήγορα ήρθε. Γι' αυτό, παρατηρήθηκε μείωση της απήχησης του UKIP, καθώς οι περισσότεροι από τους υποστηρικτές του μετατόπισαν την ψήφο τους πίσω στα δύο μεγαλύτερα κόμματα, και κυρίως στους Συντηρητικούς.

Σε ακολουθία με το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, τον Ιούλιο του 2016, ο Nigel Farage, αρχηγός του UKIP, παραιτήθηκε από την ηγεσία του κόμματος, λέγοντας ότι έχει ολοκληρώσει το έργο και το καθήκον του (BBC News, 2016b). Μετά την παραίτησή του, το ακροδεξιό κόμμα έχασε

τεράστιο μέρος της εναπομείναντας απήχησης του, καθώς ο Farage, αν και αμφιλεγόμενη πολιτική προσωπικότητα, ήταν πάντα το μεγαλύτερο πλεονέκτημα του UKIP και η οριστική πτώση του ξεκίνησε τη στιγμή που απομακρύνθηκε από την ηγεσία. Στις βρετανικές γενικές εκλογές του 2017, το UKIP δεν κατάφερε να κερδίσει καμία έδρα, συγκεντρώνοντας μόλις λιγότερες από 600,000 ψήφους (BBC News, 2017). Αν και η επιρροή της ακροδεξιάς συνέχισε και μετά το δημοψήφισμα, πιέζοντας για ένα «σκληρό» Brexit ή Brexit χωρίς συμφωνία (BBC News, 2017), όμως σε καμία περίπτωση δεν είχε την δυναμική που είχε κατά την περίοδο πριν το δημοψήφισμα. Οποιαδήποτε επιρροή είχε, εξασθένησε με την επιλογή του Brexit, γεγονός που έγινε καθοριστικά εμφανές όταν το UKIP μετονομάστηκε σε Reform UK, στις 6 Ιανουαρίου 2021 μετά την ολοκλήρωση της αποχώρησης του ΗΒ από την ΕΕ (BBC News, 2017) και όταν το Brexit Party – κόμμα του Nigel Farage που δημιουργήθηκε το 2018 – διαλύθηκε αμέσως μετά την Συμφωνία Αποχώρησης το 2021. Η Βρετανική Ακροδεξιά υπηρέτησε με «τιμή» τον σκοπό της να αποχωρήσει η ΜΒ από την ΕΕ, και πλέον δεν είχε λόγο να παραμείνει στο προσκήνιο. Η ακροδεξιά έπαιξε σημαντικό ρόλο – μεγαλύτερο από αυτόν που της αρμόζει – σε ένα από τα μεγαλύτερα πολιτικά γεγονότα στην πρόσφατη πολιτική ιστορία του ΗΒ, χάνοντας όμως οριστικά οποιοδήποτε ίχνος δυναμικής της με την επίλυση του ευρωπαϊκού ζητήματος.

Ενότητα 2.5: Συμπέρασμα – Διαιρετική τομή Leave-Remain

Το Brexit, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ήταν στα σκαριά εδώ και πολλά χρόνια. Τόσο πολύ, που οι μανιώδεις καμπάνιες που κυριάρχησαν στη ζωή των Βρετανών το πρώτο εξάμηνο του 2016 άλλαξαν πολύ λίγα μυαλά (Shimpman, 2016). Το αποτέλεσμα, ωστόσο, δημιούργησε ένα σεισμικό σοκ στο βρετανικό πολιτικό σύστημα και πυροδότησε μια περίοδο βαθιάς αστάθειας στη βρετανική πολιτική σκηνή. Μέσα σε μια μέρα ο πρωθυπουργός είχε παραιτηθεί. Μέσα σε μια εβδομάδα, ο Nigel Farage είχε κάνει το ίδιο, ενώ ο Jeremy Corbyn αντιμετώπιζε μια πρόκληση ηγεσίας. Μέσα σε ένα μήνα υπήρξε νέος πρωθυπουργός. Μέσα σε ένα χρόνο, διεξάχθηκαν ξανά γενικές εκλογές.

Ταυτόχρονα, το Brexit έδωσε την ευκαιρία για να αναπτυχθεί μια νέα διαιρετική τομή, η Leave-Remain, στη βάση των νέων ταυτοτήτων που σχετίζονται με το Brexit: *Remainer* και *Brexiter*. Η διαιρετική αυτή τομή αποτελεί «πολιτιστική διάσταση» ή «διάσταση ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» και μέχρι και σήμερα φαίνεται να διασχίζει την παραδοσιακή διαίρεση αριστερά-δεξιά που κυριαρχεί από τις αρχές του εικοστού αιώνα στο βρετανικό πολιτικό σύστημα (The Loop, 2021). Έτσι, τα χρόνια που ακολούθησαν το δημοψήφισμα για το Brexit, τα κόμματα, και κυρίως οι Εργατικοί και οι Συντηρητικοί, διασπάστηκαν με βάση τις γραμμές αποχώρησης-παραμονής, αντί μόνο για τις παραδοσιακές οικονομικές προτιμήσεις Αριστεράς-Δεξιάς. Στα πλαίσια αυτού, το δημοψήφισμα του

2016 καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τα αποτελέσματα των εκλογών του 2017 και του 2019. Ένα χρόνο μετά το δημοψήφισμα, η Βρετανική Εκλογική Μελέτη (British Election Study, 2017) δε βρήκε σημάδια μείωσης της ταύτισης με τα στρατόπεδα Leave και Remain. Αν και η οικονομική διάσταση Αριστερά-Δεξιά συνέχισε να παίζει καθοριστικό ρόλο στο μυαλό των ψηφοφόρων, οι παράγοντες που σχετίζονταν με το Brexit, εξακολουθούσαν να επηρεάζουν την εκλογική βάση. Ακολούθως, πιο πρόσφατα, μια τεράστια νίκη των Συντηρητικών στις τοπικές εκλογές του Μαΐου 2021 θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως ένα σημάδι ότι οι ψηφοφόροι θέλουν να στηρίξουν το κόμμα που ολοκλήρωσε το Brexit.

Το Brexit συνεχίζει να διχάζει τα κόμματα, το κοινοβούλιο και τον λαό, σηματοδοτώντας ότι η διάσταση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι ακόμα έντονη και θα συνεχίσει να αναδιαμορφώνει την βρετανική πολιτική και στο άμεσο μέλλον. Οι απόηχοι του κοινωνικού και πολιτικού αντίκτυπου του Brexit θα συνεχίσουν να είναι παρόντες, αλλά μόνο ο χρόνος θα δείξει εάν αυτό έχει προκαλέσει μόνιμες αλλαγές στη βρετανική πολιτική ή αν είμαστε μάρτυρες του τέλους της θύελλας του Brexit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Εσωτερικές εθνικές αναφορές του Brexit

Στα χαρτιά, η πλειοψηφία του Βρετανικού πληθυσμού ψήφισε υπέρ του Brexit, όμως στην πράξη, το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος δεν αντιπροσώπευσε το σύνολο των εθνών της χώρας. Είναι γνωστό, ότι η απόφαση για Brexit δεν πάρθηκε ομοιογενώς από όλα τα έθνη της MB, εκφράζοντας έτσι μία έντονη εδαφική διαφοροποίηση ως προς την αποτύπωση του Brexit στο εσωτερικό της MB, με τα ίδια τα έθνη να είναι διαιρεμένα ως προς το αποτέλεσμα. Ο λαός του ΗΒ είχε μιλήσει, ωστόσο δεν μίλησε με μία φωνή. Συγκεκριμένα, το Brexit ξεσκέπασε μία βαθιά διχασμένη MB, όπου τα έθνη της έχουν διαφορετικές στάσεις και συμφέροντα, υποδεικνύοντας το βαθύ ρήγμα που υπάρχει στην ένωση. Η εσωτερική διάσπαση έγινε έκδηλη από το γεγονός ότι τα έθνη χωρίστηκαν σε δύο στρατόπεδα: από την μία, η Αγγλία και η Ουαλία ψήφισαν υπέρ του Brexit, και από την άλλη, η Σκωτία και η Βόρεια Ιρλανδία υποστήριξαν την παραμονή στην ΕΕ.

Πολύ περισσότερο όμως, το Brexit φανέρωσε διαφορές και διχασμούς που ξεπερνούν το ζήτημα της ΕΕ. Το Brexit αποτέλεσε ταυτόχρονα το σύμπτωμα και την αιτία των συνεχώς αυξανόμενων υπαρχουσών ρωγμών, οι οποίες έχουν ρίζες βαθιά μέσα στα θεμέλια της ίδιας της ένωσης (Henderson et al, 2016). Επομένως, η απόφαση της Αγγλίας και της Ουαλίας να αποχωρήσουν από την ΕΕ, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα έθνη, είναι μέρος αυτής της διαδικασίας συντριβής, και είναι συμπτωματική της ανισότητας και του ελλιπούς δημοκρατικού χαρακτήρα της λήψης αποφάσεων στην ένωση. Όπως περιγράφει και ένα ανέκδοτο μετά το Brexit: «Ένας Άγγλος, ένας Σκωτσέζος και ένας Ιρλανδός μπαίνουν σε ένα μπαρ. Ο Άγγλος θέλει να πάει σπίτι – οπότε όλοι οι άλλοι πρέπει να φύγουν» (Esler, 2021).

Έτσι, για την πλήρη κατανόηση της δυναμικής του Brexit, θα ήμασταν αφελείς να πιστεύουμε ότι αρκεί να εξεταστεί η MB στο σύνολο της ως μία ομοιογενής χώρα που πήρε συνολικά μία απόφαση, αλλά πολύ περισσότερο απαιτείται ανάλυση στο επίπεδο των εθνών που απαρτίζουν το ΗΒ. Η ισορροπία των οικονομικών και των πολιτιστικών κινήτρων που οδήγησαν στην ψήφο υπέρ ή κατά και αντίστοιχα οι συνέπειες του Brexit, αλλά και η στάση προς την ΕΕ, διαφέρουν στα διακριτά έθνη του ΗΒ και γι' αυτό οφείλουμε να τα εξετάσουμε ξεχωριστά (Henderson et al, 2016). Με το Brexit διακυβεύονται πολλά περισσότερα από απλώς το μέλλον της σχέσης του ΗΒ με την ΕΕ. Διακυβεύεται επίσης, η πολιτική ταυτότητα του ΗΒ και, ενδεχομένως, η βιωσιμότητα του ως ένωση.

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.1: Εθνικό επίπεδο

Ενότητα 3.1.1: Αγγλία

Αν και στο δημοψήφισμα του 1975, η Αγγλία παρείχε την ισχυρότερη υποστήριξη από όλα τα έθνη της ΜΒ για την ένταξη της χώρας στην τότε ΕΟΚ, στο δημοψήφισμα του 2016, τίποτα δε θυμίζει την Αγγλία του τότε. Το 2016, η Αγγλία ψήφισε υπέρ της αποχώρησης από την ΕΕ με ποσοστό 53,4%, έναντι 46,6% υπέρ της παραμονής, σε ποσοστό συμμετοχής 73% (Electoral Commission, 2016). Έτσι, μέσα στα 40 χρόνια της συμμετοχής της ΜΒ στην ΕΕ, παρατηρείται μία μεταβολή στον τρόπο που αντιλαμβάνεται η Αγγλία την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, καθώς έχουν αλλάξει τα κίνητρα της, ενώ παράλληλα έχουν ατροφήσει οι ελπίδες και οι βλέψεις, με τις οποίες συνοδευόταν η ψήφος της το 1975. Σήμερα, η Αγγλία είναι το πιο ευρωσκεπτικιστικό έθνος του ΗΒ, αποτελώντας τη συντριπτική πλειοψηφία της ΜΒ που υποστήριξε την αποχώρηση.

Η Αγγλία έχει σημασία. Όχι απλώς επειδή, με σχεδόν το 85% του εκλογικού σώματος του ΗΒ, η Αγγλία είναι πολιτικά και οικονομικά κυρίαρχη μεταξύ των εθνικών εδαφών του κράτους και ουσιαστικά καθόρισε την έκβαση του δημοψηφίσματος. Αλλά και επειδή απέδειξε για ακόμα μία φορά ότι υπάρχει σύνδεση μεταξύ του ευρωσκεπτικιστικού αισθήματος και του αγγλικού εθνικισμού (Henderson et al, 2016). Υπάρχει μια ευδιάκριτη αγγλική διάσταση στη συζήτηση για την αποχώρηση του ΗΒ από την ΕΕ, δομημένη γύρω από τα πρότυπα της αγγλικής εθνικής ταυτότητας. Συγκεκριμένα, η απόφαση της Αγγλίας να αποχωρήσει από την ΕΕ δεν μας εκπλήσσει, γνωρίζοντας ότι η στάση της προς την ΕΕ χαρακτηρίζεται από έντονα στοιχεία ευρωσκεπτικισμού. Ενώ μέχρι τη δεκαετία '80 σημαντικές μερίδες του αγγλικού πληθυσμού έβλεπαν την ΕΕ με θετικό πρόσημο, καθώς ήταν μια δεκαετία δυναμισμού και ανάπτυξης για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, αυτή η στάση δε διατηρήθηκε μετά τη δεκαετία του '90, όταν η δημοτικότητα της ΕΕ στην Αγγλία άρχισε να μειώνεται, καθώς οι προσδοκίες συνάντησαν την πραγματικότητα και η ΕΕ δεν ήταν τελικά αυτό που ονειρεύονταν και ήλπιζαν οι Άγγλοι όταν αποφάσισαν να ενταχθούν σε αυτή (Henderson et al, 2016). Η Αγγλία ψήφισε θετικά στην ένταξη της ΜΒ στην ΕΕ για όλους τους λάθος λόγους, έχοντας μεγάλες προσδοκίες που δύσκολα θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν. Έτσι, από ένα σημείο και μετά, η συμμετοχή στην ΕΕ βιωνόταν απ' αυτούς ως εκμετάλλευση και μείωση κυριαρχίας, καθώς δίνανε περισσότερα απ' όσα έπαιρναν. Τα δυσάρεστα αυτά συναισθήματα για αυτή την άنيση σχέση ελέγχου και μη οφέλους², που συναντώνται μόνο στην «εξαιρετική» περίπτωση της Αγγλίας και

² Παράλληλα με την σκλήρυνση του ευρωσκεπτικισμού στην Αγγλία, την ίδια περίοδο γινόταν ολοένα και θετικότερη η στάση της Σκωτίας και της Β. Ιρλανδίας προς την ΕΕ, μεταξύ άλλων, λόγω των οικονομικών απολαβών τους από τα ευρωπαϊκά περιφερειακά προγράμματα, στα οποία λόγω της αυξημένης ανάπτυξης και του υψηλού βιοτικού της επιπέδου, δεν δικαιούταν η Αγγλία, εντείνοντας τα ευρωσκεπτικιστικά αισθήματα στο εσωτερικό της.

οδήγησαν με τον τρόπο τους στο Brexit, συνδέονται αλληλένδετα με τα ιδιαίτερα συναισθήματα των Άγγλων για την εθνική τους ταυτότητα (Henderson et al, 2016).

Πιο αναλυτικά, στην Αγγλία, η στάση απέναντι στην ΕΕ σχετίζεται στενά με τα αισθήματα εθνικής ταυτότητας, δηλαδή με αυτό που ονομάζουμε αγγλικό εθνικισμό. Ο αγγλικός εθνικισμός είναι ιδιαίτερος και διαφορετικός από τους εθνικισμούς των άλλων εθνών της ΜΒ, στον βαθμό που εκφράζει υπεροψία και κυριαρχία μέσα στην ίδια την ένωση και τονίζει την αγγλική ανωτερότητα σε αντίθεση με τις άλλες εθνικές ταυτότητες (Henderson et al, 2016). Οι Άγγλοι αποτελούν το 85% του πληθυσμού του ΗΒ, ζουν στο συντριπτικά κυρίαρχο τμήμα της ένωσης, όντας το πιο πλούσιο και οικονομικά ανεπτυγμένο έθνος της χώρας. Επομένως, δεν προκαλεί έκπληξη ότι πολλοί Άγγλοι πιστεύουν ότι *είναι* η ένωση και ότι ως εκ τούτου η «Αγγλικότητα» ορίζει τη «Βρετανικότητα» (Esler, 2021), σε σημείο που όταν αποκαλούν τους εαυτούς τους Βρετανούς, να εννοούν ότι είναι Άγγλοι. Η αγγλική εξαιρετικότητα έγινε εμφανής κατά τα πρώτα χρόνια της αποδόμησης του Brexit, με τις ψευδο-ιστορικές φαντασιώσεις του 2016 να είναι αγγλικές στον πυρήνα τους, υπενθυμίζοντας στους Σκωτσέζους, τους Ουαλούς και τους ανθρώπους στη Βόρεια Ιρλανδία ότι σε αυτές τις συζητήσεις το «εμείς» είναι στην πραγματικότητα «αυτοί» (Esler, 2021). Έτσι, ο αγγλικός εθνικισμός περικλείει όλα εκείνα τα στοιχεία που ορίζουν την Αγγλία: κυριαρχία και έλεγχος. Δύο στοιχεία που ένιωσαν ότι χάνουν όντας μέλη της ΕΕ και που τους οδήγησαν να ψάχνουν μανιωδώς την έξοδο του κινδύνου. Υπό αυτή την έννοια, ο αγγλικός εθνικισμός τροφοδοτεί τον ευρωσκεπτικισμό στην Αγγλία, όντας επίσης επιβλαβής για την ίδια την συνέχεια της ένωσης.

Η δύναμη του αγγλικού εθνικού συναισθήματος, αποδεικνύεται περισσότερο από το γεγονός, ότι όσοι Άγγλοι ένιωθαν περισσότερο Βρετανοί παρά Άγγλοι, ήταν περισσότερο θετικοί στη στάση τους απέναντι στην ΕΕ, ενώ αντίθετα, όσοι είχαν έντονη ή αποκλειστική αίσθηση της εθνικής τους ταυτότητας ήταν πιο εχθρικοί και συντηρητικοί απέναντι στην ΕΕ (Henderson et al, 2016). Σύμφωνα με την απογραφή του 2011, περίπου το 60% του αγγλικού πληθυσμού αυτοπροσδιορίστηκε ως Άγγλος, ενώ μόλις το 29% επέλεξε τη βρετανική επιλογή (Esler, 2021), με αντίστροφα ποσοστά να παρουσιάζονται μόνο στο Λονδίνο. Αυτό το εύρημα επιβεβαιώνει για ακόμα μία φορά την αποκλειστικότητα του αγγλικού εθνικισμού και το πως αυτός ορίζει την στάση των Άγγλων απέναντι στην ΕΕ, στον βαθμό που η Ευρώπη φαίνεται να έχει οριστεί ως ο «άλλος» της αγγλικής ταυτότητας. Όσο πιο Άγγλος αισθάνεται κανείς, τόσο πιο πιθανό είναι να εκφράσει τη δυσαρέσκεία του για καθεμία από τις δύο ενώσεις στις οποίες είναι μέρος η Αγγλία: την εγχώρια και την εξωτερική (Henderson et al, 2016). Απ' αυτή την άποψη, ο ευρωσκεπτικισμός φαίνεται να είναι περισσότερο μια ανησυχία για την Αγγλία παρά μια βρετανική ανησυχία, καθώς πίσω από το Brexit κρύβεται το αγγλικό εθνικό αίσθημα, όχι το βρετανικό (Esler, 2021). Αυτό γίνεται έκδηλο ακόμα και από την επιλογή του τρόπου και του τόπου του εορτασμού της επίσημης αποχώρησης της ΜΒ από

την ΕΕ στις 31 Ιανουαρίου του 2020, με το συμβολικό χτύπημα της καμπάνιας του Big Ben: ένας Αγγλικός εορτασμός ενός υποτιθέμενου Βρετανικού γεγονότος (Esler, 2021). Κανείς άλλος δεν ένιωθε ιδιαίτερα γιορτινός εκείνη την μέρα.

Επιπρόσθετα, ένας ακόμη λόγος που ώθησε τους Άγγλους στην επιλογή του Brexit, είναι το ζήτημα του δημοκρατικού ελλείμματος. Όλοι γνωρίζουμε το πρόβλημα της υποεκπροσώπησης των αποκεντρωμένων εθνών της ΜΒ από την κεντρική βρετανική κυβέρνηση, λίγο όμως ασχολούμαστε με το αντίστοιχο θέμα στην Αγγλία. Συγκεκριμένα, ενώ η Αγγλία δεν είναι αποκεντρωμένη και είναι το έθνος που βρίσκεται πιο κοντά στο κέντρο λήψης αποφάσεων όντας το σπίτι του Βρετανικού Κοινοβουλίου, είναι η μόνη συνιστώσα χώρα που δεν έχει αποκεντρωμένες εξουσίες, δεν εκπροσωπείται από δικό της κοινοβούλιο και τα συμφέροντα της προωθούνται μόνο από την Βρετανική Κυβέρνηση του Westminster, εξίσου με τα συμφέροντα του συνόλου της ΜΒ (Esler, 2021). Η μόνη εκχώρηση εξουσιών που έχει γίνει στην Αγγλία, είναι μέσω της παραχώρησης αρμοδιοτήτων στις τοπικές αυτοδιοικήσεις της. Επομένως, πολλοί Άγγλοι, ιδιαίτερα σε περιοχές εκτός των αστικών κέντρων της Αγγλίας, πιστεύουν ότι όσοι παίρνουν αποφάσεις στο Λονδίνο, δεν είναι εξοικειωμένοι με τη ζωή που κάνουν οι περισσότεροι Άγγλοι (Esler, 2021). Αυτός είναι ένας από τους λόγους που το «Take Back Control» ήταν ένα τόσο ισχυρό σύνθημα στη συζήτηση για το Brexit και είχε τόσο μεγάλη απήχηση στην Αγγλία. Αποτύπωσε την ιδέα ότι το δημοκρατικό έλλειμμα της ΜΒ και η αντιληπτή απώλεια ελέγχου θα μπορούσαν να θεραπευθούν με την αποχώρηση από την ΕΕ, εκφράζοντας επίσης τη νοσταλγία για κάποια προηγούμενη χρυσή εποχή, όταν η Αγγλία είχε περισσότερο τον έλεγχο μέσα στην ένωση (Esler, 2021). Έτσι, οι ψηφοφόροι στην Αγγλία που ένιωθαν όλο και περισσότερο εκτός επαφής με το Westminster, χωρίς κανέναν θεσμό αποκλειστικά αγγλικό που να συμβαδίζει με την αυξανόμενη αίσθηση της αγγλικής τους ταυτότητας, έστρεψαν την οργή τους στα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα στις Βρυξέλλες, μετατοπίζοντας το πρόβλημα από το εσωτερικό σε έναν κοινό εξωτερικό εχθρό. Όμως, όσο ξεκαθαρίζει η ομίχλη του Brexit, διαφαίνεται το πραγματικό πρόβλημα. Το πρόβλημα του ελέγχου για τους Άγγλους είναι το ίδιο το Westminster, που αδυνατεί πια να εκπροσωπήσει επαρκώς το σύνολο της ΜΒ. Το Brexit λειτούργησε απλώς ως η βαλβίδα αποσυμπίεσης, μία προσωρινή αναχαίτιση της μοιραίας εσωτερικής κρίσης.

Η απώλεια εμπιστοσύνης στο βρετανικό σύστημα διακυβέρνησης επηρεάζει όλα τα έθνη ανεξαιρέτως, αλλά υπάρχει μια σημαντική διαφορά: το αγγλικό εθνικιστικό αίσθημα κατηγορήσε τις Βρυξέλλες για την επιβολή νόμων και κανόνων παρά τη θέλησή τους, ενώ τα άλλα έθνη κατηγορούν το Westminster (Esler, 2021). Δυστυχώς όμως, ό, τι κι αν επιτύχει το Brexit, η επιστροφή του ελέγχου από τις Βρυξέλλες είναι απίθανο να λύσει το Αγγλικό ζήτημα, επειδή αυτό έχει τις ρίζες του στην αίσθηση απομάκρυνσης από το Westminster (Esler, 2021). Το Brexit πολύ περισσότερο

επίδρασε στη ψυχολογία των Άγγλων, παρέχοντας διαβεβαιώσεις για την επιστροφή της κυριαρχίας και του ελέγχου. Το Brexit, με άλλα λόγια, ήταν η λάθος απάντηση στα σωστά ερωτήματα.

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι το Brexit κέρδισε την συντριπτική υποστήριξη των αγγλικών περιοχών (εκτός του Λονδίνου), και παρά την καλύτερη οικονομική κατάσταση και την ευνοϊκότερη θέση της Αγγλίας μέσα στην ένωση, ο αρνητικός αντίκτυπος του Brexit είναι μεγάλος (Cabras, 2019). Όσον αφορά τον οικονομικό τομέα, οι περιοχές της Αγγλίας βιώνουν έντονα τις επιπτώσεις στον τομέα των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, ο οποίος αντιπροσωπεύει τη μεγαλύτερη εξαγωγική βιομηχανία του ΗΒ, λόγω των αλλαγών που επηρεάζουν τα ρυθμιστικά πλαίσια και τα επίπεδα προσβασιμότητας στην αγορά της ΕΕ (Cabras, 2019). Ομοίως, εταιρείες που δραστηριοποιούνται στην ενεργειακή αγορά και είχαν ενσωματωθεί στην Ενιαία Αγορά ενέργειας της ΕΕ, έχουν πληγεί από τις αλλαγές στην ενεργειακή και κλιματική πολιτική που προκύπτουν από το Brexit και αποτελούν σοβαρή απειλή, ιδιαίτερα για τη Βορειοανατολική Αγγλία που παράγει το 48% της ανανεώσιμης ενέργειας του ΗΒ. Επιπρόσθετα, στον τομέα του εμπορίου, η απώλεια πρόσβασης χωρίς φραγμούς στην αγορά της ΕΕ έχει επηρεάσει και έχει μειώσει αισθητά την εμπορική και εξαγωγική ικανότητα της περιοχής, υπονομεύοντας παράλληλα εκατοντάδες νέες θέσεις εργασίας (Cabras, 2019). Ταυτόχρονα, οι εισαγωγικές και εξαγωγικές δραστηριότητες που συνδέονται με τη μεταποίηση και μέχρι πρότινος επωφελούνταν από τις τέσσερις ελευθερίες της ΕΕ, έχουν επίσης δεχθεί ισχυρό πλήγμα, με βασικό παράδειγμα τον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας. Ο τομέας της αυτοκινητοβιομηχανίας είναι ένας από τους κύριους πυλώνες της αγγλικής οικονομίας, και έχει στηρίξει την επιτυχία του στις ευνοϊκές συνθήκες συναλλαγών που προκύπταν από τη συμμετοχή του ΗΒ στην Ενιαία Αγορά (Cabras, 2019). Δεδομένου ότι η ΜΒ έχει αποχωρήσει από την Ενιαία Αγορά και την Τελωνειακή Ένωση, και ότι το 60% των αυτοκινήτων που κατασκευάζονται στο ΗΒ εξάγονται στην ΕΕ, ορισμένοι δασμοί που ισχύουν κατά την εξαγωγή προϊόντων, έχουν οδηγήσει στη μείωση της παραγωγής και των εξαγωγών και στην επιθυμία των εταιριών αυτοκινήτων να μεταφέρουν την παραγωγή τους στο εξωτερικό (Cabras, 2019). Πέρα από τον οικονομικό κλάδο όμως, ισχυρό πλήγμα έχει δεχτεί και η βιομηχανία της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης του ΗΒ, καθώς τα αγγλικά πανεπιστήμια, που αποτελούν σημαντικό οικονομικό κεφάλαιο της βρετανικής οικονομίας, στηρίζονται στην εγγραφή ξένων φοιτητών, οι οποίοι πλέον λόγω των νέων περιορισμών του Brexit και ελλείψει κινήτρων, ενδέχεται να μειωθούν σημαντικά (Universities UK, 2017).

Καταληκτικά, το Brexit παραμένει μια διχαστική δύναμη. Για να συνεχίσει επομένως, να επιβιώνει το ΗΒ, είναι απαραίτητο να αναγνωρίσουμε την ύπαρξη ενός «Αγγλικού Ζητήματος» και το πως αυτό μπορεί να λυθεί (Esler, 2021). Το βασικό ερώτημα είναι ένα: Τι θέλει η Αγγλία; Το Brexit είναι απλά η αφορμή για να ανοίξει αυτή η συζήτηση.

Ενότητα 3.1.2: Ουαλία

«Ο δράκος που δε βρυχήθηκε ποτέ»

Σε αντίθεση με τα άλλα δύο αποκεντρωμένα έθνη της ΜΒ, στις 23 Ιουνίου 2016, το εκλογικό σώμα της Ουαλίας ψήφισε υπέρ της αποχώρησης από την ΕΕ, παρατάσσοντας τον εαυτό της στο «νικητήριο» στρατόπεδο του δημοψηφίσματος μαζί με την Αγγλία. Αν και η κυβέρνηση και η πλειοψηφία των κομμάτων της Ουαλίας ήταν υπέρ της παραμονής στην ΕΕ, αυτό δεν αντικατοπτρίστηκε στο εκλογικό κοινό.

Στο αντίστοιχο δημοψήφισμα του 1975, το «ναι» υπέρ της παραμονής στην ΕΟΚ άγγιξε το 65% στην Ουαλία, με όλες τις περιφέρειες της να ψηφίζουν θετικά (Jones, 2017). 41 χρόνια αργότερα όμως, 17 από τις 22 περιφέρειες της ψήφισαν υπέρ της αποχώρησης, με το αποτέλεσμα να είναι 52,5% υπέρ της εξόδου από την ΕΕ, σε αντίθεση με το 47,5% που επιθυμούσε να παραμείνει (σε συμμετοχή 71,7%) (Electoral Commission, 2016). Αν και η μικρή διαφορά μεταξύ των ποσοστών δηλώνει το διχασμό της Ουαλίας ως προς το ζήτημα της ΕΕ, η απόφαση της Ουαλίας να αποχωρήσει απ' αυτήν, δικαιολογείται λόγω των άνισων περιφερειακών διαστάσεων, της διακριτής πολιτικής ιστορίας της και της ασύμμετρης φύσης της αποκέντρωσης του ΗΒ. Συγκεκριμένα, η Ουαλία αποτελεί ένα πολιτικά αριστερό, μικρό έθνος, το οποίο θεωρείται γενικά υπέρμαχο της ένωσης της ΜΒ και φιλοευρωπαϊκό (Wyn Jones and Rumbul 2012), και το οποίο επωφελήθηκε αρκετά από την ένταξη της ΜΒ στην ΕΕ, καθώς το αναπτυσσόμενο πλαίσιο της ΕΕ είχε αξιοσημείωτο αντίκτυπο στον νομικό, πολιτικό, πολιτιστικό και οικονομικό τομέα της (Hunt, Minto and Woolford, 2016). Παρ' όλα αυτά, έρευνες που διεξήχθησαν πριν από το δημοψήφισμα, έδειξαν ότι η Ουαλία είχε το υψηλότερο ποσοστό υποστήριξης του Brexit μεταξύ των εθνών του ΗΒ, και μια μακροχρόνια αρνητική άποψη για τη μετανάστευση, παρά το γεγονός ότι διαθέτει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά μεταναστών. Σ' αυτό το πλαίσιο, η Ουαλία προτίμησε να αποχωρήσει από την ΕΕ, αποδεικνύοντας ότι είναι μια αρκετά ενδιαφέρουσα περίπτωση που αξίζει να εξεταστεί περαιτέρω.

Αρχικά, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι, παρά το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, όλα τα κύρια Ουαλικά κόμματα, με εξαίρεση το Συντηρητικό Κόμμα και το UKIP της Ουαλίας, ήταν ενωμένα υπέρ της παραμονής στην ΕΕ. Πιο αναλυτικά, όλοι οι βουλευτές των Εργατικών και των Φιλελεύθερων Δημοκρατών της Ουαλίας τάχθηκαν υπέρ της ΕΕ, όπως συνέβη και με την συντριπτική πλειοψηφία των υποψηφίων του εθνικού Ουαλικού κόμματος Plaid Cymru (Trumm, 2020). Οι Εργατικοί της Ουαλίας, ως κυβέρνηση της χώρας, ήταν ανένδοτο ως προς τα σαφή οφέλη για την Ουαλία από τη συμμετοχή της στην ΕΕ, δηλώνοντας ότι ένα Brexit θα ήταν καταστροφικό (BBC News, 2015). Ταυτόχρονα, το Plaid Cymru, ως το μεγαλύτερο Ουαλικό εθνικό κόμμα, υιοθέτησε επίσης μια σαφή στάση υπέρ της ΕΕ και μάλιστα υποστήριξε ένα «κλείδωμα» στο τελικό

αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος από τα αποκεντρωμένα έθνη, σύμφωνα με το οποίο η ψήφος υπέρ της αποχώρησης από την ΕΕ θα ήταν έγκυρη μόνο εάν αυτό το αποτέλεσμα υποστηριζόταν και από τα τέσσερα έθνη (Hunt, Minto and Woolford, 2016). Μια πολύ διαφορετική αφήγηση, αλλά συνάμα γνώριμη από την πολιτική σκηνή του Westminster, προκύπτει όταν εξετάζουμε το Συντηρητικό Κόμμα της Ουαλίας, στο οποίο υπήρξε σαφής διάσταση απόψεων. Ενώ οι περισσότεροι από τους βουλευτές του υποστήριξαν το Brexit (69,6%), μια σημαντική μειοψηφία (μαζί με τον ηγέτη του κόμματος), υποστήριξε την παραμονή (30,4%) (Trumm, 2020). Από την άλλη, οι 7 βουλευτές του UKIP Ουαλίας υποστήριξαν το Brexit. Παρά όμως το έντονο φιλοευρωπαϊκό αίσθημα της πλειοψηφίας της πολιτικής ελίτ στην Ουαλία, παρατηρήθηκε μία σαφής αποσύνδεση αυτής με την ψήφο του Ουαλικού εκλογικού σώματος για έξοδο από την ΕΕ.

Το μεγαλύτερο πάζλ όσον αφορά την Ουαλία, είναι γιατί οι περισσότεροι Ουαλοί ψηφοφόροι ψήφισαν υπέρ της αποχώρησης από την ΕΕ, όταν, από το 1973, η χώρα έχει επωφεληθεί σημαντικά από την ΕΕ. Η Ουαλία έχει λάβει δισεκατομμύρια σε χρηματοδοτήσεις από την ΕΕ για υποδομές και οικονομική ανάπτυξη (Jones, 2017) και επρόκειτο να λάβει άλλα 1,8 δισ. ευρώ από την ΕΕ μεταξύ 2014-2020 μέσω διαρθρωτικών χρηματοδοτήσεων και διαφόρων προγραμμάτων. Εκτός από τα εγγυημένα κονδύλια της ΕΕ, στην Ουαλία παραχωρούνταν επίσης συμπληρώματα και από άλλα ταμεία της ΕΕ, όπως το ταμείο έρευνας και καινοτομίας της ΕΕ, το Horizon 2020, το πρόγραμμα ERASMUS και επιδοτήσεις για τη γεωργία και την αλιεία, που θα είχαν συνολική αξία 90 δισ. λιρών (Jones, 2017). Πόσο σημαντική είναι όμως αυτή η απώλεια για την Ουαλία; Είναι αξιοσημείωτο ότι ορισμένες από τις περιοχές της Ουαλίας που έχουν λάβει τα σημαντικότερα ποσά χρηματοδότησης από την ΕΕ παρουσίασαν και τα μεγαλύτερα ποσοστά υποστήριξης του Brexit, καθώς τα έσοδα από τις χρηματοδοτήσεις της ΕΕ εκλαμβάνονταν σε μεγάλο βαθμό ως άσχετα από τους Ουαλούς (Hunt, Minto and Woolford, 2016). Ήταν αυτό συμπτωματικό της αποτυχίας της περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ στην Ουαλία; Ο υπουργός Εξωτερικών της Ουαλίας, Alun Cairns, πρότεινε ότι εκείνοι που επωφελήθηκαν περισσότερο από την ευρωπαϊκή βοήθεια «δεν ήθελαν αυτό που τους προσφέρεται και πίστευαν ότι η πολιτική δεν ήταν απολύτως επιτυχημένη, χρηματοδοτώντας έργα με αμφισβητούμενες στρατηγικές και ασαφή αποτελέσματα» (BBC News, 2016d).

Πέρα απ' αυτό, η αυξανόμενη περιθωριοποίηση από το κέντρο λήψης αποφάσεων και το ολοένα μεγαθυμένο δημοκρατικό έλλειμμα, οδήγησαν τους Ουαλούς να σκεφτούν ότι τα πράγματα μπορεί να ήταν καλύτερα, ή τουλάχιστον όχι χειρότερα, αν το ΗΒ συνέχιζε μόνο του, εκτός ΕΕ (Jones, 2017). Στην περίπτωση της Ουαλίας, το κλείσιμο των ανθρακωρυχείων και των χαλυβουργιών στον νότο οδήγησε σε συνεχή υψηλά ποσοστά ανεργίας, με αποτέλεσμα να παρατηρείται μεγάλη δυσαρέσκεια και απογοήτευση τόσο ως προς τις κυβερνήσεις της Ουαλίας και της ΜΒ, όσο και προς την ΕΕ, νιώθοντας ότι τους έχουν «παρατήσει» (Jones, 2017). Επομένως, βασικός παράγοντας για

την επιλογή των Ουαλών, ήταν το γεγονός ότι πολλοί ψηφοφόροι ψήφισαν κατά του status quo, καθώς σε κάποιο βαθμό η ΕΕ θεωρήθηκε η ενσάρκωση της μακρινής πολιτικής ελίτ (Hunt, Minto and Woolford, 2016).

Ένας ακόμα παράγοντας που έχει προβληθεί για να εξηγήσει αυτή τη διάσταση απόψεων μεταξύ των πολιτικών και του κοινού της Ουαλίας ως προς την ΕΕ, είναι η διάδοση μιας ξεχωριστής αφήγησης σχετικά με τη συμμετοχή στην ΕΕ, που διαμορφώθηκε μέσω της έντονης αγγλικής επιρροής στην Ουαλία, η οποία εν μέρει οφείλεται στην κυριαρχία των αγγλικών μέσων ενημέρωσης σ' αυτήν (Hunt, Minto and Woolford, 2016). Η στάση πολλών Ουαλών απέναντι στην ΕΕ επηρεάστηκε και διαμορφώθηκε από τα ΜΜΕ του Λονδίνου, μη ξεχωρίζοντας που αρχίζουν τα ουαλικά συμφέροντα, και που τελειώνουν τα αγγλικά, ενώ συμπληρωματικά με αυτή την επιρροή, λειτούργησε και ο άτονος ουαλικός εθνικισμός (Esler, 2021). Πράγματι αναρωτιόμαστε, γιατί ο πολιτιστικός εθνικισμός στην Ουαλία – η αγάπη για τη γλώσσα και τον πολιτισμό της – δεν μεταφράζεται στον ισχυρό πολιτικό εθνικισμό που χαρακτηρίζει την Σκωτία; Στο περιοδικό Atlantic, η Helen Lewis τον αποκάλεσε «ο δράκος που δε βρυχήθηκε ποτέ» (Lewis, 2019). Ένας λόγος που ο «ουαλικός δράκος» απέτυχε να βρυχηθεί, ενδεχομένως είναι η οικονομική ανασφάλεια, που οφείλεται στην αγγλική εξάρτηση. Οι περισσότερες δουλειές στην Ουαλία βρίσκονται σε πόλεις σε απόσταση τριάντα μιλίων από τα αγγλικά σύνορα, ενώ πολλοί Ουαλοί εργάζονται στην Αγγλία. Παράλληλα, ορισμένες περιοχές της Ουαλίας συνδέονται γεωγραφικά στενότερα με αγγλικές πόλεις παρά με ουαλικές, ενώ το ουαλικό εθνικιστικό κόμμα, Plaid Cymru, θεωρείται, παρά τις προσπάθειές του, περισσότερο ως εκφραστής της γλώσσας και του πολιτισμού της Ουαλίας παρά η φωνή για όλη την Ουαλία (Esler, 2021). Γνωρίζοντας λοιπόν για τον θαμπό ουαλικό εθνικισμό και τους στενούς δεσμούς που έχει η Ουαλία με την Αγγλία, μικρή εντύπωση μας κάνει που η Ουαλία αποτελεί το μοναδικό αποκεντρωμένο έθνος που είχε ίδιο αποτέλεσμα με την Αγγλία στο δημοψήφισμα και μία μετριοπαθή στάση απέναντι στο Brexit (Jones, 2017).

Και τα τρία αποκεντρωμένα έθνη ακολούθησαν μια διαφορετική προσέγγιση ως προς τις μελλοντικές σχέσεις τους με την ΕΕ και όρισαν το Brexit με βάση τα δικά τους συμφέροντα. Συγκεκριμένα στην Ουαλία, ο Ουαλικός πρωθυπουργός τόνισε ότι η Ουαλία πρέπει να είναι σε θέση να διαδραματίσει κύριο ρόλο στις διαπραγματεύσεις για την αποχώρηση από την ΕΕ, ώστε να διασφαλίσει την προστασία των συμφερόντων του Ουαλικού λαού, ενώ παράλληλα δήλωσε από την πρώτη στιγμή ότι η αποδοχή μιας τελικής συμφωνίας θα πρέπει να υπόκειται στην υποστήριξη και των τεσσάρων κοινοβουλίων (Welsh Government, 2016). Η κυβέρνηση της Ουαλίας τάχθηκε υπέρ της διατήρησης της συνεχούς πρόσβασης στην Ενιαία Αγορά και την Τελωνειακή Ένωση, καθώς καθιστά την Ουαλία ελκυστική τοποθεσία για μεγάλες διεθνείς εταιρείες και για άμεσες ξένες

επενδύσεις (Minto et al, 2016), και υποστήριξε την ιδέα μιας χωριστής μεταναστευτικής πολιτικής ή πολιτικής που θα καλύπτει τις βίζες και τις άδειες εργασίας για τις αποκεντρωμένες χώρες (Birrell and Gray, 2017). Δεδομένου μάλιστα, ότι η Ουαλία ήταν βασικός δικαιούχος της χρηματοδότησης της ΕΕ μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και των Διαρθρωτικών Ταμείων, ως λιγότερο ανεπτυγμένη περιοχή που προσέλκυε υψηλότερο επίπεδο στήριξης της ΕΕ (Hunt et al, 2016), είχε εκφράσει μεγάλη ανησυχία για τον πιθανό αντίκτυπο στις δημόσιες υπηρεσίες και για τομείς όπως τη γεωργία και την αγροτική ανάπτυξη (National Assembly for Wales, 2016). Τέλος, εκφράστηκε ανησυχία και για την μελλοντική απουσία της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων, δεδομένης της άμεσης επένδυσής της, ύψους 2 δισ. λιρών στην Ουαλία (Birrell and Gray, 2017).

Συνολικά, η στάση της Ουαλίας ως προς το Brexit θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μετριοπαθής, καθώς η κυβέρνηση της ήταν υπέρμαχη ενός «ήπιου» Brexit. Η κυβέρνηση της Ουαλίας συνεχώς ξεκαθάριζε ότι η αποχώρηση από την ΕΕ δε σημαίνει ότι η Ουαλία αποχωρεί από την Ευρώπη: «παραμένουμε μέρος της Ευρώπης, παρόλο που δεν είμαστε μέρος της ΕΕ, επομένως συνεχίζουμε να εργαζόμαστε με τα δίκτυά μας και τους φίλους και τους συναδέλφους μας στις Βρυξέλλες, με σκοπό να προσπαθήσουμε να διατηρήσουμε σχέσεις σε ένα διαφορετικό πλαίσιο» (Jones, 2017). Σύμφωνα με την Λευκή Βίβλο της Ουαλίας (ένα κοινό προϊόν της κυβέρνησης της Ουαλίας και του Plaid Cymru) παρουσιάστηκε η άποψή τους για τη μορφή της μελλοντικής σχέσης του ΗΒ με την ΕΕ, η οποία έχει στο επίκεντρό της τη συνεχή συμμετοχή του ΗΒ στην Ενιαία Αγορά, συμπεριλαμβανομένης και της ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών (Welsh Government and Plaid Cymru, 2017). Ως «Καλός Ευρωπαίος», στόχος της κυβέρνησης της Ουαλίας ήταν να διασφαλίσει ότι η Ουαλία θα είναι σε θέση να μεγιστοποιήσει τη συμμετοχή της σε πολιτικά δίκτυα, διμερείς και πολυμερείς συνεργασίες και συνεργατικά εγχειρήματα μετά το Brexit (Jones, 2017).

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, η προθυμία της Ουαλικής κυβέρνησης να κρατήσει μία μετριοπαθή στάση προς το Brexit, οφείλεται στη δέσμευσή της για τη συνέχιση της ένωσης του ΗΒ, της οποίας είναι ένθερμος υποστηρικτής. Ο χαρακτήρας της Ουαλίας ως «Καλού Ενωτικού» συμπληρώνει την επιθυμία της να εξασφαλίσει και μια θέση ως «Καλός Ευρωπαίος» (Hint and Minto, 2017), δύο ταυτότητες που για την Ουαλία, δεν αναιρούν η μία την άλλη. Γι' αυτό και προτίμησε μία συνεργατική προσέγγιση, σε μια προσπάθεια να εξασφαλίσει ένα ικανοποιητικό ουαλικό Brexit ως μέρος ενός βρετανικού Brexit, συνεισφέροντας εποικοδομητικά στην ανάδειξη τομέων συμπληρωματικότητας με την κυβέρνηση του ΗΒ και προωθώντας τις δικές της ξεχωριστές προτιμήσεις πολιτικής (Jones, 2017). Αυτή η μετριοπαθής στάση της Ουαλίας, οφείλεται και στο γεγονός, ότι σε αντίθεση με τα άλλα αποκεντρωμένα έθνη, το διαπραγματευτικό χαρτί της ήταν ιδιαίτερα αδύναμο (Birrell and Gray, 2017), λόγω του μεγέθους της και επειδή οι περισσότερες

ψήφοι στην Ουαλία ήταν υπέρ της αποχώρησης από την ΕΕ. Γι' αυτό δεν προκαλεί έκπληξη ότι η Ουαλία αναζήτησε υγιείς σχέσεις με την κεντρική κυβέρνηση.

Παρόλο που η ψήφος της την τοποθετεί στη «νικητήρια» πλευρά της αποχώρησης, η διαδικασία αποχώρησης από την ΕΕ έφερε ορισμένες απτές απώλειες που επηρεάζουν την Ουαλία διαφορετικά από το υπόλοιπο ΗΒ. Αρχικά, με την κατάργηση της συμμετοχής στην ΕΕ, η στρατηγική και η χρηματοδότηση της οικονομικής ανάπτυξης της Ουαλίας, τα οποία μέχρι πρότινος ήταν σε μεγάλο βαθμό ευθυγραμμισμένα με το ευρύτερο πλαίσιο πολιτικής της ΕΕ, βρίσκονται πλέον σε σημείο καμψής (Esler, 2021). Παράλληλα, η θεσμική αρχιτεκτονική της ΕΕ είχε παράσχει δομές και δίκτυα μέσω των οποίων η Ουαλία επιβεβαιώθηκε ως ξεχωριστό ευρωπαϊκό έθνος, ενισχύοντας τη διακριτή της ταυτότητα τόσο εντός όσο και εκτός του ΗΒ (Hunt, Minto and Woolford, 2016). Με άλλα λόγια, η διαδικασία του Brexit έχει επισημάνει τα όρια στην ικανότητα επιρροής της Ουαλίας στην πολιτική της κυβέρνησης του ΗΒ, με σημαντικές επιπτώσεις στη μελλοντική τροχιά της αποκέντρωσης (Wales Center for Public Policy, 2021).

Επιπρόσθετα, τα στοιχεία δείχνουν ότι η έξοδος του ΗΒ από την ΕΕ έχει άμεσο αντίκτυπο στην οικονομική απόδοση της Ουαλίας. Η οικονομία της Ουαλίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την Ενιαία Αγορά της ΕΕ, ιδίως στους τομείς της μεταποίησης (που είναι σημαντικός τομέας της ουαλικής οικονομίας) και της γεωργίας. Η οικονομία της είναι επομένως ιδιαίτερα ευάλωτη στις επιπτώσεις της μείωσης της αδασμολόγητης πρόσβασης στην Ενιαία Αγορά της ΕΕ, αφήνοντας τομείς όπως την κτηνοτροφία και την αλιεία σε μειονεκτική θέση (Wales Center for Public Policy, 2021). Επίσης, η απουσία των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών χρηματοδοτήσεων, των οποίων η Ουαλία ήταν κύριος δικαιούχος κυρίως στον αγροτικό τομέα, έγινε ιδιαίτερα αισθητή, επιδεινώνοντας τις υπάρχουσες ανισότητες και μειώνοντας τις δημόσιες δαπάνες (Wales Center for Public Policy, 2021). Ένα περαιτέρω πλήγμα έχει σημειωθεί σε περιοχές της Ουαλίας που έχουν μικρότερη οικονομική ανάπτυξη, οι οποίες βασίζονταν σε μεγάλο βαθμό στη χρηματοδοτική βοήθεια της ΕΕ, όπως η Δυτική και Νότια Ουαλία, με στόχο να καταστήσουν τις περιφέρειες πιο ανταγωνιστικές, συμπεριλαμβανομένης της βελτίωσης των δεξιοτήτων, της υποστήριξης των επιχειρήσεων και της βελτίωσης των μεταφορών και της συνδεσιμότητας (Wales Center for Public Policy, 2021). Παράλληλα ο τερματισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών, έχει ήδη σημαντικές επιπτώσεις στην οικονομία, την κοινωνία και τον πληθυσμό της Ουαλίας. Υπάρχουν περίπου 80.000 υπήκοοι του ΕΟΧ στην Ουαλία, επομένως η μείωση του αριθμού μελλοντικών ευρωπαϊών μεταναστών στην περιοχή θα οδηγήσει μακροπρόθεσμα σε μείωση του μεγέθους του πληθυσμού σε παραγωγική ηλικία.

Καταληκτικά, η ιστορία του Brexit στην Ουαλία είναι μια περίπλοκη ιστορία συμβιβασμού μεταξύ των ταυτοτήτων του Ευρωπαϊού και του Ενωτικού. Το Brexit, παρά τα αρνητικά που έχει επιφέρει, δίνει μία μοναδική ευκαιρία στην Ουαλία να διεκδικήσει περισσότερες εξουσίες και αρμοδιότητες, συμβάλλοντας έτσι στην αντιμετώπιση του επίμονου προβλήματος του δημοκρατικού ελλείμματος. Μπορεί η ίδια η έξοδος από την ΕΕ να μην έδωσε απάντηση στο δημοκρατικό έλλειμμα του ΗΒ, αλλά η ανταπόκριση στις συνέπειες του Brexit στο εσωτερικό του, ίσως δώσει την πολυπόθητη λύση.

Ενότητα 3.1.3: Σκωτία

«Ένα έθνος χωρίς κράτος» (MacKenzie, 2016)

Η Σκωτία είναι το έθνος των άκρων. Δεν βρίσκεται μόνο στην άκρη της Ευρώπης, αλλά και στην άκρη του μεγάλου νησιού του Βρετανικού Αρχιπελάγους. Ο πληθυσμός της αποτελούσε πάντα ένα μικρό κομμάτι του βρετανικού συνόλου, όμως η απίστευτα μεγάλη ακτογραμμή της την έκανε ένα ισχυρό ναυτικό και εμπορικό έθνος. Από το 1707, οι Σκωτσέζοι παρέμειναν εθνικά διακριτοί, χωρίς καμία πρόθεση αφομοίωσης τους από το βρετανικό κράτος που κυριαρχείται από την Αγγλία (MacKenzie, 2016). Μέσω του παγκόσμιου ρόλου που τους προσέφερε η αυτοκρατορία, ο αναδυόμενος Σκωτσέζικος πολιτιστικός, και αργότερα πολιτικός, εθνικισμός, αναζωογονήθηκε, υποδηλώνοντας ότι το έθνος θα έπρεπε ίσως να αρχίσει να σκέφτεται την αποκατάσταση του κράτους του. Όμως, ο Σκωτσέζικος εθνικισμός χρειαζόταν άλλο ένα αντίβαρο απέναντι στους ισχυρούς Άγγλους, και αυτό βρέθηκε στο πρόσωπο της τότε ΕΟΚ. Στα πλαίσια της ΕΕ, ο Σκωτσέζικος εθνικισμός οργανώθηκε γύρω από την ιδέα μίας ανεξάρτητης Σκωτίας, με την συμμετοχή σε αυτήν να λειτουργεί ως κίνητρο, τόσο για να παραμείνουν στην ΜΒ, όσο και για να αντισταθμίσουν την επιρροή των Άγγλων.

Δεδομένου αυτού του πλούσιου ιστορικού υπόβαθρου και της διαχρονικά ψυχρής σχέσης μεταξύ της Σκωτίας και της Αγγλίας, η σκωτσέζικη ταυτότητα ήταν πολύ πιο στενά συνδεδεμένη με την Ευρώπη παρά με την ΜΒ. Η Σκωτία είχε πάντα τις καλύτερες σχέσεις με την ΕΕ, μεταξύ των βρετανικών εθνών, και ως ένα φανερά φιλοευρωπαϊκό έθνος, δεν ήταν έκπληξη το γεγονός ότι το αποτέλεσμα της Σκωτίας στο δημοψήφισμα της 23ης Ιουνίου 2016 ήταν τόσο εντυπωσιακά διαφορετικό από αυτό της Αγγλίας και της Ουαλίας. Δύο χρόνια λοιπόν μετά το δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία της Σκωτίας το 2014, οι Σκωτσέζοι κλήθηκαν και πάλι στην κάλη για να πάρουν μία ακόμα ζωτική απόφαση για το μέλλον του έθνους τους.

Αν και στο αντίστοιχο δημοψήφισμα του 1975, η σκωτσέζικη πλειοψηφία υπέρ της ένταξης στην ΕΟΚ ήταν σημαντικά χαμηλότερη συγκριτικά με τη συνολική πλειοψηφία του ΗΒ, με τις δύο μοναδικές περιοχές που ψήφισαν κατά της ένταξης στην ΕΟΚ να βρίσκονται στην Σκωτία (McHarg and Mitchell, 2017), το 2016, η Σκωτία έδωσε την ισχυρότερη ψήφο παραμονής από οποιαδήποτε άλλη περιοχή στο ΗΒ (εξαιρουμένου του Γιβραλτάρ). Συγκεκριμένα, η Σκωτία σημείωσε (σε συμμετοχή 67,2%) 62% υπέρ της παραμονής στην ΕΕ, έναντι 38% υπέρ του Brexit (Electoral Commission, 2016). Και οι 32 περιοχές της τοπικής αυτοδιοίκησης της Σκωτίας ψήφισαν υπέρ της παραμονής, κάτι που αντικατοπτριζόταν στην ομόφωνη στάση των Σκωτσέζικων κομμάτων πριν το δημοψήφισμα. Όλα τα κόμματα της Σκωτίας παρουσίασαν ένα κοινό μέτωπο υπέρ της ΕΕ, με το UKIP να έχει ελάχιστη επιρροή στη Σκωτία (MacKenzie, 2016). Και οι πέντε ηγέτες των Σκωτσέζικων κομμάτων – SNP, Συντηρητικοί, Εργατικοί, Φιλελεύθεροι Δημοκράτες και Πράσινοι – υποστήριξαν σταθερά και απόλυτα το στρατόπεδο της παραμονής, ενώ μια συζήτηση στο κοινοβούλιο της Σκωτίας πριν το δημοψήφισμα, είχε ως αποτέλεσμα την εντυπωσιακή ψήφο 106 υπέρ της παραμονής, έναντι μόνο 8 υπέρ της αποχώρησης (MacKenzie, 2016).

Η καθολική θετική στάση της Σκωτίας απέναντι στην ΕΕ οφείλεται στην άμεση σύνδεση της με την τελευταία, η ένταξη στην οποία είχε θεωρηθεί ότι συμβάλλει στην ευημερία της Σκωτίας και στα δικαιώματα όσων ζουν σ' αυτή (Scottish Parliament, 2016). Εκτός του ότι η Σκωτία υπήρξε κύριος δικαιούχος των ταμείων περιφερειακής ανάπτυξης της ΕΕ, με τη γεωργία συγκεκριμένα να εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τις επιδοτήσεις της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, πολλές εταιρείες της (και κυρίως η βιομηχανία ούισκι) θεωρούν το εμπόριο με την Ευρώπη ζωτικής σημασίας (MacKenzie, 2016). Επιπλέον, περίπου 180.000 άνθρωποι από χώρες της ΕΕ ζουν στη Σκωτία, αντιπροσωπεύοντας το 20% του εργατικού δυναμικού της στην εκπαίδευση, την υγεία και τη δημόσια διοίκηση, με αποτέλεσμα η ευρωπαϊκή μετανάστευση να θεωρείται ως οικονομική απάντηση στις ελλείψεις εργατικού δυναμικού (Birrell and Gray, 2017). Έτσι, στα πλαίσια της ΕΕ, η Σκωτία επωφελήθηκε τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικά, ακολουθώντας μια στρατηγική προτεραιοτήτων για τη μείωση της φτώχειας, την ενίσχυση του επιπέδου εκπαίδευσης, την αύξηση της απασχόλησης, την κλιματική αλλαγή και την εξοικονόμηση ενέργειας.

Πέρα από τα οικονομικά και κοινωνικά οφέλη της ΕΕ, η ψήφος της Σκωτίας στο δημοψήφισμα του 2016 ήταν εμποτισμένη με εθνικά κίνητρα και βλέψεις. Ενείχε λόγους τακτικής, που διαφαίνονταν ήδη από το 2014, όταν οι Σκωτσέζοι ψήφισαν να παραμείνουν σε ένα ΗΒ που ήταν μέλος της ΕΕ (McEwen, 2017). Ήταν αναμενόμενο έτσι ότι το 2016, η μνήμη του δημοψηφίσματος για την ανεξαρτησία ήταν ακόμα νωπή στο μυαλό των ψηφοφόρων της Σκωτίας, στο οποίο ένα από τα βασικά κίνητρα για την επιλογή παραμονής στο ΗΒ, ήταν η συνέχεια της συμμετοχής τους στην ΕΕ. Γι' αυτό και το δημοψήφισμα για το Brexit παρουσιάστηκε από την πρωθυπουργό της Σκωτίας,

ως «μια σημαντική και ουσιαστική αλλαγή στις συνθήκες υπό τις οποίες η Σκωτία ψήφισε κατά της ανεξαρτησίας το 2014», υποστηρίζοντας ότι «για πολλούς ανθρώπους η εγγύηση παραμονής στην ΕΕ ήταν ο μοχλός στην απόφασή τους να ψηφίσουν υπέρ της παραμονής στο ΗΒ» (Sturgeon 2016a). Στη Σκωτία, το ευρωπαϊκό ζήτημα εμπεριέχεται στο κεντρικό ζήτημα που τους απασχολεί πάντα: στη σχέση της Σκωτίας με την εγχώρια ένωση.

Επιπρόσθετα, ένας ακόμα παράγοντας που τους οδήγησε στην ψήφο υπέρ της παραμονής, είναι το περιβόητο δημοκρατικό έλλειμμα. Καταρχήν, είναι ενδεικτικό ότι σε κάθε γενικές εκλογές από το 2005 και μετά, η Σκωτία δεν ψηφίζει το κόμμα που σχηματίζει την κυβέρνηση (Esler, 2021). Για πολλούς ανθρώπους στη Σκωτία, η ίδια η ύπαρξη της κυβέρνησης Johnson και η ψήφος για το Brexit ήταν πρακτικά παραδείγματα του δημοκρατικού ελλείμματος: σημαντικές αποφάσεις, οι οποίες τους επιβλήθηκαν, δεν τις επέλεξαν, αποδεδειγμένα δεν τους αρέσουν και στις οποίες συνεχίζουν να αντιστέκονται. Η απόσταση τους από το κέντρο λήψης αποφάσεων και η υποαντιπροσώπευση τους στο βρετανικό κοινοβούλιο, έχουν δημιουργήσει δυσαρέσκειες δεκαετιών, που πλέον παίρνουν μορφή. Κατά συνέπεια, οι Σκωτσέζοι, σχεδόν πεισματικά ψήφισαν υπέρ της ΕΕ, επιθυμώντας να διατηρήσουν τους στενούς δεσμούς τους με τη τελευταία, η οποία μόνο θετικά της έχει προσφέρει.

Έτσι, η επαύριον του δημοψηφίσματος έφερε τη Σκωτία αντιμέτωπη με ένα αποτέλεσμα που δεν την αντιπροσώπευε και με το οποίο δεν ήταν σύμφωνη. Η άποψη της κυβέρνησης της Σκωτίας ήταν ότι, εάν η Σκωτία απομακρυνθεί από την ΕΕ παρά τη θέλησή της, θα τεθεί στο τραπέζι η διεξαγωγή ενός ακόμα δημοψηφίσματος για την ανεξαρτησία, επιμένοντας ότι το αποτέλεσμα αντιπροσώπευε «μια σημαντική και ουσιαστική αλλαγή των συνθηκών υπό τις οποίες η Σκωτία ψήφισε κατά της ανεξαρτησίας το 2014» (Sturgeon, 2016a). Μάλιστα, η κυβέρνηση του SNP, με την υποστήριξη των Πρασίνων της Σκωτίας ζήτησαν την έγκριση της κυβέρνησης του ΗΒ για τη διεξαγωγή ενός δεύτερου δημοψηφίσματος ανεξαρτησίας, και ενώ τον Μάρτιο του 2017, το αίτημα αυτό κέρδισε την υποστήριξη του Σκωτσέζικου κοινοβουλίου, η κεντρική κυβέρνηση το απέρριψε, στη βάση ότι δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή για άλλο ένα δημοψήφισμα, λόγω του ότι οι διαπραγματεύσεις για το Brexit δεν είχαν ακόμη ολοκληρωθεί (McHarg and Mitchell, 2017). Το SNP όμως, συνεχίζει να ευνοεί την ανεξαρτησία της Σκωτίας εντός της ΕΕ, καθώς σύμφωνα με την Nicola Sturgeon: «Δεν ψηφίσαμε να φύγουμε, ψηφίσαμε να μείνουμε. Το να μας λένε ότι πρέπει να φύγουμε, ισοδυναμεί με το να μας λένε ότι η φωνή μας ως έθνος δεν έχει σημασία» (Sturgeon 2016b).

Γενικότερα, η κυβέρνηση της Σκωτίας υπήρξε η πιο επικριτική καθ' όλη τη διαδικασία Brexit. Θεωρούσε ότι η προσέγγιση της βρετανικής κυβέρνησης εγκυμονεί अपαράδεκτους κινδύνους για τα δημοκρατικά, οικονομικά και κοινωνικά συμφέροντα της Σκωτίας και τα δικαιώματα του κοινοβουλίου της Σκωτίας, με ταυτόχρονη υπονόμευση της ως μια ανοιχτή και ισότιμη κοινωνία της

ΕΕ (Birrell and Gray, 2017). Παράλληλα, ο νόμο ένα στόχος της Σκωτσέζικης κυβέρνησης κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων του Brexit, ήταν «να διερευνήσουν επιλογές για την προστασία της σχέσης της Σκωτίας με την ΕΕ, τη θέση της Σκωτίας στην Ενιαία Αγορά και τα κοινωνικά, εργασιακά και οικονομικά οφέλη που προκύπτουν από αυτή» (Scottish Government, 2016). Επίσης, ως κύριος δικαιούχος των ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών προγραμμάτων, η Σκωτία ανησυχούσε για την απώλεια των διαρθρωτικών ταμείων μετά το 2020, και για τις αρνητικές επιπτώσεις που αυτή η απώλεια θα έχει στους τομείς της απασχόλησης και της κατάρτισης, στον εθελοντικό τομέα, στην αγροτική ανάπτυξη, την αστική ανάπλαση και τις μεταφορές (Scottish Parliament, 2016). Ιδιαίτερα όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών, η αντίθεση μεταξύ του Westminster και της θέσης της κυβέρνησης της Σκωτίας δε θα μπορούσε να είναι πιο έντονη. Οι φιλοδοξίες της κυβέρνησης της Σκωτίας ήταν αυτή να συνεχίσει να είναι μια ποικιλόμορφη χώρα που βλέπει προς τα έξω και ένας παγκόσμιος πολίτης με αυτοπεποίθηση και ευθύνη, και δεσμεύτηκε να κάνει ό, τι μπορεί για να στηρίξει τους 237.000 πολίτες της ΕΕ που ζουν στην Σκωτία. Αυτό σημαίνει ότι καλωσόριζαν την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών, όχι μόνο επειδή αντικατοπτρίζει το φιλόξενο μέρος που θέλουν να είναι, αλλά επειδή απ' αυτή επωφελούνται, τόσο στο πλαίσιο της δημογραφικής πρόκλησης που αντιμετωπίζουν, όσο και σε τομείς όπως τον υγειονομικό τομέα, όπου το 24% των εργαζομένων προέρχεται από την ΕΕ (European Union Committee, 2017).

Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, ότι η κυρίαρχη στάση των πολιτικών κομμάτων και της κυβέρνησης στην Σκωτία ήταν ότι η ΕΕ ήταν ωφέλιμη για την χώρα τους και σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσαν να κόψουν τις επαφές τους με αυτή. Σ' αυτό το πλαίσιο, η κυβέρνηση της Σκωτίας πρωτοστάτησε στην πίεση για μια μορφή διαφοροποιημένης λύση όσον αφορά το Brexit, και απαίτησε ένα ειδικό καθεστώς που θα επέτρεπε στην Σκωτία να παραμείνει μέρος της ενιαίας αγοράς και του ΕΟΧ, ακόμη και αν αποχωρούσε το υπόλοιπο ΗΒ (Scottish Government, 2016). Η πρόταση αυτή όμως απορρίφθηκε από την κεντρική κυβέρνηση.

Ποιες ήταν λοιπόν οι πολιτικές επιπτώσεις για τη Σκωτία λόγω του Brexit; Υπάρχει μία βαθιά συνταγματική ρωγμή που κυριαρχεί στην πολιτική της Σκωτίας, όσον αφορά την συζήτηση μεταξύ ανεξαρτησίας και ένωσης, η οποία σύντομα ήρθε στο προσκήνιο με αφορμή το Brexit. Ακόμη και οι δηλώσεις της Sturgeon για το δημοψήφισμα για την ΕΕ, υποδήλωναν ανταγωνιστικά κίνητρα, έχοντας προηγουμένως συνδέσει την αποχώρηση από την ΕΕ ως λόγο για μελλοντικό δημοψήφισμα ανεξαρτησίας (Greene, Spoon and Williams, 2017). Εν ολίγοις, το δημοψήφισμα για το Brexit έθεσε ξανά το ζήτημα της θέσης της Σκωτίας στο ΗΒ, και για ορισμένους αποτελεί αφορμή για την επανεξέταση της απόφασης που έλαβε το εκλογικό σώμα της Σκωτίας να παραμείνει εντός του ΗΒ το 2014. Μάλιστα, ήδη την επόμενη μέρα μετά το δημοψήφισμα, η υποστήριξη για ανεξαρτησία εκτινάχθηκε σε υψηλά επίπεδα, φτάνοντας έως και το 59% (The Scotsman, 2016). Οι Σκωτσέζοι

μπορεί να βρεθούν αντιμέτωποι με μια επιλογή που λίγοι θέλουν να κάνουν: μια επιλογή μεταξύ της παραμονής στην εγχώρια ένωση ή της αναζήτησης ενός εναλλακτικού μέλλοντος εντός της ΕΕ. Σύμφωνα με τα πρόσφατα δεδομένα (Johnson, 2021)³ όμως, ένα νέο δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία φαίνεται λιγότερο πιθανό σήμερα από ό, τι πριν λίγα χρόνια. Μπορεί να μην είναι πλέον πάνω στο τραπέζι, αλλά παραμένει σε ένα ράφι για όταν οι συνθήκες και η κοινή γνώμη το ευνοήσουν (McEwen, 2017).

Τέλος, μια ακόμη άποψη για το Brexit είναι ότι αυτό παρουσιάζεται ως μια μοναδική ευκαιρία για να αυξηθεί η αποκέντρωση πέρα από τη μεταφορά εξουσιών που ήδη απορρέει από τους νόμους της Σκωτίας 2012 και 2016 (McCorkindale, 2016). Το διακύβευμα δε θα μπορούσε να είναι υψηλότερο: να προσαρμοστεί η ΜΒ για άλλη μια φορά μπροστά σε ένα σαφές δημοκρατικό έλλειμμα ή να λυγίσει τελικά κάτω από την πίεση της διχασμένης ταυτότητάς του. Το μόνο σίγουρο είναι ότι με την Σκωτία να ψάχνει εναλλακτικές λύσεις συνεργασίας με την ΕΕ και ένα «ναι» σε ένα μελλοντικό δημοψήφισμα για ανεξαρτησία να φαίνεται πολύ πιθανό, η προοπτική μιας Σκωτίας στην ΕΕ και μιας Αγγλίας και Ουαλίας έξω φαίνεται εξαιρετικά ελκυστική.

Ενότητα 3.1.4: Βόρεια Ιρλανδία

Η Βόρεια Ιρλανδία είναι μια ξεχωριστή περίπτωση. Όχι μόνο λόγω της ταραχώδους σύγχρονης ιστορίας της και του μικρού μεγέθους της συγκριτικά με τα άλλα συνιστώσα έθνη του ΗΒ, αλλά και επειδή η γεωγραφική της θέση την καθιστά το μοναδικό έθνος στην ΜΒ που μοιράζεται χερσαία σύνορα με άλλη χώρα και μέλος της ΕΕ. Και μόνο το τελευταίο, περιπλέκει τα πράγματα για την περιοχή, κάνοντας την έξοδο της από την ΕΕ πιο αισθητή. Αντίθετα με το συνολικό αποτέλεσμα του ΗΒ, στο δημοψήφισμα του Ιουνίου 2016, η Βόρεια Ιρλανδία αποφάσισε να παραμείνει στην ΕΕ, παίρνοντας διαφορετική θέση από την Αγγλία και την Ουαλία και ψηφίζοντας υπέρ της παραμονής στην ΕΕ, με 440.707 ψήφους (55,7%) έναντι 349.442 (44,3%) κατά (Electoral Commission, 2016). Το Brexit άλλαξε το πλαίσιο, όχι μόνο όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ της ΕΕ και του ΗΒ, αλλά και τις σχέσεις μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και του υπόλοιπου ΗΒ.

Ποια ήταν όμως η σχέση της Βόρειας Ιρλανδίας με την ΕΕ πριν το Brexit; Αρχικά, η ΕΕ έχει συμβάλλει καθοριστικά στην επίτευξη ειρήνης μεταξύ της Ιρλανδίας και της ΜΒ, λήγοντας μία σειρά πολιτικών και εμπόλεμων συγκρούσεων στη Βόρεια Ιρλανδία, που ξεκίνησαν από τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Συγκεκριμένα, στις δεκαετίες που ακολούθησαν την ίδρυση του Ιρλανδικού Κράτους το 1922 και τη δημιουργία του Ιρλανδικού συνόρου στη βάση του θρησκευτικού

³ 54% των Σκωτσέζων κατά ενός νέου δημοψηφίσματος ανεξαρτησίας.

διαχωρισμού των Προτεσταντών (Βόρεια Ιρλανδία) και Καθολικών (Ιρλανδική Δημοκρατία), η Βόρεια Ιρλανδία σηματοδεύτηκε από εντάσεις μεταξύ των δύο τελευταίων, λόγω της διάκρισης που βίωναν οι Καθολικοί πολίτες στην περιοχή. Γρήγορα, οι διαμάχες πολιτικοποιήθηκαν, μεταξύ των ενωτικών που τάσσονταν υπέρ της ένωσης της ΜΒ, και των εθνικιστών που τάσσονταν υπέρ της επανένωσης με τη Δημοκρατία της Ιρλανδίας, θεωρώντας τα εδάφη τους «κατεχόμενα» (Ο' Neill, 2018a). Για 30 χρόνια αυτή η αντιπαλότητα οδήγησε σε εντάσεις και εμπόλεμες συγκρούσεις μεταξύ των ιρλανδικών παραστρατιωτικών δυνάμεων (τον Ιρλανδικό Δημοκρατικό Στρατό) και του Βρετανικού στρατού, ενώ από τα τέλη της δεκαετίας του '60 μέχρι και τη δεκαετία του '90, οι συγκρούσεις έγιναν πιο έντονες και βίαιες, με εχθροπραξίες που έμειναν γνωστές στην ιστορία ως «The Troubles» (Kelly, 2022). Σοβαρές πολιτικές προσπάθειες για τον τερματισμό της σύγκρουσης ξεκίνησαν στα τέλη της δεκαετίας του '80, αλλά καμία δεν ευδοχώθηκε, μέχρι την εμπλοκή της ΕΕ στην προσπάθεια επίτευξης ειρήνης. Η συμφωνία που κατάφερε να φέρει τη λύση στο λεγόμενο «Ιρλανδικό Ζήτημα», υπογράφηκε το 1998 και έμεινε γνωστή ως Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής, ή αλλιώς Συμφωνία Belfast. Ήταν μια καθοριστική εξέλιξη στην ειρηνευτική διαδικασία της Βόρειας Ιρλανδίας, καθώς πέρα από ότι ήταν προσπάθεια θεσμοθέτησης μίας νέας σταθερότητας και τερματισμού της πολιτικής βίας, με αυτή καθιερώθηκε και το αποκεντρωμένο σύστημα διακυβέρνησης της Βόρειας Ιρλανδίας, ιδρύοντας την πρώτη της κυβέρνηση. Μεταξύ των σημαντικών επιτευγμάτων της, ήταν η διακοπή του «σκληρού» συνόρου, μετατρέποντάς το από εμπόδιο σε δίοδο επικοινωνίας μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και της Ιρλανδικής Δημοκρατίας (Ο' Neill, 2018a), ενώ δήλωνε ότι αν οι πλειοψηφίες τόσο στον βορρά όσο και στον νότο του νησιού επιθυμούσαν να επανασυνδέσουν την Ιρλανδία, θα μπορούσαν να το κάνουν⁴.

Δεν ήταν λοιπόν μέχρι την ένταξη της ΜΒ και της Ιρλανδίας στην ΕΕ, που προσφέρθηκε το κατάλληλο πλαίσιο πολιτικής προκειμένου να επιλύσουν τις διαφορές τους και να διαμορφώσουν ένα πλαίσιο συνεργασίας και στενής φιλίας. Η κοινή ένταξη της ΜΒ και Ιρλανδίας στην ΕΕ το 1973 και ακολούθως στην Ενιαία Αγορά το 1993, εξασφάλισε τη στενότερη συνεργασία τους και μείωσε περαιτέρω τη σημασία των συνόρων, μετατρέποντας τα σε ένα σχεδόν αόρατο όριο, με αυξανόμενη κυκλοφορία υπηρεσιών, αγαθών και ανθρώπων από και προς τις δύο κατευθύνσεις (Ο' Neill, 2018a). Η ΕΕ προσέφερε το κατάλληλο πλαίσιο πολυεπίπεδης διακυβέρνησης εντός του οποίου μετασχηματίστηκε η συνοριακή πολιτική, ακολουθώντας μια λειτουργική προσέγγιση για την ανοικοδόμηση εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο πρώην εχθρών, μέσω διασυνοριακών συνεργασιών σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Με το εμπορικό άνοιγμα, την αποστρατιωτικοποίηση των

⁴ Στο κεφάλαιο αυτό δε θα μπορούσαμε να εξιστορήσουμε εκτενώς την μακροχρόνια και πολύπαθη σχέση της Ιρλανδίας με την ΜΒ, μία ιστορία πλούσια και πολύπλοκη, καθώς δεν είναι αυτό το θέμα που καλείται να εξετάσει η εργασία. Το μόνο σίγουρο όμως είναι ότι πρόκειται για ένα ζήτημα που συνεχίζει να δημιουργεί πηγές στις μεταξύ τους σχέσεις, πηγές που δεν έχουν επουλωθεί, και που το Brexit ήρθε για να ανοίξει εκ νέου.

συνόρων και την κοινή ταξιδιωτική περιοχή (Gormley-Heenan and Aughey, 2017), τα σύνορα θεωρούνταν δυσδιάκριτα, με ελάχιστη ή καθόλου φυσική υποδομή, καθώς τα εμπόδια ασφαλείας και τα σημεία ελέγχου αφαιρέθηκαν λόγω των διαδικασιών που εφαρμόζονταν από τη συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής (European Parliament, 2017). Η ΕΕ, επομένως, ήταν σημαντικός εγγυητής της ιστορικής συμφιλίωσης και της ολοένα και στενότερης ολοκλήρωσης μεταξύ Ιρλανδίας-MB στην περιοχή της Βόρειας Ιρλανδίας, και συνέχισε να διαδραματίζει κομβικό ρόλο, τόσο στη διευκόλυνση όσο και στη χρηματοδότηση έργων που συνέβαλαν στην εδραίωση της ειρηνευτικής διαδικασίας και στη μείωση της απήχησης της βίας ως το πρώτο αντανάκλαστικό της πολιτικής μεταξύ των δύο χωρών (O' Neill, 2018a).

Ως προς το Brexit, η διχαστική φύση της Βόρειας Ιρλανδίας, αντικατοπτρίστηκε πλήρως στη στάση της πολιτικής σκηνής. Τα κόμματα χωρίστηκαν σε δύο στρατόπεδα: από την μία πλευρά τα ενωτικά κόμματα – Ενωτικό Κόμμα του Όλστερ (UUP) και Δημοκρατικό Ενωτικό Κόμμα (DUP) – ήταν υπέρ του Brexit, ενώ από την άλλη πλευρά το εθνικιστικά Sinn Féin και Σοσιαλδημοκρατικό και Εργατικό Κόμμα (SDLP) υποστήριζαν την παραμονή στην ΕΕ. Συγκεκριμένα, το UUP ήταν διχασμένο σχετικά με το Brexit, καθώς ενώ πρότεινε στους υποστηρικτές του να ψηφίσουν υπέρ της παραμονής με το επιχείρημα ότι μία τέτοια ψήφος ενισχύει το μέλλον του HB, παρείχε επίσης στους ψηφοφόρους που ανησυχούσαν για την εθνική κυριαρχία, το έναυσμα να υποστηρίξουν την αποχώρηση (Gormley-Heenan and Aughey, 2017). Ταυτόχρονα, το DUP, το μεγαλύτερο ενωτικό και ευρωσκεπτικιστικό κόμμα στην Βορειοϊρλανδική συνέλευση (Murphy and Evershed, 2020), έθεσε εξ αρχής το ζήτημα της ανάκτησης ελέγχου από την ΕΕ, διαδραματίζοντας ενεργό ρόλο στην εκστρατεία υπέρ του Brexit σε όλο το HB, θεωρώντας πως αυτή είναι η σωστή επιλογή για τη Βόρεια Ιρλανδία. Στον αντίποδα κινήθηκε το Sinn Féin, το μεγαλύτερο εθνικό κόμμα της περιοχής, το οποίο το 2015 είχε εκφράσει την ανησυχία του για τον πιθανό αντίκτυπο του Brexit στις Ιρλανδικές σχέσεις και στην συμφωνία του Belfast. Παρομοίως και το SDLP, το ιστορικά πιο φιλοευρωπαϊκό από τα πολιτικά κόμματα της Βόρειας Ιρλανδίας, υποστήριξε ολοκληρωτικά την παραμονή στην ΕΕ, παρακινώντας τους ψηφοφόρους του να κάνουν το ίδιο.

Η Βόρεια Ιρλανδία είναι ιδιαίτερη περίπτωση, ως το μοναδικό τμήμα του HB που, μετά το Brexit, θα είχε χερσαία σύνορα με ένα κράτος μέλος της ΕΕ. Παρόλο όμως, που τα δύο κόμματα που μοιράζονταν την εκτελεστική εξουσία στη Βόρεια Ιρλανδία, το DUP και το Sinn Féin, υιοθέτησαν διαφορετικές θέσεις για το δημοψήφισμα (Birrell and Gray, 2017), υπήρξε συναίνεση ως προς το γεγονός ότι δεν πρέπει να υπάρχει εμπόδιο στη διασυνοριακή κυκλοφορία ανθρώπων, αγαθών και υπηρεσιών και ότι όλα τα μέρη θα πρέπει να εργαστούν για να εξασφαλίσουν την καλύτερη συμφωνία για τη περιοχή μετά το Brexit (Northern Ireland Executive Office, 2016). Όσον αφορά τα κόμματα μεμονωμένα, μετά την ανακοίνωση του αποτελέσματος, το DUP παρέμεινε πεπεισμένο ότι

η απόφαση της αποχώρησης από την ΕΕ είναι προς το συμφέρον του ΗΒ, αλλά ότι είναι και σημαντικό να μεγιστοποιηθούν οι ευκαιρίες και να ξεπεραστούν οι προκλήσεις για τη Βόρεια Ιρλανδία. Ομοίως, το UUP (2016) δήλωσε ότι οι μέρες του να είσαι Remainer ή Brexiteer έχουν τελειώσει, υποστηρίζοντας ότι όλα τα μέρη πρέπει να ενωθούν και να εργαστούν συλλογικά για να εκμεταλλευτούν τις θετικές δυνατότητες για τη Βόρεια Ιρλανδία (Gormley-Heenan and Aughey, 2017). Από την άλλη, το Sinn Fein, συνέχισε να αντιτίθεται στο Brexit και υποστήριξε το ειδικό καθεστώς για τη Βόρεια Ιρλανδία κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για το Brexit (Belfast Telegraph, 2017), ζητώντας επίσης τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για τα σύνορα και την ενότητα του νησιού, αν και αυτό δεν υποστηρίχθηκε από την ιρλανδική κυβέρνηση (Birrell and Gray, 2017).

Υποενότητα 3.1.4.1: Αναβίωση του Ιρλανδικού Ζητήματος με αφορμή το Brexit

Οι χαρακτηριστικές γεωγραφικές, ιστορικές, πολιτικές και συνταγματικές συνθήκες που επικρατούν στη Βόρεια Ιρλανδία, σημαίνουν ότι από όλες τις περιοχές του ΗΒ, αυτή έχει επηρεαστεί περισσότερο από την αποχώρηση της ΜΒ από την ΕΕ. Υπάρχουν μυριάδες αιτίες γι' αυτή την ανησυχία, αλλά αυτή η ενότητα θα επικεντρωθεί στις συνέπειες που αφορούν τις αλλαγές των συνόρων μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και της Ιρλανδικής Δημοκρατίας και την αναθέρμανση του Ιρλανδικού Ζητήματος.

Φυσικά, το κυριότερο θέμα που τέθηκε με αφορμή το Brexit, ήταν το Ιρλανδικό Ζήτημα, που αφορά το ερώτημα της φύσης των συνόρων της Βόρειας Ιρλανδίας με τη Νότια Ιρλανδία μετά το Brexit: το Brexit σημαίνει τη συνέχιση ενός ανοιχτού συνόρου ως έχει ή σημαίνει την επιβολή ενός «σκληρού» συνόρου μεταξύ των δύο τμημάτων του νησιού, με επιστροφή στην κατάσταση πριν από την ένταξη της Βόρειας Ιρλανδίας στην ΕΕ και επιβολή δασμών και ελέγχων; Το ερώτημα αυτό τέθηκε επανειλημμένα στις διαπραγματευτικές διαδικασίες για το Brexit, αναβιώνοντας το νωπό ακόμα Ιρλανδικό Ζήτημα, το οποίο είχε εν μέρει λυθεί με την Συμφωνία του Belfast, όμως σχεδόν 100 χρόνια μετά, αποτελεί ακόμα ένα βαθιά ευαίσθητο ζήτημα. Όλα τα κόμματα της Βόρειας Ιρλανδίας ήταν συντονισμένα υπέρ μίας συμφωνίας Brexit που θα προστάτευε τα συμφέροντα της περιοχής, όμως παρά την πολιτική ενότητα του σκοπού, τα κόμματα ήταν ακόμα αναμενόμενα διχασμένα. Το DUP υποστήριζε ήταν υπέρ της επιστροφής του συνόρου όπως ήταν πριν την είσοδο της ΜΒ στην ΕΕ, ως κάτι που συνέβαινε και παλιά χωρίς προβλήματα (Gormley-Heenan and Aughey, 2017). Από την άλλη, το Sinn Féin υποστήριξε τη διατήρηση των συνόρων ως έχει, με ένα ειδικό καθεστώς. Το ζήτημα των συνόρων επιδείνωσε έτσι, το πολιτικό χάσμα μεταξύ των δύο μεγαλύτερων κομμάτων της περιοχής, αν και αυτό δεν είναι πρόσφατη εξέλιξη. Εν μέρει το άγχος οφειλόταν και στην πολιτική και ψυχολογική σημασία της διακοπής της ομαλής λειτουργίας των

συνόρων, καθώς και στον εθνικό συμβολισμό αυτού, ο οποίος θα μπορούσε να ξυπνήσει θρησκευτικά ένστικτα, αυξάνοντας έτσι τις προοπτικές επιστροφής της πολιτικής βίας. Ένα «σκληρό» σύνορο θα είχε κυρίως ψυχολογικό αντίκτυπο στους ενωτικούς, ενισχύοντας την αίσθηση βρετανικότητας της Βόρειας Ιρλανδίας και υπενθυμίζοντας στο Sinn Féin ότι οι φιλοδοξίες του για μια ενωμένη Ιρλανδία θα ματαιωνόταν (McDaid, 2018). Επομένως, τα προβλήματα που έθεσε το Brexit, είναι συμπτώματα μιας ευρύτερης σύγκρουσης με επίκεντρο τον πολιτισμό και την ταυτότητα της Βόρειας Ιρλανδίας, που 20 χρόνια σχετικής ειρήνης ελάχιστα είχαν γιατρεύσει.

Οι πολλές απροσδόκητες και αλληλεπικαλυπτόμενες πολιτικές κρίσεις που εκτυλίχθηκαν από τότε που το ΗΒ αποφάσισε να αποχωρήσει από την ΕΕ το 2016, έχουν ανοίξει ξανά παλιές πληγές στη Βόρεια Ιρλανδία. Το Brexit έχει πολιτικοποιηθεί βαθιά και διαρκώς, εντείνοντας το χάσμα Εθνικιστών-Ενωτικών (Murphy and Evershed, 2020), ενώ παράλληλα κατέστη απειλή στη ναι μεν δειλή και αβέβαιη, αλλά απτή και εμφανή, ειρηνευτική διαδικασία, γνωστή ως «Μεγάλη Παρασκευή» ή Συμφωνία του Μπέλφαστ. Πολλές ρυθμίσεις αυτής απορρέουν από τη συμμετοχή των δύο συμφωνηθέντων χωρών στην ΕΕ και τη δέσμευση στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, ρυθμίσεις που τέθηκαν υπό αμφισβήτηση με την αποχώρηση της ΜΒ από το ευρωπαϊκό νομικό καθεστώς (Gormley-Heenan, Aughey and Devine, 2017). Αυτό το ιστορικό επίτευγμα κατάφερε να τερματίσει δεκαετίες πολιτικής βίας και αιώνες φανατισμών, αλλά το Brexit έθεσε σε κίνδυνο το μέλλον του, επαναφέροντας στο τραπέζι τη συζήτηση για τον χαρακτήρα και τη φύση των συνόρων. Συγκεκριμένα, η απόφαση της βρετανικής κυβέρνησης να επικαλεστεί το άρθρο 50 της Συνθήκης της Λισαβόνας και να αποχωρήσει από την Τελωνειακή Ένωση και την Ενιαία Αγορά θα απαιτούσε κατά κάποιο τρόπο ένα σύνορο-διαζύγιο, μεταξύ των δύο κρατών, όπου προηγουμένως υπήρχε ένα κοινό εμπορικό καθεστώς (O' Neill, 2018b). Πράγματι, αυτό που διακυβεύθηκε εκείνη την περίοδο, ήταν η προοπτική να γυρίσουμε τον χρόνο πίσω, με την ειρηνευτική διαδικασία ως το πιο καταστροφικό θύμα του Brexit.

Με άλλα λόγια, το Brexit έθεσε υπό αμφισβήτηση την αξιοσημείωτη πρόοδο που είχε σημειωθεί στις διασυνοριακές σχέσεις και τις κοινοτικές πολιτικές στη Βόρεια Ιρλανδία. Αυτό το σύνορο έχει εξελιχθεί σε έναν σύνθετο ιστό αλληλεξαρτήσεων, με κοινωνικά, εμπορικά και πολιτικά δίκτυα, δραστηριότητες για τις οποίες οι τεχνικές και νομικές συνέπειες θα αποτελούσαν σοβαρό εμπόδιο – όπως για παράδειγμα αυστηροί έλεγχοι, εμπόδια στο εμπόριο, τελωνειακοί κανόνες ή διαδικασίες διέλευσης – οι οποίες όχι μόνο θα δυσχέραιναν την καθημερινότητα των πολιτών, αλλά θα είχαν με τη σειρά τους τεράστιες οικονομικές επιπτώσεις και στις δύο χώρες (O' Neill, 2018b). Για αυτόν το λόγο, τα ιρλανδικά σύνορα αποτέλεσαν τη μεγαλύτερη πρόκληση για τις δύο πλευρές στις διαπραγματεύσεις για το Brexit, καθώς υπήρχε ανησυχία για το πώς θα διασφαλιστεί η ευκολότερη διέλευση και από τις δύο κατευθύνσεις σε ένα μακρύ και γεωγραφικά δύσκολο σύνορο, μήκους

περίπου 500 χλμ και με περισσότερα από 250 σημεία διέλευσης (O' Neill, 2018b). Ένα αρκετά δύσκολο εγχείρημα ακόμη και υπό κανονικές συνθήκες, πόσο μάλλον για τη διαχείριση ενός συνόρου που έχει απήχηση στην πολιτική και ιστορική μνήμη.

Υπό αυτές τις συνθήκες, στο ζήτημα των Ιρλανδικών συνόρων δόθηκε οριστική λύση με το «Πρωτόκολλο για τις Ιρλανδία και Βόρεια Ιρλανδία», το οποίο απέτρεψε την επιστροφή του «σκληρού» συνόρου, από την κυβέρνηση του Boris Johnson, τον Οκτώβριο του 2019 (EU-UK Withdrawal Agreement, 2020). Μετά την αποτυχημένη προσπάθεια της May, ο Boris Johnson, ο οποίος είχε δεσμευτεί να ολοκληρώσει το Brexit το συντομότερο δυνατό, επέτυχε δεύτερη συμφωνία, η οποία εισήγαγε ένα διπλό σύστημα για τη Βόρεια Ιρλανδία, σύμφωνα με το οποίο η Βόρεια Ιρλανδία θα συνεχίσει να αποτελεί μέρος του τελωνειακού χώρου του ΗΒ, ενώ ταυτόχρονα ευθυγραμμίζεται με την Ενιαία Αγορά και την Τελωνειακή Ένωση της ΕΕ. Οι διατάξεις για την Ενιαία Αγορά της ΕΕ και την εσωτερική αγορά του ΗΒ απαιτούν τη διεξαγωγή ορισμένων τελωνειακών και εμπορικών ελέγχων στα εξωτερικά τους σύνορα (EU-UK Withdrawal Agreement, 2020), αλλά εξακολουθούν να ισχύουν οι κανόνες της ΕΕ για την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, ώστε να μην υπάρχουν τελωνειακοί έλεγχοι μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και του υπόλοιπου νησιού. Επιπρόσθετα, το Πρωτόκολλο δεσμεύει το ΗΒ και την Ιρλανδία να διατηρήσουν ανοιχτό το χερσαίο τους σύνορο, με de facto σύνορο την ιρλανδική θαλάσσια περιοχή μεταξύ των δύο νησιών. Η συμφωνία προαπαιτεί επίσης την συνεχιζόμενη εφαρμογή της «Κοινής Ταξιδιωτικής Περιοχής», καθώς και του Ελεύθερου Εμπορίου Αγαθών μεταξύ της Ιρλανδίας και της Βόρειας Ιρλανδίας, ενώ επιβάλλει τη διεξαγωγή ελέγχων μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και της ΜΒ, αντί να πραγματοποιούνται έλεγχοι κατά μήκος των ιρλανδικών συνόρων. Σύμφωνα με τα παραπάνω λοιπόν, όχι μόνο διατηρείται ο κοινός εμπορικός χώρος μεταξύ Βόρειας Ιρλανδίας και ΕΕ, αλλά και οι άνθρωποι στη Βόρεια Ιρλανδία δικαιούνται να γίνουν πολίτες της ΕΕ, απλώς υποβάλλοντας αίτηση για ιρλανδικό διαβατήριο (Birrell and Gray, 2017).

Ενώ όμως η επιστροφή των ιρλανδικών συνόρων είχε αποφευχθεί, η Βόρεια Ιρλανδία πρέπει να υπομείνει τις πρόσθετες τελωνειακές διαδικασίες για την προστασία της πρόσβασης στην Ενιαία Αγορά που επιβάλλει το Πρωτόκολλο, οι οποίες επιβαρύνουν οικονομικά τη χώρα, ενώ πολλές επιχειρήσεις που βασίζονται στις εισαγωγές από την υπόλοιπη ΜΒ, δυσκολεύονται. Ωστόσο, πρόσφατα ευρήματα του Εθνικού Ινστιτούτου Οικονομικών και Κοινωνικών Ερευνών (2022), δείχνουν ότι το Πρωτόκολλο της Βόρειας Ιρλανδίας, μέσω των καλύτερων συνθηκών εμπορίου και επενδύσεων που προσφέρει, διατηρώντας τη Βόρεια Ιρλανδία ως μέρος και των δύο αγορών – της ΕΕ και του ΗΒ, βοήθησε την ανάπτυξη και την κερδοφορία της περιοχής λόγω της πλεονεκτικής πρόσβασής της στις δύο αγορές. Επιπλέον, η Βόρεια Ιρλανδία εξάγει χωρίς εμπόδια στην ΕΕ-27, σε

αντίθεση με το υπόλοιπο ΗΒ, ενώ η οικονομική παραγωγή της έχει ξεπεράσει ελαφρώς τον μέσο όρο του ΗΒ.

Παράλληλα, η συζήτηση για το Brexit και τη φύση των συνόρων, έχει αναθερμάνει για ακόμα μία φορά τη διάσπαση μεταξύ Εθνικιστών και Ενωτικών και έχει υπονομεύσει την πολιτική σταθερότητα, με νέες εντάσεις μεταξύ των δύο πλευρών. Από τη μία, το Brexit δημιούργησε ελπίδες στους Ρεπουμπλικάνους Εθνικιστές, που επενδύουν στο πλαίσιο της ΕΕ, ως έναν τρόπο να αφαιρέσουν τα σύνορα δια παντός και να διεκδικήσουν ένα ενωμένο Ιρλανδικό νησί (Gormley-Heenan and Aughey, 2017), υποστηρίζοντας το Πρωτόκολλο ως μία θετική ένδειξη προς αυτή την επιδίωξη. Από την άλλη, οι Ενωτικοί, ανησυχώντας για μία περαιτέρω σύνδεση της Βόρειας Ιρλανδίας με την Ιρλανδία, αντιτίθενται στο Πρωτόκολλο, επειδή διευκολύνει το εμπόριο αγαθών με τη Δημοκρατία της Ιρλανδίας παρά με το υπόλοιπο ΗΒ, απομακρύνοντας τη από το τελευταίο.

Η μοναδική φύση των σχέσεων ΗΒ-Ιρλανδίας όμως απαιτούσε και μια μοναδική λύση. Δεδομένων των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής, η Βόρεια Ιρλανδία είναι το μόνο αποκεντρωμένο έθνος που απολαμβάνει ειδικό καθεστώς Brexit και σίγουρα δε θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά, καθώς το διακύβευμα ήταν υψηλό και η εφαρμογή μίας ομοιογενούς βρετανικής πολιτικής θα είχε ανεπανόρθωτα πολιτικά, και όχι μόνο, κόστη. Έτσι, η πολυπλοκότητα του νέου υβριδικού καθεστώτος, υπό την κοινή αρχή της ΕΕ και του ΗΒ, να μεν της έχει στερήσει την πρόσβαση σε ευρωπαϊκούς πολιτικούς θεσμούς και προγράμματα βοήθειας, όμως παράλληλα την αντιμετωπίζει ως μέλος που συμμετέχει στην Ενιαία Αγορά. Η Βόρεια Ιρλανδία βρίσκεται στην άβολη περιοχή της διασταύρωσης δύο οντοτήτων, οι οποίες, αντίθετα από το να παρέχουν «the best of both worlds», θα μπορούσαν πολύ γρήγορα να αναδειχθούν ως αδιέξοδο.

Καταληκτικά, η βαρύτητα του Brexit στη Βόρεια Ιρλανδία περιλαμβάνει δύο ξεχωριστά αλλά στενά συνδεδεμένα θέματα. Το πρώτο αφορά την πολιτική της ταυτότητας. Το Brexit έχει έντονη την αίσθηση της ταυτότητας και είναι κυρίως, αν όχι εξ ολοκλήρου, σε Εθνικιστικές/Ενωτικές γραμμές, επιβεβαιώνοντας ένα παραδοσιακό χάσμα: οι Ενωτικοί υποστηρίζουν μια βρετανική ταυτότητα ψηφίζοντας για έξοδο από την ΕΕ και αποδοκιμάζοντας το Πρωτόκολλο, και οι Εθνικιστές μια ιρλανδική ψηφίζοντας παραμονή και υποστηρίζοντας την περισσότερη εναρμόνιση με την Ιρλανδία (Gormley-Heenan and Aughey, 2017). Το δεύτερο αφορά τα σύνορα. Το ενδεχόμενο επιβολής ενός «σκληρού» συνόρου και η ανησυχία που επικράτησε μέχρι την οριστική του λύση, συζητιόταν κυρίως ως προς τις επιπτώσεις για την ελεύθερη κυκλοφορία ανθρώπων και αγαθών, όμως είναι φορτωμένο με έννοιες ταυτότητας (Gormley-Heenan and Aughey, 2017). Το Brexit δεν έφερε στο τραπέζι μόνο το φυσικό σύνορο μεταξύ των δύο χωρών, αλλά και ένα σύνορο «στο μυαλό», το οποίο είχε σοβαρές επιπτώσεις στην ταυτότητα και στην πολιτική σταθερότητα στη Βόρεια Ιρλανδία. Και πράγματι, στη Βόρεια Ιρλανδία δεν υπάρχει κοινή εθνική ταυτότητα που να

συγκρατεί τα πράγματα, κι αυτό φάνηκε και στο διχαστικό αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος. Το Brexit επανάφερε αυτή την παλιά δυαδική επιλογή των Β. Ιρλανδών στο επίκεντρο της πολιτικής, με το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος να εκλαμβάνεται κατά κάποιον τρόπο, ως νίκη για τη μία κοινότητα σε βάρος της άλλης (Gormley-Heenan and Aughey, 2017), και όχι ως ένα αποτέλεσμα κοινό και αποδεκτό απ' όλους.

Περισσότερο από έναν χρόνο μετά το οριστικό Brexit, αποκαλύπτεται μία διχασμένη Βόρεια Ιρλανδία, με την πολιτική αναταραχή στην περιοχή να αναθερμαίνεται συνεχώς, καθώς παρατηρείται έντονη αύξηση του εθνικιστικού αισθήματος, με το Sinn Féin να κερδίζει τις εκλογές στη Βόρεια Ιρλανδία και η περιοχή να εκλέγει για πρώτη φορά Εθνικιστή πρωθυπουργό. Το Sinn Féin άδραξε την ευκαιρία να επαναφέρει την ιρλανδική ενότητα στην ημερήσια διάταξη, υποδηλώνοντας μία μετατόπιση της Βόρειας Ιρλανδίας, από την MB, στη μεγαλύτερη εναρμόνιση της με την Ιρλανδική Δημοκρατία. Το Brexit κατέστησε την προοπτική μίας ενωμένης Ιρλανδίας πιο πιθανή, με κίνδυνο όμως να αναζωπυρώσει εξίσου εύκολα εντάσεις του παρελθόντος.

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.2: Ενωσιακό επίπεδο

Αρχή του τέλους ή τέλος της αρχής;

Μπορεί τον Ιούνιο του 2016, οι Βρετανοί να αποφάσισαν να αποχωρήσουν από την ΕΕ, όμως το Brexit αποκάλυψε τεράστιες πιέσεις σε μια άλλη πολιτική ένωση – αυτή του Ηνωμένου Βασιλείου. Το Brexit ήταν μια κρίσιμη στιγμή στην ιστορία της χώρας, η οποία συνεχίζει να διχάζει, να κυριαρχεί στον πολιτικό λόγο και να καθορίζει τις πολιτικές εξελίξεις. Κι αυτό γιατί, η Ουαλία, η Σκωτία και η Βόρεια Ιρλανδία είχαν αναπτύξει τις δικές τους ανεξάρτητες σχέσεις με την ΕΕ και κύριο μέλημα τους ήταν να προστατεύσουν το δικό τους σύνολο εθνικών συμφερόντων. Όμως, η αποχώρηση από την ΕΕ συνεπαγόταν τη θέσπιση μίας κοινής βρετανικής εξωτερικής πολιτικής, που είχε βαθιά διαφοροποιημένες επιπτώσεις στις συνιστώσες χώρες της MB, ξεσκεπάζοντας διαχρονικές αντιθέσεις και θέτοντας υπό σοβαρή αμφισβήτηση την ακεραιότητα της ίδιας της ένωσης. Το Brexit αποτέλεσε τόσο τη συνέπεια, όσο και την αφορμή, μίας εσωτερικής κρίσης που μαίνεται χωρίς τέλος στη χώρα, με άμεσες επιπτώσεις στη δομή της ένωσης. Και το ερώτημα είναι: το Brexit είναι η αρχή του τέλους της ένωσης ή το τέλος της αρχής μίας ανανεωμένης ένωσης;

Μία σύγκριση με το προηγούμενο δημοψήφισμα για την ΕΕ το 1975, αποκαλύπτει το βαθμό στον οποίο τα πράγματα έχουν αλλάξει. Όλες οι χώρες του ΗΒ, με εξαίρεση δύο περιοχές στη Σκωτία, ψήφισαν υπέρ της παραμονής στην τότε ΕΟΚ. Εκείνη την εποχή, η μόνη ανησυχία στο Westminster ήταν οι αποκλίνουσες εδαφικές πλειοψηφίες στη Βόρεια Ιρλανδία και τη Σκωτία, όμως ήταν πολύ

μακριά από το να θεωρηθούν πολιτικά προβληματικές, σε αυτό που τότε συμβατικά αποτελούσε ένα ενιαίο κράτος με δυνατό κέντρο, με ένα ενιαίο νομοθετικό σώμα και μια ενιαία πηγή κυρίαρχης εξουσίας (McCorkindale, 2016). Φυσικά, αυτό ήταν το ΗΒ ως το «μοντέλο του Westminster» (Henderson, 2018). Το 2016 μιλάμε για ένα άλλο ΗΒ που σε τίποτα δεν μοιάζει με αυτό του 1975: μετά τη δεκαετία του '70, το ΗΒ εξελίχθηκε σε ένα πολυεπίπεδο, ασύμμετρο και αποκεντρωμένο σύστημα που η συνταγματική του δομή έχει τροποποιηθεί με μεταβίβαση εξουσιών από το κέντρο προς τις περιφέρειες, ευνοώντας την εκδήλωση εθνικών διαφοροποιήσεων (Henderson, 2018). Μάλιστα, οι διαφορετικές αντιλήψεις περί εθνικότητας στη Σκωτία, την Ουαλία και τη Βόρεια Ιρλανδία οδήγησαν στη διαμόρφωση μίας «ασύμμετρης αποκέντρωσης», με διαφορετικό σχεδιασμό σε καθεμία από τις αποκεντρωμένες διοικήσεις (European Union Committee, 2017). Σε αυτή την πολιτική πολυπλοκότητα προστίθεται και η διχαστική φύση του δημοψηφίσματος για το Brexit. Το Brexit αλλάζει το πλαίσιο, όχι μόνο όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ της ΕΕ και ΗΒ, αλλά και τις σχέσεις μεταξύ της Σκωτίας, της Βόρειας Ιρλανδίας και του υπόλοιπου ΗΒ.

Μετά από μια σειρά ανέφικτων προθεσμιών, η ΜΒ αποχώρησε επίσημα από την ΕΕ στις 31 Ιανουαρίου 2020 (Esler, 2021), και παρά τις βαρύγδουπες δηλώσεις της May και του Johnson περί πολυτιμότητας της ένωσης, οι συζητήσεις περί σκωτσέζικης ανεξαρτησίας και ιρλανδικής ένωσης όλο και φουντώνανε. Το Brexit ερμηνεύθηκε διαφορετικά από το κάθε έθνος και η ανάγκη εκπροσώπησης των θέσεων τους έγινε εμφανής όταν, στις γενικές εκλογές του 2017 και του 2019, τα τρία κύρια εθνικά κόμματα (SNP, DUP, Sinn Féin) αύξησαν σε αξιοσημείωτο βαθμό την κοινοβουλευτική τους δύναμη στο Westminster (UK Parliament, 2019). Το Brexit αποκάλυψε μια στάση, σύμφωνα με την οποία, η εγχώρια ένωση ήταν αναλώσιμη (Henderson, 2018).

Ενότητα 3.2.1: Εθνικές διαφοροποιήσεις και αποσταθεροποιητικές επιπτώσεις

Η κρίση στην εγχώρια ένωση έγινε πρόδηλη από το γεγονός ότι στο δημοψήφισμα, η ψήφος των Βρετανών πολιτών δεν ήταν έκφραση της ένωσης, αλλά έκφραση των ξεχωριστών εθνών: ψήφισαν ως έθνη και όχι ως ένωση, σύμφωνα με τα διακριτά εθνικά τους συμφέροντα, αποκαλύπτοντας μία προτεραιότητα στις εθνικές θέσεις και μία διάσταση απόψεων μέσα στην ένωση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ορίζουν το Brexit με διαφορετικούς όρους, και όχι ως την εκδήλωση μίας κοινής Βρετανικής γνώμης. Έτσι, για την Αγγλία, το Brexit αποτέλεσε την έκφραση του αγγλικού εθνικισμού και της ανάγκης για έλεγχο και κυριαρχία. Για την Ουαλία, το Brexit ήταν έκκληση για περισσότερες εξουσίες. Παρομοίως για την Σκωτία, έκκληση για περισσότερες αρμοδιότητες και αφορμή για περαιτέρω ανεξαρτησία. Και για την Βόρεια Ιρλανδία, το Brexit ήταν εκδήλωση ενός μπραντεφέρ μεταξύ των δύο αντίπαλων τάσεων της περιοχής, των Εθνικιστών και των Ενωτικών. Τι

σήμαινε όμως το Brexit για την MB ως σύνολο; Εδώ βρίσκεται ο πυρήνας του προβλήματος, ενός διαχρονικού προβλήματος που με αφορμή το Brexit πλέον γίνεται ολοφάνερο: τα έθνη δεν αισθάνονται ως μέρη ενός συνόλου. Αν και ο εθνικισμός είναι μια ισχυρή μορφή πολιτικής ταυτότητας στο ΗΒ, η ίδια η ένωση και η ταυτότητα που συνδέεται μ' αυτή, η Βρετανικότητα, φαίνεται να μειώνεται σε συναισθηματική προσκόλληση (Henderson, 2018).

Επιπλέον, η όχι και τόσο αρμονική συνύπαρξη των διαφορετικών εθνικών στάσεων απέναντι στην ΕΕ, εκδηλώθηκε μέσω της παραμέλησης των αποκεντρωμένων κοινοβουλίων στη διαδικασία του Brexit. Αποκορύφωμα της τελευταίας αποτέλεσε η απόφαση της βρετανικής κυβέρνησης να ενεργοποιήσει το Άρθρο 50 και να αποχωρήσει από την Ενιαία Αγορά και τη Τελωνειακή Ένωση, χωρίς προηγούμενη διαβούλευση με τις αποκεντρωμένες κυβερνήσεις (Hint and Minto, 2017), καθώς σύμφωνα με απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου (The Supreme Court, 2017), η κυβέρνηση του ΗΒ δεν ήταν νομικά υποχρεωμένη να συμβουλευτεί τις αποκεντρωμένες διοικήσεις για θέματα της ΕΕ (Birrell and Gray, 2017). Αυτή η πρώτη φάση του Brexit αποκάλυψε θεμελιώδεις αδυναμίες στον μηχανισμό και την κουλτούρα των διακυβερνητικών σχέσεων του ΗΒ (McEwen 2017) και η παραμέληση των εθνών τροφοδότησε ανοιχτή σύγκρουση μεταξύ της κεντρικής κυβέρνησης και των αποκεντρωμένων ομολόγων της, η οποία μετουσιώθηκε κατά την ψήφιση του νομοσχεδίου για το Brexit το 2018 (Kenny and Sheldon, 2020), όπου τα κοινοβούλια της Σκωτίας και της Ουαλίας αρνήθηκαν να δώσουν τη συγκατάθεσή τους (UK Parliament, 2018). Το γεγονός αυτό θεωρήθηκε ενδεικτικό του εξαιρετικά συγκεντρωτικού χαρακτήρα και του δημοκρατικού ελλείμματος που χαρακτηρίζει το βρετανικό πολιτικό σύστημα (Hunt, 2017), θίγοντας για άλλη μια φορά την ακεραιότητα της ένωσης. Η αποτυχία της διακυβερνητικής διαδικασίας έγινε εμφανής στην αδυναμία των δομών των αποκεντρωμένων διοικήσεων του ΗΒ να ασκήσουν οποιαδήποτε επιρροή στη διαμόρφωση μιας κοινής προσέγγισης του ΗΒ για το Brexit (McCorkindale, 2016).

Παρ' όλα αυτά έγινε μία προσπάθεια συνεργασίας μεταξύ της κεντρικής κυβέρνησης και των αποκεντρωμένων κυβερνήσεων, με την Μικτή Υπουργική Επιτροπή (Joint Ministerial Committee), η οποία, αν και δεν είναι όργανο λήψης αποφάσεων, εξετάζει αποκεντρωμένα θέματα και συντονίζει τις αποκεντρωμένες και μη αρμοδιότητες. Με αφορμή το Brexit, αυτή λειτούργησε ως ένδειξη της πρόθεσης της κυβέρνησης του ΗΒ να εμπλέξει τις αποκεντρωμένες κυβερνήσεις στις διαπραγματεύσεις για το Brexit, ωστόσο οι αποκεντρωμένες κυβερνήσεις υποστήριξαν ότι απαιτείται θεμελιώδης μεταρρύθμιση για να δοθεί στους αποκεντρωμένους θεσμούς ένας πιο επίσημος ρόλος στη λήψη αποφάσεων του ΗΒ μετά το Brexit (European Union Committee, 2017).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το ΗΒ έχει μετατραπεί, τα τελευταία είκοσι χρόνια, από ένα ενιαίο κράτος σε μια πολυεπίπεδη πολιτεία, μέσω της διαδικασίας της αποκέντρωσης. Αν και το κοινοβούλιο του

Westminster είναι κυρίαρχο, η Σκωτία, η Ουαλία και η Βόρεια Ιρλανδία έχουν πλέον τους δικούς τους εκτελεστικούς και νομοθετικούς θεσμούς, ενώ η Αγγλία συνεχίζει να διοικείται απευθείας από το κέντρο. Ένας παράγοντας που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση και την ανάπτυξη της αποκέντρωσης από το 1999 και μετά, ήταν η ένταξη του ΗΒ στην ΕΕ (Keating, 2017), παρέχοντας ένα πλαίσιο πολυεπίπεδης διακυβέρνησης για να γίνει δυνατή η νέα αυτή συνταγματική διευθέτηση, μέσω της κατανομής των εξουσιών μεταξύ των τριών επιπέδων διακυβέρνησης: του ΗΒ, των αποκεντρωμένων διοικήσεων και της ΕΕ (Birrell and Gray, 2017). Στα πλαίσια αυτής, δόθηκε επίσης ρόλος διαμόρφωσης πολιτικής και άσκησης ορισμένων εξουσιών στις αποκεντρωμένες διοικήσεις σε θέματα ΕΕ (Whitman, 2017) και υπήρξε δέσμευση για τη συμμετοχή αυτών στις συζητήσεις σχετικά με τη διαμόρφωση της πολιτικής του ΗΒ για όλα τα ζητήματα της ΕΕ που άπτονται των αποκεντρωμένων θεμάτων. Κατά αυτόν τον τρόπο, η συμμετοχή στην ΕΕ κατένειμε στα συνιστώσα κράτη περισσότερες αρμοδιότητες σε περισσότερους τομείς πολιτικής, επιτρέποντας έτσι μια πιο εκτεταμένη μορφή αποκέντρωσης από ό, τι διαφορετικά θα ήταν δυνατή εκτός ΕΕ, ενώ η υπεροχή του δικαίου της ΕΕ στις πράξεις αποκέντρωσης, διασφάλιζαν ότι η μεταβιβαζόμενη νομοθεσία μπορεί να καταργηθεί από οποιοδήποτε εθνικό δικαστήριο (Keating, 2017). Υπό αυτό το πλαίσιο, η ΕΕ ήταν, στην πραγματικότητα, μέρος της κόλλας που συγκρατεί το ΗΒ από το 1997 (European Union Committee, 2017), καθώς η ερμηνεία των πράξεων αποκέντρωσης από το Δικαστήριο της ΕΕ, είχε εξασφαλίσει τη συνοχή των νομικών και ρυθμιστικών προτύπων σε ολόκληρο το ΗΒ και η εσωτερική αγορά του είχε στηριχθεί στους κανόνες της εσωτερικής αγοράς της ΕΕ. Το Brexit όμως, αποσταθεροποίησε αυτή την εσωτερική διευθέτηση, με αποτέλεσμα οι περίπλοκες αλληλεπικαλυπτόμενες αρμοδιότητες εντός του ΗΒ να γίνουν ολοένα και πιο ασταθείς.

Με άλλα λόγια, το Brexit έχει αφαιρέσει έναν από τους πυλώνες της αποκέντρωσης, με αποσταθεροποιητικές συνέπειες, θέτοντας υπό αμφισβήτηση τη συνταγματική θέση των αποκεντρωμένων νομοθετικών σωμάτων. Στη βάση της Σύμβασης Sewel (1999), σύμφωνα με την οποία, το Westminster ζητάει τη συναίνεση των αποκεντρωμένων φορέων πριν νομοθετήσει για θέματα που εμπίπτουν στους τομείς αρμοδιότητάς τους, οι κυβερνήσεις της Σκωτίας και της Ουαλίας υποστήριζαν ότι, καθώς το Brexit εισβάλλει στις αρμοδιότητές τους, θα πρέπει να υπόκειται σε νομοθετικές προτάσεις συναίνεσης. Όμως η Βρετανική κυβέρνηση απάντησε ότι η Σύμβαση Sewel ως μια απλή πολιτική σύμβαση, δεν έχει δεσμευτική ισχύ σε καμία περίπτωση (Keating, 2017), με τους εθνικιστές να παραπονούνται ότι η προσέγγιση του Johnson διευρύνει το εύρος των αρμοδιοτήτων της ένωσης, παραβιάζοντας το πνεύμα της αποκέντρωσης (The Guardian, 2020a). Η ανάκτηση της κυριαρχίας από την εξωτερική ένωση της ΕΕ, επομένως, τόνισε την αδυναμία των δομών των αποκεντρωμένων διοικήσεων της ΜΒ και αποτέλεσε αφορμή για εκκλήσεις για διάχυση περισσότερων εξουσιών από το κέντρο προς τις περιφέρειες, ως τον μόνο

τρόπο για να διασφαλιστεί η ένωση. Έτσι, το βρετανικό κράτος έρχεται αντιμέτωπο με το δίλημμα: να προσαρμοστεί ή να αποτύχει.

Στα πλαίσια της αναζήτησης λύσης λοιπόν, η κυβέρνηση του ΗΒ μαζί με τις αποκεντρωμένες διοικήσεις, συμφώνησαν στη θέσπιση Κοινών Πλαισίων (Common Frameworks). Αυτά αναπτύσσονται σε τομείς πολιτικής που διέπονταν προηγουμένως από το δίκαιο της ΕΕ και οι οποίοι διασταυρώνονται με τις εκχωρημένες αρμοδιότητες των αποκεντρωμένων κυβερνήσεων. Στόχος τους είναι να διασφαλίσουν ότι οι αποκεντρωμένες διοικήσεις θα υιοθετούν μια κοινή προσέγγιση σε αυτούς τους τομείς, έχοντας την αρμοδιότητα άσκησης τους. Ωστόσο, λόγω των διαφορετικών διακανονισμών αποκέντρωσης, κάθε αποκεντρωμένη διοίκηση θα συμμετέχει σε διαφορετικό αριθμό Κοινών Πλαισίων, ανάλογα σε ποιους τομείς πολιτικής έχουν αρμοδιότητα (Northern Ireland Assembly, 2022). Έτσι, παρά τα αρνητικά του, το Brexit δίνει μία μοναδική ευκαιρία στις αποκεντρωμένες διοικήσεις να διεκδικήσουν περισσότερες εξουσίες και αρμοδιότητες. Μπορεί η ίδια η έξοδος από την ΕΕ να μην έδωσε απάντηση στο δημοκρατικό έλλειμμα του ΗΒ, όμως η ανταπόκριση στις συνέπειες του Brexit στο εσωτερικό του, ίσως δώσει την πολυπόθητη λύση.

Επιπρόσθετα, το Brexit, πέρα από την εσωτερική θεσμική κρίση που έφερε στο φως, επηρέασε και τον οικονομικό τομέα της ΜΒ. Κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου Brexit, υπογράφηκε η Συμφωνία Εμπορίου και Συνεργασίας ΕΕ-ΗΒ στις 30 Δεκεμβρίου 2020, η οποία έχει τρεις βασικούς πυλώνες (εμπόριο, συνεργασία και διακυβέρνηση) και τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 2021 (Amadeo, 2022). Με βάση αυτή, το ΗΒ δεν είναι πλέον μέρος της Τελωνειακής Ένωσης και της Ενιαίας Αγοράς της ΕΕ, αλλά επιτρέπει μηδενικούς δασμούς και μηδενικές ποσοτώσεις για εμπορεύματα που συμμορφώνονται με τους κατάλληλους κανόνες προέλευσης⁵. Ωστόσο, ως αποτέλεσμα της αποχώρησης του ΗΒ από τον Τελωνειακό Χώρο της ΕΕ, απαιτούνται τελωνειακές διατυπώσεις μεταξύ των δύο μερών, και ο ΦΠΑ και ορισμένοι άλλοι δασμοί ισχύουν κατά την εισαγωγή (European Commission, 2019). Τέλος, η Συμφωνία Αποχώρησης, εγγυάται σε πολίτες της ΕΕ που διαμένουν νόμιμα στο ΗΒ και τους υπηκόους του ΗΒ που διαμένουν νόμιμα σε ένα από τα 27 κράτη-μέλη της ΕΕ, σε γενικές γραμμές τα ίδια δικαιώματα με αυτά που έχουν τώρα: να μπορούν να ζουν, να εργάζονται και να ταξιδεύουν στην ΕΕ. Για όλους τους υπόλοιπους πολίτες της ΕΕ, η ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών στην ΜΒ έχει καταργηθεί.

Παρόλα αυτά, οι νέες εμπορικές συμφωνίες που υπογράφηκαν με τρίτες χώρες και οι ρυθμίσεις που προέκυψαν από την εμπορική συμφωνία ΗΒ/ΕΕ, δεν ήταν σε θέση να αντισταθμίσουν τις οικονομικές επιπτώσεις (Esler, 2021). Οι οικονομικές συνέπειες ήταν άμεσες, με την βρετανική λίρα

⁵ Με εξαίρεση τη Βόρεια Ιρλανδία, στην οποία ισχύει ειδικό καθεστώς.

να σημειώνει πτώση πάνω από 10% ήδη από την επόμενη ημέρα του δημοψηφίσματος (BBC News, 2016c). Η οικονομία υποφέρει, με μεγάλες επιπτώσεις στον εργασιακό κλάδο και την ανάπτυξη, καθώς οι μετανάστες είναι βασικός πυλώνας της βρετανικής οικονομίας. Έξι χρόνια μετά το δημοψήφισμα, παρατηρούνται ακόμα ελλείψεις προσωπικού στους κλάδους της υγείας, των κατασκευών, της φιλοξενίας και των μεταφορών, καθώς πολλοί ευρωπαίοι γύρισαν πίσω στη χώρα τους, δημιουργώντας ελλείψεις ακόμα και σε τρόφιμα και καύσιμα, ενώ πολλές επιχειρήσεις έχουν μεταφέρει την έδρα τους στην ΕΕ (Amadeo, 2022). Ένα χρόνο μετά το οριστικό Brexit, η οικονομία του ΗΒ φαίνεται να είναι λιγότερο ανοιχτή και λιγότερο παγκόσμια από ό, τι πριν, ειδικά καθώς βασίζεται αρκετά στις εισαγωγές. Συγκεκριμένα το εμπόριο ΗΒ-ΕΕ δέχθηκε μεγάλο πλήγμα, καθώς η ΕΕ ήταν ο βασικός εμπορικός εταίρος του ΗΒ, και κατά τον πρώτο χρόνο της εμπορικής συμφωνίας, απέτυχε να ανακάμψει στα επιθυμητά ποσοστά, ενώ οι εξαγωγές του ΗΒ στον υπόλοιπο κόσμο μειώθηκαν κατά 7% από τον Ιανουάριο έως τον Οκτώβριο του 2021, και οι εισαγωγές του κατά 3%, σε σύγκριση με το 2019 (Islam, 2021).

Ενότητα 3.2.2: Συμπέρασμα – Κρίση ενότητας

Το Brexit παραμένει μία διχαστική δύναμη, αποτελώντας σύμπτωμα των εσωτερικών διαφορών του ΗΒ. Το αληθινό πρόβλημα δεν είναι η έλλειψη κυριαρχίας και ελέγχου λόγω της συμμετοχής στην ΕΕ, αλλά το γεγονός ότι το πολιτικό σύστημα της ΜΒ δεν καλύπτει το ίδιο επαρκώς τις κυβερνήσεις όλων των εθνών, καθώς βασίζεται σε μία Λονδίνο-κεντρική πολιτική, σύμφωνα με την οποία η κεντρική κυβέρνηση δεν εμπιστεύεται τις αποκεντρωμένες κυβερνήσεις και δεν επενδύει σε αυτές (Esler, 2021). Η ελάχιστη ή καθόλου προσοχή στις επιθυμίες των συντρόφων σε οποιαδήποτε ένωση, δεν είναι η συνταγή για έναν ευτυχισμένο γάμο. Και μπορεί το Brexit να μην μπόρεσε να λύσει το αέναο πρόβλημα του δημοκρατικού ελλείμματος, ήγειρε όμως ερωτήματα που ταλανίζουν τη βρετανική κοινωνία δεκαετίες τώρα, και τα οποία καλούνται τώρα να λυθούν. Το Brexit παρουσιάζεται ως το σύμπτωμα αυτού του ελλείμματος, και όχι η αιτία, αλλά η αιτία δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί χωρίς να εξεταστεί η τροποποίηση του αβέβαιου συστήματος κάτω από το οποίο διοικείται η ΜΒ (Esler, 2021).

Τι σημαίνει όμως το να είσαι Βρετανός στον εικοστό πρώτο αιώνα; Ποιοι είναι οι δεσμοί που κρατούν το ΗΒ πράγματι «ενωμένο», δεδομένης της διάβρωσης της κόλλας που το κρατούσε ενωμένο για αιώνες, δηλαδή της αυτοκρατορίας, της απίθανης απειλής ενός ηπειρωτικού εχθρού και του γεγονότος ότι ένας μεγάλος διεθνής πόλεμος για το άμεσο μέλλον φαίνεται απίθανος; Όταν αναρωτιόμαστε ποιοι βρετανικοί θεσμοί ενώνουν τους Βρετανούς, και είναι πραγματικά βρετανικοί, η μοναρχία και οι ένοπλες δυνάμεις είναι τα μόνα που έρχονται αμέσως στο μυαλό (Esler, 2021).

Πράγματι, η ΜΒ αποτελεί ένα αποκεντρωμένο σύστημα χωρίς βασικούς βρετανικούς θεσμούς: δεν υπάρχει εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα, κοινή θρησκεία και ένα κοινό εκλογικό σύστημα για τις εθνικές εκλογές – ούτε καν βρετανική ομάδα ποδοσφαίρου. Και μία ένωση που στερείται συμβόλων Βρετανικότητας, είναι μια ένωση που δε συμπεριφέρεται ως τέτοια. Έτσι, ένας βασικός λόγος για τον οποίο θα μπορούσε η εσωτερική κρίση της ΜΒ να αποτελέσει το κύκνειο άσμα της, είναι ότι πολιτιστικά, τα έθνη της έχουν απομακρυνθεί. Δεν υπάρχει σαφής ενοποιητικός πυρήνας, αξιόπιστοι πολιτικοί ηγέτες που να υποστηρίζουν τη βρετανική ταυτότητα και κανένα ισχυρό ρεύμα υπέρ της ένωσης. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι ανταγωνιστικοί εθνικισμοί, όπως εκφράστηκαν στην ψηφοφορία του Brexit, είναι σε θέση να διαλύσουν το ΗΒ, εκτός εάν αμφισβητηθούν από μια πειστική κεντρομόλο πολιτική δύναμη (Esler, 2021). Όμως, η ευλάβεια για ένα σύστημα διακυβέρνησης κολλημένο στο βικτωριανό παρελθόν και ανίκανο να αντιμετωπίσει τις δομικές αποτυχίες που έχουν προκύψει λόγω του Brexit, ενδεχομένως διακινδυνεύσει το μέλλον της ένωσης.

Μπορεί λοιπόν η Βρετανία να εφεύρει ξανά τον εαυτό της και οι ανταγωνιστικοί εθνικισμοί να εξακολουθούν να συνυπάρχουν μαζί με μια κοινή ιδέα της Βρετανικότητας ή μήπως είναι καιρός η Βρετανία όπως την ξέρουμε να φτάσει στο τέλος της; Για να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα, είναι πρώτα απαραίτητο να αποδεχτούμε ότι το Brexit δεν είναι μία απλή επιβεβαίωση εθνικής αυτοπεποίθησης, αλλά πολύ περισσότερο αποδοχή της αγγλικής ανασφάλειας και να αναγνωρίσουμε την ύπαρξη του «Αγγλικού Ζητήματος» (Esler, 2021). Το Brexit είναι η πιο εντυπωσιακή εκδήλωση της αδυναμίας της Αγγλίας να βρει την απάντηση σχετικά με το ποιος είναι ο παγκόσμιος ρόλος της ΜΒ στον εικοστό πρώτο αιώνα. Εκτός από τις τάσεις ανεξαρτησίας της Σκωτίας και της Β. Ιρλανδίας, μήπως θέλουν και οι Άγγλοι μια «ανεξάρτητη» Αγγλία; Αυτό θα μπορούσε κάλλιστα να συμβεί ούτως ή άλλως, εάν η Σκωτία τελικά βρει τρόπο να εγκαταλείψει το ΗΒ και οι άνθρωποι στη Βόρεια Ιρλανδία εξετάσουν εάν μια διαφορετική ένωση με την Ιρλανδική Δημοκρατία μπορεί να είναι πλέον πιθανή. Στον δρόμο για την επανεφεύρεση της ένωσης λοιπόν, οι Άγγλοι πρέπει να παίξουν καθοριστικό ρόλο και να συμφιλιωθούν με το ποιοι είναι και ποια είναι η θέση τους στην ένωση. Ειδικότερα πρέπει να αναγνωρίσουν ότι η ιδέα της αγγλικής εξαιρετικότητας έχει πεθάνει και ότι δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα όπως πλήρης ανεξαρτησία σε έναν αλληλεξαρτώμενο κόσμο. Έτσι, εάν απελευθερωθεί από τις τελευταίες ψευδαισθήσεις της αυτοκρατορίας και της αγγλικής εξαιρετικότητας, το Westminster θα αναγκαστεί να μεταρρυθμιστεί (Esler, 2021).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Διεθνοπολιτικές και στρατηγικές αναφορές του Brexit

Το Brexit ήταν το προβλέψιμο αποτέλεσμα μιας δύσκολης σχέσης 43 ετών μεταξύ του ΗΒ και της ΕΕ, που δεν κατάφερε ποτέ να ξεπεράσει τις απρόθυμες και αμφισβητούμενες ρίζες της και να κερδίσει πλήρως τις καρδιές και τα μυαλά του βρετανικού κοινού. Τώρα δεν φτάνει μόνο να αναλύουμε τι πήγε λάθος και πως εξηγείται η απόφαση αυτή, αλλά χρειάζεται να κοιτάξουμε μπροστά. Το διαζύγιο μεταξύ των δύο εταίρων στοίχισε ακριβά και στους δύο, με το εύρος των επιπτώσεων να ξεπερνάει κάθε προηγούμενο προετοιμασίας τους. Από εδώ και πέρα, τόσο η ΜΒ όσο και η ΕΕ έχουν να διανύσουν έναν μακρύ δρόμο μπροστά τους, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις επιπτώσεις του Brexit και να βγουν από αυτό δυνατότεροι. Τώρα καλούνται να αντιμετωπίσουν ίσως την μεγαλύτερη άνευ προηγούμενου πρόκληση μέχρι στιγμής: να καθορίσουν το νέο τους ρόλο στη ρευστή παγκόσμια σκηνή και να χαράξουν τη μελλοντική τους πορεία – για πρώτη φορά μετά από τέσσερις δεκαετίες – χωριστά.

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.1: Ευρωπαϊκή Ένωση στη μετά-Brexit εποχή

Το Brexit δεν είναι μόνο ένα τεκτονικό γεγονός που αφορά το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά πολύ περισσότερο είναι επίσης μία διαδικασία που αφορά το παρελθόν και το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το σύνθημα της ΕΕ για «ολοένα και βαθύτερη ένωση» δέχτηκε ένα ξεκάθαρο πλήγμα στις 31 Ιανουαρίου του 2020, με το Brexit να αποκαλύπτει εγγενείς αδυναμίες και ελαττώματα της.

Η εσωστρεφής συζήτηση γύρω από το Brexit και η εστίαση στις εσωτερικές του διαστάσεις έχει διαμορφώσει μία αισιόδοξη αφήγηση για το μέλλον της ΕΕ, η οποία πλαισιώνει το Brexit ως αποτέλεσμα παραγόντων που αφορούν την απομονωτική νοοτροπία του ΗΒ και όχι ως αποτέλεσμα των ευρύτερων προβλημάτων της ΕΕ. Έτσι όμως, ελλοχεύει ο κίνδυνος απόκρυψης κάποιων αιτιών που έχουν άμεση σχέση με την ΕΕ και τις πολιτικές της, αιτίες που συσκοτίζουν ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές εντός της Ευρώπης, οι οποίες επηρέασαν αναμφισβήτητα τη βρετανική ψήφο υπέρ της αποχώρησης και δε θα σταματήσουν να επηρεάζουν τα υπόλοιπα κράτη-μέλη μετά το Brexit (Martill and Staiger, 2018). Αν και οι πιο θεμελιώδεις λόγοι για το Brexit, όπως έχει ήδη εξεταστεί, ήταν εσωτερικοί, υπάρχουν και ευρωπαϊκές αιτίες πίσω από την απόφαση της ΜΒ (Krotz and Schramm, 2021). Το νόμισμα έχει δύο πλευρές: το Brexit πρέπει να γίνει κατανοητό ως εκδήλωση των εντάσεων που επικρατούν σε όλη την ένωση, και όχι μόνο στη ΜΒ, καθώς χωρίς την

αναγνώριση των διαρθρωτικών και θεσμικών προβλημάτων της ΕΕ, δεν μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα κατανοήσουμε το Brexit, ούτε τις άλλες προκλήσεις της ΕΕ-27 (Bickerton, 2018).

Το Brexit είναι μόνο το τελευταίο από μια σειρά χτυπημάτων που έχει υποστεί η ΕΕ τις τελευταίες δύο δεκαετίες, η οποία βρίσκεται σε μία παρατεταμένη κατάσταση κρίσης, με αποκορύφωμα την πολύ-κρίση του 2016 (Calliess, 2021). Το αυξανόμενο δημοκρατικό έλλειμμα και η φθίνουσα νομιμότητα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων (Martill and Staiger, 2018), η προσφυγική κρίση που έδωσε μεγάλη ώθηση σε ακροδεξιά εθνικιστικά κινήματα, η οικονομική κρίση του 2008-9 που τροφοδότησε την κρίση στην Ευρωζώνη, καθώς και η κακή απόδοση της ΕΕ στην αντιμετώπιση αυτών, είναι ορισμένες μόνο από τις ευρωπαϊκές αιτίες του Brexit. Η λαϊκή απογοήτευση προς την ΕΕ και τις αποτυχίες των πολιτικών, η λιτότητα ως απάντηση στην χρηματοπιστωτική κρίση και η μείωση της υποστήριξης προς τα κυρίαρχα κόμματα είναι όλοι παράγοντες που κυριάρχησαν στη συζήτηση για το Brexit, και είναι όλα πανευρωπαϊκά φαινόμενα. Τοπικά ζητήματα, όπως η βρετανική ταυτότητα, η κουλτούρα και οι πολιτικοί θεσμοί (De Bircu 2018) ήταν απαραίτητες αλλά όχι οι μοναδικές αιτίες του Brexit. Πράγματι, η εντύπωση μιας ΕΕ σε συνεχή κρίση, ανίκανη να προσφέρει λύσεις και σταθερότητα αποτελεί έναν από τους πολλούς λόγους για το αρνητικό αποτέλεσμα του βρετανικού δημοψηφίσματος το 2016, με τους Βρετανούς να βλέπουν την ΕΕ ως ένα πλοίο που βυθίζεται και έπρεπε να εγκαταλειφθεί (Balfour, 2020).

Κι όπως φαίνεται, τα συναισθήματα ήταν αμοιβαία. Ορισμένοι Ευρωπαίοι αναστέναξαν ανακουφισμένοι όταν το ΗΒ αποχώρησε επισήμως από τα τραπέζια λήψης αποφάσεων της ΕΕ, όπου εμπόδιζε συνεχώς πρωτοβουλίες και απαιτούσε opt-outs (Balfour, 2020). Η φήμη της ΜΒ ως «παράξενου εταίρου»⁶, σε συνδυασμό με την απομάκρυνση της από τη ζωή των Βρυξελλών τα τελευταία χρόνια και την opt-out φύση της ως μέλος της ΕΕ, είχαν ρίξει μία σκιά στο κατά πόσο η ΜΒ συνέβαλε στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και ακολούθως κατά πόσο η απουσία της έχει γίνει αισθητή. Πράγματι, το ΗΒ είχε αποχωρήσει γρήγορα από τον ευρωπαϊκό μηχανισμό συναλλαγματικών ισοτιμιών, δεν επέλεξε να ενταχθεί στην Ευρωζώνη, ενώ παράλληλα, δε συμμετείχε και στη συνεργασία Schengen. Ως εκ τούτου, το ΗΒ δεν είχε ενσωματωθεί πλήρως στις διάφορες κοινές κοινωνικές πολιτικές της ΕΕ και επομένως σε πολλές περιπτώσεις, η αποχώρηση της εκλήφθηκε ως «συνεχίζουμε κανονικά» (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2017).

Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι καμία από τις άλλες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, δεν ευχήθηκε το Brexit, αντίθετα, όλοι οι αρχηγοί κυβερνήσεων της ΕΕ υποστήριξαν τη παραμονή του ΗΒ. Δεδομένου όμως ότι η απόφαση για δημοψήφισμα είχε ήδη ληφθεί από τη βρετανική κυβέρνηση, οι Ευρωπαίοι εταίροι είχαν δύο ανησυχίες. Πριν από το δημοψήφισμα, στόχευαν στη μείωση του

⁶ Τίτλος βιβλίου του Steven George (1998), «An Awkward Partner».

κινδύνου αρνητικής ψήφου, με τη Γερμανίδα Καγκελάρια Merkel, να στέλνει θετικά μηνύματα για να ικανοποιήσει τις βρετανικές ανησυχίες κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων (Da Costa Cabral, Gonçalves and Rodrigues, 2017). Ενώ, μόλις διεξήχθη το δημοψήφισμα, η ανησυχία των Ευρωπαίων ηγετών εστιάστηκε στο να μην αποδειχθεί το βρετανικό δημοψήφισμα επιτυχημένο προηγούμενο, σκληρώνοντας τη στάση τους απέναντι σε οποιαδήποτε ειδική μεταχείριση για το ΗΒ, ώστε η συμφωνία για τη μεταξύ τους σχέση να είναι χειρότερη από τους όρους της συμμετοχής στην ΕΕ (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019). Σε γενικές γραμμές, οι πρώτοι μήνες μετά το δημοψήφισμα έδειξαν μια αξιοσημείωτη επίδειξη ενότητας μεταξύ της ΕΕ-27 στον τρόπο που αντιμετώπισαν την προοπτική του Brexit, σε μια προσπάθεια να αποτραπούν περαιτέρω πιέσεις σε ένα ήδη αποδυναμωμένο ευρωπαϊκό εγχείρημα.

Το Brexit έφερε την ΕΕ αντιμέτωπη με την άνευ προηγουμένου πρόκληση της αποχώρησης ενός κράτους-μέλους, μία πρωτοφανή οπισθοδρόμηση που δεν είχε ξαναγίνει καθ' όλη την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Calliess, 2021), καθώς είναι η πρώτη περίπτωση κατά την οποία συρρικνώθηκε σε μέγεθος και σε οικονομική σημασία (Jacobs, 2018). Αν και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεν είχε ποτέ γραμμική πρόοδο, δεν είχε σημειώσει ποτέ ένα τόσο σημαντικό βήμα προς τα πίσω. Έτσι, μετά το Brexit, η ΕΕ καλείται να αντιμετωπίσει πολλές προκλήσεις ταυτόχρονα, οι οποίες θέτουν υπό πίεση την ενότητα της, και το βασικότερο ερώτημα που γεννάται είναι, αν θα βγει ισχυρότερη ή πιο αδύναμη απ' αυτή τη διαδικασία.

Ενότητα 4.1.1: Επιπτώσεις Brexit στην ΕΕ

Οι επιπτώσεις του Brexit αντηχούν σε όλη την ένωση. Ορισμένοι τομείς επηρεάστηκαν λιγότερο και άλλοι περισσότερο, το σίγουρο όμως είναι ότι το Brexit άφησε ένα ανεξίτηλο σημάδι στην ένωση, το οποίο μένει να φανεί αν θα προσδώσει αρνητικό ή θετικό πρόσημο στην εξέλιξη της. Η συζήτηση γύρω από το μέλλον της ΕΕ μετά το Brexit λοιπόν, εστιάζει σε τέσσερις τομείς: α) οικονομία και εμπόριο, β) εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας, γ) ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και δ) Γαλλογερμανικές σχέσεις.

Υποενότητα 4.1.1.1: Οικονομία και διεθνές εμπόριο

Το πρώτο κρίσιμο ζήτημα για την ΕΕ μετά το Brexit είναι κατά πόσο αυτό έχει επηρεάσει την οικονομική και εμπορική της δυνατότητα. Το ΗΒ ήταν βασικός συνεισφέρων στον προϋπολογισμό της ΕΕ, με την οικονομία της να είναι μεγαλύτερη από αυτή 18 άλλων κρατών-μελών αθροιστικά, με αποτέλεσμα, η αποχώρηση του να έχει επιβαρύνει την οικονομία και τον προϋπολογισμό της ΕΕ,

αφήνοντας έλλειμμα 75 δισ. ευρώ στα οικονομικά του μπλοκ (Boffey, 2020) και περιορίζοντας τα κράτη-μέλη στη χρηματοδότηση σχεδίων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, την ενίσχυση των φτωχότερων περιοχών και την επιδότηση των αγροτών μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Ειδικότερα η κρίση του COVID-19 βρήκε την ΕΕ διχασμένη ως προς τον κοινοτικό προϋπολογισμό για την περίοδο 2021–2027, επειδή το Brexit δημιούργησε ετήσιο έλλειμμα 14 δισ. ευρώ, το οποίο ήταν δύσκολο να αναπληρωθεί. Επιπλέον, καθώς το ΗΒ ήταν κύριος πάροχος κεφαλαίων στον τομέα της ευρωπαϊκής αναπτυξιακής βοήθειας, η αποχώρηση του στοίχισε στον προϋπολογισμό της ΕΕ το 13% των εσόδων του στον τομέα αυτό (Mitchell and Anderson, 2016). Το Brexit επομένως, συνεπάγεται σημαντική οπισθοδρόμηση όσον αφορά την επίτευξη ενός βασικού διεθνούς στόχου της ΕΕ, ήτοι της προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της αναπτυξιακής και ανθρωπιστικής βοήθειας και ενδέχεται να μειώσει την ήπια δύναμη της ΕΕ και τη σημασία της στα διεθνή προγράμματα βοήθειας, επιδρώντας συνολικά στην παγκόσμια παρουσία της. Ωστόσο, παρά την απώλεια της οικονομικά δυνατής ΜΒ, το εμπόριο της ΕΕ δεν έχει υποστεί μεγάλες συνέπειες, ενώ μάλιστα δείχνει πως έχει επεκτείνει τις εξαγωγές της μετά το Brexit (DW News, 2021).

Εκτός από την απώλεια πόρων, η απουσία της ΜΒ είναι πιθανό να έχει σημαντικές επιπτώσεις και στον οικονομικό και εμπορικό προσανατολισμό της ΕΕ. Το ΗΒ υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής μιας πιο φιλελεύθερης οικονομικά Ευρώπης και συμμετείχε ενεργά στις προσπάθειες για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς στα τέλη της δεκαετίας του '80, υποστηρίζοντας πρωτοβουλίες για την ελεύθερη αγορά, όπως τη διεύρυνση στην Ανατολική Ευρώπη (Martill and Staiger, 2018). Πράγματι, με την έξοδο του ΗΒ, η Γερμανία (και άλλα κράτη-μέλη με προσανατολισμό την ελεύθερη αγορά) χάνουν έναν ζωτικό σύμμαχο στα ζητήματα της ενιαίας αγοράς, έναντι των κρατών-μελών που έχουν μεγαλύτερη τάση προς τον οικονομικό παρεμβατισμό και είναι απρόθυμα να εγκρίνουν μια φιλελεύθερη ατζέντα (Kroll and Leuffen 2016). Έτσι, το Brexit, έχει ανατρέψει την ισορροπία στο Συμβούλιο προς έναν πιο σοσιαλδημοκρατικό προσανατολισμό, με το ΗΒ να μην παρέχει πλέον τον ιστορικά εξισορροπητικό του ρόλο μεταξύ της τάσης της ελεύθερης αγοράς και αυτής του οικονομικού προστατευτισμού. Παρομοίως, η αφαίρεση του ΗΒ από τη διαδικασία χάραξης εμπορικής πολιτικής της ΕΕ, έχει αποδυναμώσει το φιλελεύθερο στρατόπεδο των βόρειων κρατών-μελών, με τη Γερμανία να χάνει ένα σύμμαχο ενάντια στο γαλλικό προστατευτισμό, που ιστορικά υποστηρίζει ισχυρότερα προστατευτικά μέσα στο πλαίσιο της εμπορικής πολιτικής της ΕΕ, ζητώντας ισχυρότερο έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων σε στρατηγικούς οικονομικούς τομείς (Krotz and Schild, 2018). Επομένως, με την αποχώρηση της ΜΒ, το διεθνές ελεύθερο εμπόριο της ΕΕ ενδέχεται να διαταραχθεί, με την ΜΒ να μην παρέχει πλέον το διαμεσολαβητικό της ρόλο ανάμεσα στις δύο αντίθετες εμπορικές πολιτικές της Γαλλίας και της Γερμανίας.

Υποενότητα 4.1.1.2: Εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας

Ό, τι κι αν ειπωθεί για τη συνεισφορά της MB στις πολιτικές της ΕΕ σε άλλους τομείς, σίγουρα δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ο ρόλος της ως πρωτεργάτη στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας της ΕΕ (Smith, 2019b). Ξεχωρίζοντας μεταξύ των εταίρων της για τον πλούτο των πόρων εξωτερικής πολιτικής της, η εξέλιξη της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής της ΕΕ συνδέθηκε στενά με την ένταξη της MB, η οποία πίεζε συνεχώς για περισσότερη συνεργασία στον τομέα αυτό. Μεταξύ των πρωτοβουλιών της MB, η γαλλοβρετανική σύνοδος κορυφής του Δεκεμβρίου 1998 στο Saint-Malo αποτελεί ορόσημο του ευρωπαϊκού αμυντικού σχεδίου, καθώς με αυτή συμφωνήθηκε η βελτίωση των αμυντικών δυνατοτήτων της ΕΕ για τη δημιουργία του πλαισίου που σήμερα έχει εξελιχθεί σε Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ) (Ozdemir, 2021).

Πράγματι, η ΕΕ χάνει έναν σημαντικό παγκόσμιο παράγοντα ασφάλειας. Εκτός από το γεγονός ότι το ΗΒ ήταν ένα από τα δύο μόνο κράτη-μέλη με στρατιωτικές δυνατότητες πλήρους φάσματος και δυνατότητα επέμβασης εκτός της ευρωπαϊκής ηπείρου σε μεγάλη κλίμακα (Smith, 2019b), είναι κι ένα από τα μόλις έξι κράτη-μέλη του ΝΑΤΟ που εκπληρώνουν τον στόχο του να δαπανήσουν το 2% του ΑΕΠ του στην άμυνα (Institute for Government, 2020). Το ΗΒ συνεισέφερε σημαντική οικονομική υποστήριξη, τεχνογνωσία και ανθρώπινο δυναμικό σε αποστολές της ΕΕ, έχοντας παράσχει το 14,8% των επιλέξιμων κοινών δαπανών στις στρατιωτικές επιχειρήσεις της ΕΕ (House of Commons Library, 2016) και χρηματοδοτήσει σχεδόν το 16% του προϋπολογισμού της ΚΕΠΠΑ για μη στρατιωτικές αποστολές (House of Lords European Union Committee, 2016). Όσον αφορά την εξωτερική πολιτική, η ιδιότητα μέλους της MB σε όλα τα βασικά παγκόσμια δίκτυα, η πρώτη τάξεως υπηρεσία πληροφοριών της και η κορυφαία διπλωματική της ικανότητα και τεχνογνωσία, ενίσχυσαν τη διεθνή επιρροή της ΕΕ (Lehne, 2021). Επιπλέον, η Ανατολική διεύρυνση, μια από τις πιο επιτυχημένες πολιτικές της ΕΕ, οδηγήθηκε από τις βρετανικές φιλοδοξίες να σταθεροποιήσουν τα Βαλκάνια και να δημιουργήσουν καλύτερους δεσμούς με την Τουρκία (Balfour, 2020), ενώ σε θέματα που διχάζουν τους ηπειρωτικούς Ευρωπαίους, όπως η Ρωσία και η Μέση Ανατολή, η MB έχει προσφέρει ξεκάθαρη καθοδήγηση. Τέλος, η αποχώρησή της από την ΕΕ, έχει αφήσει τη Γαλλία μόνη της να φέρει όλο το βάρος του μοναδικού κράτους-μέλους της ΕΕ με μόνιμη έδρα στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ (Gowan, 2018). Από αυτή την άποψη, η αποχώρηση ενός από τους ισχυρότερους παράγοντες εξωτερικής πολιτικής της ΕΕ, έπληξε το κύρος και την ήπια δύναμη της ΕΕ, με αισθητό κίνδυνο αποδυνάμωσης της ικανότητας ασφάλειας και άμυνας της ΕΕ (Ozdemir, 2021) και της επιρροής της στο σύστημα του ΟΗΕ και σε άλλους διεθνείς οργανισμούς.

Ωστόσο, παρά τη συμβολή της στους τομείς της εξωτερικής πολιτικής, ασφάλειας και άμυνας, όπου, χάρη στα στρατιωτικά της μέσα και την επαγγελματική διπλωματία, η MB ήταν βασικός

παράγοντας, η έξοδος της opt-out MB εξαλείφει ταυτόχρονα σημαντικά εμπόδια για μεγαλύτερες φιλοδοξίες και μεγαλύτερη δέσμευση μεταξύ των κρατών-μελών, από τη δημιουργία νέων θεσμών, μέχρι τη βαθύτερη ολοκλήρωση προς κοινές δυνάμεις, πόρους, όπλα και αμυντικές βιομηχανίες (Krotz and Schild, 2018). Πράγματι, εκτός από μια σύντομη περίοδο μετά τη Διακήρυξη του Saint-Malo, οι επιφυλάξεις του ΗΒ σχετικά με τον στόχο μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας ήταν ιδιαίτερα εμφανείς, περιορίζοντας την ανάπτυξη νέων αμυντικών εργαλείων της ΕΕ και τις δυνατότητες δράσης της στον τομέα της σκληρής ασφάλειας, ώστε να μην υπονομευθεί η πρωτοκαθεδρία του NATO στην ευρωπαϊκή ασφάλεια και η υπεροχή της εθνικής εξωτερικής δράσης (Lehne, 2021), ενώ εμπόδισε τις προσπάθειες για δημιουργία μόνιμου επιχειρησιακού στρατηγείου για την ΕΕ και αντιτάχθηκε τόσο στη θεσμική ενίσχυση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Άμυνας όσο και στην αύξηση του προϋπολογισμού του (Krotz and Schild, 2018). Παράλληλα, η MB έχει καταταχθεί μόλις στην πέμπτη θέση μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ σε συνεισφορές στρατευμάτων στις στρατιωτικές επιχειρήσεις ΚΠΑΑ και μόλις έβδομη στις συνεισφορές πολιτικού προσωπικού της ΚΠΑΑ (Faleg, 2016), επομένως, αν και το Brexit σίγουρα προκαλεί προβλήματα βραχυπρόθεσμα, είναι δύσκολο να υπονομεύσει την ΚΠΑΑ μελλοντικά. Για τους παραπάνω λόγους, η αποχώρηση του ΗΒ άφησε μια κάπως μικρότερη τρύπα στην εξωτερική πολιτική της ΕΕ από ό, τι θα πίστευε κανείς. Μετά το Brexit, με το πόδι του ΗΒ να έχει απομακρυνθεί από το φρένο, η πολιτική ασφάλειας της ΕΕ άρχισε αμέσως να σημειώνει πρόοδο, συμπίπτοντας με μια περίοδο κατά την οποία οι αμυντικές δαπάνες στην ΕΕ άρχισαν να αυξάνονται ξανά, καθώς το δραματικά μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον και οι αυξανόμενες εξωτερικές πιέσεις, έχουν παράσχει ισχυρά κίνητρα στη Γαλλία και τη Γερμανία (και την ΕΕ στο σύνολό της), να αναζητήσουν μεγαλύτερη στρατηγική αυτονομία στην ασφάλεια και την άμυνα (Krotz and Schild, 2018). Η απώλεια της MB στην ευρωπαϊκή εξωτερική και αμυντική πολιτική εξισορροπείται σταδιακά με μία ανανεωμένη προθυμία της παραδοσιακά διστακτικής Γερμανίας να συνεργαστεί στενότερα στον τομέα αυτόν.

Παράλληλα, στα πλαίσια της στενότερης συνεργασίας στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας μετά το Brexit, η Παγκόσμια Στρατηγική της ΕΕ (2016), που κυκλοφόρησε ήδη εντός ημερών από το δημοψήφισμα, αναφέρεται στη φιλοδοξία επίτευξης στρατηγικής αυτονομίας για την ΕΕ. Υπό το πρίσμα αυτής της φιλοδοξίας, το Brexit ακολούθησαν αμέσως τρεις πρωτοβουλίες: η ενεργοποίηση της Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας (PESCO), η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Αμυντικού Ταμείου και η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Παρέμβασης (EI2), στέλλοντας έτσι το μήνυμα ότι αυτές μπορούσαν να προχωρήσουν μόνο μετά την προοπτική εξόδου της MB, δεδομένης της ιστορικής αμφιθυμίας της έναντι των πρωτοβουλιών που σχετίζονται με την άμυνα της ΕΕ (Krotz and Schild, 2018). Ως εκ τούτου, το Συμβούλιο εξέφρασε νέα επείγουσα ανάγκη συντονισμού των προσπαθειών για την αμυντική ολοκλήρωση, με ενισχυμένη συνεργασία

στην ανάπτυξη στρατιωτικών ικανοτήτων, μην έχοντας εκφράσει καμία τέτοια δέσμευση υψηλού επιπέδου τόσο ξεκάθαρα στο παρελθόν (European Council, 2017). Η αναζωογόνηση των μέτρων για την προώθηση του αμυντικού προϋπολογισμού και συνεργασίας μεταξύ των 27 κρατών-μελών είναι θεμελιώδη για κάθε προοπτική στρατηγικής αυτονομίας της ΕΕ, καθιστώντας εύλογο ότι το δημοψήφισμα του Brexit ήταν ένα ερέθισμα για την εμβάθυνση της συνεργασίας στον τομέα αυτόν, που ενδέχεται να οδηγήσει σε μια πραγματική ευρωπαϊκή αμυντική πολιτική (Smith, 2019b).

Βέβαια, είναι δύσκολο να εκτιμηθεί ο πλήρης αντίκτυπος του Brexit στην εξωτερική πολιτική της ΕΕ, επειδή το Brexit ήρθε σε μια εποχή που η προτεραιότητα αντιμετώπισης της πανδημίας του κορωνοϊού και των οικονομικών της επιπτώσεων είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια της δυναμικής για οποιοδήποτε θέμα δεν συνδέεται μ' αυτήν την ατζέντα (Lehne, 2021), ενώ οι συνεχιζόμενες εντάσεις στην Ουκρανία, τη Λευκορωσία και την Ανατολική Μεσόγειο, έχουν αναδείξει αυξανόμενες δυσκολίες στην επίτευξη συμφωνίας στο Συμβούλιο ΕΕ. Καταληκτικά, παρά την απώλεια της συνεισφοράς του ΗΒ τόσο σε υλικά όσο και σε άυλα πεδία, η αποτελεσματικότητα, η αποδοτικότητα και η νομιμότητα της εξωτερικής δράσης της ΕΕ δε φαίνονται να έχουν υπονομευθεί αισθητά από το Brexit, όμως είναι πιθανό να αμφισβητούνται από τις παγκόσμιες εξελίξεις και τις δομικές δυσλειτουργίες της ένωσης, όπως η έλλειψη κοινής στρατηγικής κουλτούρας, οι εσωτερικοί διχασμοί και τα διαφορετικά εθνικά συμφέροντα (Walt, 2020). Τα προβλήματα αυτά δυστυχώς δε θα εξαφανιστούν μόνο και μόνο επειδή το ΗΒ δεν είναι πλέον κράτος-μέλος της ΕΕ. Ο αντίκτυπος του Brexit είναι σίγουρα σημαντικός, όμως είναι σίγουρα λιγότερο θεμελιώδης από τον αντίκτυπο των υπόλοιπων προκλήσεων που αντιμετωπίζει η ΕΕ στην παγκόσμια σκηνή ευρύτερα.

Υποενότητα 4.1.1.3: Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση – βήμα πίσω ή ευκαιρία για περισσότερη ένταξη;

Ορισμένες επιπτώσεις του Brexit στην ΕΕ είναι πιο άυλες. Η άνευ προηγουμένου απόφαση του ΗΒ να αποχωρήσει από την ΕΕ, συνεπαγόταν μία άνευ προηγουμένου απώλεια μεγέθους, συνοχής και σταθερότητας της ΕΕ που αμφισβήτησε την αντίληψη ότι «η συνεργασία κάνει τους Ευρωπαίους ισχυρότερους» (Ahmari, 2020), αποτελώντας τη μεγαλύτερη πρόκληση για τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που έχει αντιμετωπίσει η ΕΕ έως σήμερα (Martill and Staiger, 2018).

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση – η διαδικασία της ολοένα και στενότερης ένωσης της κυριαρχίας των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών σε κοινοτικό επίπεδο και συνεργασίας τους σε πολιτικές και οικονομικές υποθέσεις – αποτελεί ένα επιτυχημένο έργο για την ειρήνη, με μέσα τον εξευρωπαϊσμό, την εναρμόνιση των εθνικών πολιτικών και την επιδίωξη πολιτικής ολοκλήρωσης (Calliess, 2021), το οποίο μετέτρεψε σταδιακά την ΕΕ σε μια ευρωπαϊκή κοινότητα αξιών. Ωστόσο, ό, τι έχει επιτευχθεί έως τώρα απειλείται να διαβρωθεί, καθώς το Brexit ξεσκέπασε

τη δυσκολία εύρεσης μιας κοινής και αποτελεσματικής απάντησης στις κρίσεις της ένωσης λόγω της έλλειψης συναίνεσης μεταξύ των 27 κρατών-μελών, σχετικά με τον επιθυμητό ρόλο και τις μελλοντικές προοπτικές της ΕΕ μετά το Brexit (Calliess, 2021). Το Brexit, με άλλα λόγια, είναι το σύμπτωμα, η ενσάρκωση αλλά και η αιτία της αποσυνθετικής δυναμικής, των φυγόκεντρων δυνάμεων και των εκφυλιστικών τάσεων της ΕΕ.

Σε γενικές γραμμές, οι συνέπειες του Brexit στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχουν αναλυθεί με δύο διαφορετικά σενάρια. Το πρώτο οραματίζεται το Brexit ως μια διαδικασία αποσύνθεσης, με κίνδυνο να προκληθεί ένα φαινόμενο ντόμινο. Το ότι μια χώρα επέλεξε για πρώτη φορά να αποχωρήσει από την ΕΕ οδήγησε ορισμένους μελετητές να κάνουν λόγο για «ευρωπαϊκή αποσύνθεση» (Schramm, 2020), κινδυνολογώντας ότι το Brexit θα μπορούσε να αυξήσει περαιτέρω τα κίνητρα σε άλλα κράτη-μέλη να ακολουθήσουν το βρετανικό παράδειγμα. Πράγματι, παρόλο που ο αντίκτυπος της αποχώρησης του ΗΒ μετριάστηκε από τη μοναδικότητα της βρετανικής θέσης, η απώλεια ενός σημαντικού κράτους-μέλους αποτελεί ορόσημο για τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Οι παρατεταμένες κρίσεις, μεταξύ αυτών και το Brexit, έχουν εξαπλώσει τον ευρωσκεπτικισμό σε όλα τα κράτη-μέλη, με τις πρόσφατες εκλογικές νίκες να είναι στην καλύτερη περίπτωση οριακές επιτυχίες (βλ. εκλογές Γαλλίας) και τη λαϊκιστική απειλή να μην υποχωρεί αρκετά ώστε να αποκλείσει περαιτέρω προκλήσεις στις μεταρρυθμιστικές επιδιώξεις της ΕΕ (Martill and Staiger, 2018). Τέλος, το Brexit ενδέχεται να λειτουργήσει ως τροχοπέδη στη διαδικασία διεύρυνσης της ΕΕ, η οποία θεωρείται σημαντική πηγή της ήπιας δύναμης της ένωσης (Kugiel, 2017), δεδομένου ότι η μετανάστευση από τις ανατολικές χώρες της ΕΕ έπαιξε σημαντικό ρόλο στο δημοψήφισμα για το Brexit, κι έτσι, σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές, μπορεί να επηρεάσει τα πιο ευρωσκεπτικιστικά κράτη-μέλη, ώστε να είναι πιο απρόθυμα να δεχτούν νέες χώρες στην ΕΕ (Henley, 2016).

Αντίθετα, το δεύτερο σενάριο, λαμβάνοντας υπόψη την ιστορικά «παράξενη» σχέση του ΗΒ με την ΕΕ, αντιλαμβάνεται το Brexit ως μια ευκαιρία της ΕΕ να επιταχύνει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, καθώς έχει «ξεφορτωθεί» ένα από τα πιο διστακτικά μέλη της (Leruth, Gänzle and Trondal, 2019a), απομονώνοντας την περίπτωση του Brexit λόγω της ιδιαιτερότητας της ΜΒ. Πράγματι, στην προσπάθεια περιορισμού των επιπτώσεων του Brexit στην εξέλιξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, κατά την περίοδο μετά το δημοψήφισμα, τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ επέδειξαν σημαντική ενδοευρωπαϊκή ενότητα σκοπού (Krotz and Schramm, 2021), ενώ το Brexit ακολούθησε πληθώρα ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών που εμβαθύνουν την ολοκλήρωση διάφορων τομέων, όπως η άμυνα. Λιγότερο από τρεις μήνες μετά το δημοψήφισμα για το Brexit, στη Διακήρυξη της Μπρατισλάβα της 16ης Σεπτεμβρίου 2016, οι αρχηγοί των κρατών-μελών τόνισαν ότι παρά την απόφαση του ΗΒ να αποχωρήσει, «η ΕΕ παραμένει απαραίτητη για εμάς τους υπόλοιπους»,

εγκρίνοντας ένα σχέδιο εργασίας για την αντιμετώπιση πιεστικών προκλήσεων όπως η μετανάστευση, η εξωτερική ασφάλεια και η οικονομική ανάπτυξη (European Council, 2016). Παράλληλα, η Λευκή Βίβλος της Επιτροπής για το Μέλλον της Ευρώπης, ως απάντηση στο δημοψήφισμα για το Brexit, σκιαγράφησε πέντε γενικά σενάρια για την ΕΕ έως το 2025, υποστηρίζοντας ότι «το σημείο εκκίνησης για κάθε σενάριο είναι ότι τα 27 κράτη-μέλη προχωρούν μαζί ως Ένωση» με βάση την ενότητα της ενιαίας αγοράς (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017, σ. 15). Τέλος, στην ομιλία του «Πρωτοβουλία για την Ευρώπη», μετά την πρώτη προεδρική εκλογή του το 2017, ο Emmanuel Macron παρουσίασε τα σχέδιά του για το μέλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και αξιολόγησε το Brexit ως θετική έκβαση για την ΕΕ υπό την ισχυρή και ανανεωμένη γαλλογερμανική ηγεσία (Leruth, Gänzle and Trondal, 2019b).

Η απάντηση για το μέλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης όμως ίσως να βρίσκεται κάπου στη μέση. Η έξοδος του ΗΒ από την ΕΕ δημιούργησε ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για την αρχή της *διαφοροποιημένης ολοκλήρωσης* και τα πιθανά αποτελέσματά αυτής για το ευρωπαϊκό εγχείρημα (Ozdemir, 2021). Η διαφοροποιημένη ολοκλήρωση συζητείται κατά καιρούς ως μία θεσμική απάντηση στην αυξητική ετερογένεια των κρατών-μελών (Schimmelfenning, 2014) και ορίζεται ως η επιλεκτική αύξηση του επιπέδου και του εύρους ολοκλήρωσης ενός κράτους. Σύμφωνα με τον Majone (2012), οι αλληπάλλληλες κρίσεις της ΕΕ έδειξαν τα περιορισμένα όρια της προσέγγισης «one-size-fits-all» για την ευρωπαϊκή ένταξη και τόνισαν το αυξημένο επίπεδο της κοινωνικοοικονομικής ετερογένειας στη διευρυμένη ΕΕ. Έτσι, με βάση τη διαφοροποιημένη ολοκλήρωση, εφόσον οι χώρες έχουν διαφορετικές ανάγκες και εθνικές προτεραιότητες, οι πολιτικές που μεγιστοποιούν την ένταξη θα πρέπει να είναι διαφορετικές παρά εναρμονισμένες. Μάλιστα, το σενάριο της διαφοροποιημένης ολοκλήρωσης ήταν και ένα από τα πέντε σενάρια της Επιτροπής (2017, σελ. 20) στη Λευκή Βίβλο για το μέλλον της Ευρώπης, ενώ ενόψει των Ευρωεκλογών του 2019, η Επιτροπή εξέταζε μια ολοένα πιο διαφοροποιημένη Ένωση ως έναν από τους δρόμους προς τα εμπρός, εάν δεν υπάρχει πολιτική βούληση για εμβάθυνση από όλα τα κράτη-μέλη (Leruth, Gänzle and Trondal, 2019a). Επιπλέον, η ιδέα αυτή υιοθετήθηκε και από τις χώρες της Benelux στο κοινό τους «όραμα για το μέλλον της Ευρώπης», υπογραμμίζοντας την πρόθεση «να δράσουν από κοινού, με διαφορετικούς ρυθμούς και ένταση όπου χρειάζεται» (Krotz and Schild, 2018). Το σύστημα αυτό αποδεικνύει ότι η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δεν είναι και ούτε μπορεί να είναι γραμμική, ενστερνιζόμενο την ετερογενή φύση της ένωσης και προσαρμοσμένο στις εθνικές ιδιαιτερότητες. Επομένως, το Brexit αίρει ένα πολύ ψηλό εμπόδιο στον δρόμο προς μια πιο ενισχυμένη συνεργασία υποομάδων σε βασικούς τομείς πολιτικής.

Πηγαίνοντας αυτό ένα βήμα παραπέρα, με βάση τη βιβλιογραφία για τη διαφοροποιημένη ολοκλήρωση, παρουσιάζεται και το σύστημα *διαφοροποιημένης αποσύνθεσης*. Ο Schimmelfennig

(2018, σ. 1154) όρισε τη διαφοροποιημένη αποσύνθεση ως «την επιλεκτική μείωση του επιπέδου και του εύρους ολοκλήρωσης ενός κράτους, κατά τη οποία η αποσύνθεση μπορεί να οδηγήσει σε εσωτερική διαφοροποίηση εάν ένα κράτος-μέλος παραμείνει στην ΕΕ αλλά αποχωρήσει από συγκεκριμένες πολιτικές, ή σε εξωτερική διαφοροποίηση εάν εξέλθει από την ΕΕ, αλλά συνεχίσει να συμμετέχει σε επιλεγμένες πολιτικές της ΕΕ». Με βάση όλα τα παραπάνω λοιπόν, η αποκόλληση της ΜΒ από τις πολιτικές της ΕΕ, διατηρώντας όμως κάποια χαρακτηριστικά κράτους-μέλους, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το φαινόμενο του Brexit δεν είναι απλώς μία απλή περίπτωση αποσύνθεσης, αλλά πολύ περισσότερο μία μορφή διαφοροποιημένης αποσύνθεσης, στα πλαίσια της ευρύτερης διαδικασίας της διαφοροποιημένης ολοκλήρωσης την οποία υιοθετεί όλο και περισσότερο η περισσότερο ετερογενής ΕΕ (Leruth, Gänzle and Trondal, 2019b). Έτσι, η έξοδος της ΜΒ αποτελεί απλά ένα μέρος μίας ευρύτερης διαδικασίας, κατά την οποία η ΕΕ διανύει μία πορεία προς μία ολοένα πιο διαφοροποιημένη ένωση, ανοίγοντας το δρόμο προς νέες βιώσιμες εναλλακτικές λύσεις πλήρης ένταξης. Το μόνο σίγουρο είναι ότι το Brexit άνοιξε ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και στη μελέτη της.

Συμπερασματικά, το Brexit, ως φαινόμενο διαφοροποιημένης αποσύνθεσης, έχει σίγουρα θέσει υπό αμφισβήτηση την μορφή και την ουσία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, χωρίς αυτό ωστόσο να σημάνει μία αρνητική τροπή στη διαδικασία της. Παραδόξως, το Brexit ενδέχεται να έχει και θετικές παρενέργειες για την ΕΕ (Martill and Staiger, 2018), μην έχοντας πλήξει ιδιαίτερα μέχρι στιγμής την πορεία της προς μία στενότερη ένωση. Η διαδικασία του Brexit λειτούργησε ως ένα καμπανάκι κινδύνου, μετατρέποντας προηγουμένως θεωρητικές τεχνοκρατικές συζητήσεις σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση σε καυτά πολιτικά ζητήματα. Το εάν όμως το Brexit θα λειτουργήσει ως καταλύτης για την εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μόνο ο χρόνος θα δείξει.

Ενότητα 4.1.1.4: Γαλλογερμανική ηγεσία στο επίκεντρο της ΕΕ

Η αφαίρεση της ισχυρής ΜΒ από την εξίσωση της ΕΕ, μεταξύ άλλων, έχει διαταράξει τη λεπτή ισορροπία ισχύος μέσα στην ΕΕ. Μετά το Brexit, η Γαλλία και η Γερμανία, ως τα δύο εναπομείναντα ισχυρότερα κράτη-μέλη της ΕΕ που διαθέτουν τους απαραίτητους πολιτικούς, υλικούς και θεσμικούς πόρους για να προσφέρουν αποτελεσματική ηγεσία, έχουν κληθεί να τοποθετηθούν στο επίκεντρο της ένωσης και να παίξουν κομβικό ρόλο στη μελλοντική της εξέλιξη.

Από την προσχώρηση του στην ΕΟΚ το 1973, το ΗΒ έφερε ισορροπία στο θεσμικό πλαίσιο της ένωσης, αποτελώντας τον διαιτητή στον επί δεκαετίες ανταγωνισμό μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας. Ο εξισορροπητικός του ρόλος ξεκίνησε ήδη από την αποδοχή της ένταξης του από τη Γαλλία, ώστε να αποτελέσει αντίβαρο στη δύναμη της ταχέως αναπτυσσόμενης Δυτικής Γερμανίας (Ozdemir,

2021). Πράγματι, οι δύο αυτές χώρες διαφωνούν σε θεμελιώδη πολιτικές και ζητήματα. Η Γερμανία δε μοιράζεται το ίδιο όραμα με τη Γαλλία όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη, καθώς λειτουργούν με διαφορετικά οικονομικά μοντέλα (Kauffmann, 2021). Ενώ η Γαλλία πιέζει συνεχώς για μεταρρυθμίσεις στην Ευρωζώνη, η Γερμανία θεωρεί ότι το status quo επαρκεί, αφού έχει κερδίσει τόσα πολλά από αυτό. Επιπλέον, οι γαλλογερμανικές σχέσεις έγιναν εμφανώς άκαμπτες όταν ο Macron χαρακτήρισε τη συμμαχία του NATO ως «εγκεφαλικά νεκρή», με τη Merkel να διαφωνεί κάθετα με την εκτίμηση του (Chrisafis, 2019), υπογραμμίζοντας την αμετάβλητη σημασία του NATO. Ως αποτέλεσμα του Brexit, η Γαλλία έχασε έναν σύμμαχο για να περιορίζει τη γερμανική επιρροή, ενώ η Γερμανία έχασε έναν εταίρο προσανατολισμένο στην ελεύθερη αγορά, που ήταν αντίβαρο έναντι του γαλλικού οικονομικού προστατευτισμού (Krotz and Schild, 2018). Η ισορροπία ισχύος μεταξύ των τριών μεγάλων (ΗΒ, Γαλλία, Γερμανία), ήταν ένα βασικό θεμέλιο της ευρωπαϊκής σταθερότητας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με τις αντικρουόμενες θέσεις της Γαλλίας και Γερμανίας να αντισταθμίζονται με την παρουσία της ΜΒ (Ozdemir, 2021). Ισορροπία που τώρα αμφισβητείται.

Στον απόηχο του Brexit λοιπόν, έγινε μετάβαση από τη τριμερή εξισορρόπηση μεταξύ γερμανικών, γαλλικών και βρετανικών συμφερόντων που βρίσκονταν πίσω από τις σημαντικότερες πρωτοβουλίες της ΕΕ, σε μία διμερή γαλλογερμανική σχέση, από την οποία εξαρτάται πλέον το μέλλον του ευρωπαϊκού εγχειρήματος (Martill and Staiger, 2018). Το καθεστώς γαλλογερμανικής ηγεσίας όμως δεν είναι κάτι καινούριο. Στην ιστορία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και πολύ πριν την ένταξη της ΜΒ στην ΕΕ, η Γαλλία και η Γερμανία, ως ιδρυτικά μέλη, έχουν αναλάβει από κοινού πολλάκις τον ηγετικό ρόλο, με ευθύνη να διατηρήσουν και να προωθήσουν την ειρηνική πολιτική και οικονομική ολοκλήρωση της ΕΕ, ενώ ορισμένες από τις πρωτοβουλίες τους αποτέλεσαν τη βάση για μελλοντικά έργα της ΕΕ, ιδίως στον τομέα της κοινής αμυντικής πολιτικής (Ozdemir, 2021). Το Brexit μάλιστα, προσφέρει μια ανανεωμένη ευκαιρία στη Γαλλία, την μόνη πλέον μεγάλη στρατιωτική δύναμη που παραμένει στην ΕΕ, να πάρει τα ηνία της ΕΕ, δηλώνοντας αυξημένη επιθυμία για ηγεσία, μέσω των πρόσφατων πρωτοβουλιών της (Martill and Staiger, 2018). Για τη Γερμανία από την άλλη, είναι ιστορικά διστακτική να «ηγηθεί» στην ΕΕ. Όμως, η διαταραχή της εξισορρόπησης δυνάμεων μετά το Brexit θα απαιτήσει από τον «απρόθυμο ηγεμόνα» να παίξει μεγαλύτερο ρόλο στην ευρωπαϊκή άμυνα, με ενδείξεις ότι γίνεται ήδη πιο πρόθυμος να το κάνει.

Αναλυτικότερα, μία πρώτη εκδήλωση της γαλλογερμανικής ηγεσίας μετά το Brexit, αποτέλεσε η κατευθυντήρια αρχή που ακολούθησαν οι δύο χώρες κατά τις διαπραγματεύσεις για το Brexit, υποστηρίζοντας ότι ως τρίτη χώρα το ΗΒ δε θα απολάμβανε τα ίδια οφέλη που είχε ως κράτος-μέλος, ώστε να αποτρέψουν άλλα κράτη-μέλη να ακολουθήσουν το βρετανικό παράδειγμα (Krotz and Schramm, 2021). Παρομοίως, η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Επέμβασης (E12), υπό

γαλλική πρωτοβουλία και αποδεχόμενη από τη Γερμανία, τον Ιούνιο του 2018, αντιπροσώπευσε ένα δειλό αλλά σημαντικό βήμα προς την ευρωπαϊκή στρατηγική αυτονομία, υπό την καθοδήγηση της γαλλογερμανικής ηγεσίας. Ακολούθως, κατά τη διάρκεια της κρίσης του κορωνοϊού, η Γαλλία και η Γερμανία διαμόρφωσαν την πολιτική ατζέντα, με μία κοινή πρόταση ενός ευρωπαϊκού πακέτου δημοσιονομικής στήριξης (18/05/2020), χτίζοντας έναν συμβιβασμό μεταξύ όλων των κρατών-μελών για την αντιμετώπιση της οικονομικής ζημίας που προκάλεσε ο COVID-19. Πολιτικοί και αναλυτές μάλιστα, χαρακτήρισαν το γαλλογερμανικό σχέδιο μια πιθανή καμπή στην ιστορία της ΕΕ, καθώς υπό την απουσία της ΜΒ, οι δύο χώρες απομακρύνθηκαν από τα πρώην στρατόπεδά των ομοϊδεατών χωρών τους, στα νότια και βόρεια, και μεταπήδησαν σε ρόλο διαμεσολαβητών, σφυρηλατώντας ένα διμερές σχέδιο που θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως σχέδιο για ένα ευρύτερο ευρωπαϊκό πλάνο (Krotz and Schramm, 2021). Παράλληλα, μετά την πρόσφατη επανεκλογή του Macron στις προεδρικές γαλλικές εκλογές του Απριλίου 2022, ο νέος Γερμανός Καγκελάριος Olaf Scholz και ο νέος Γάλλος πρόεδρος επιβεβαίωσαν την πρόθεσή τους να συνεχίσουν τη στενή σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ των χωρών τους εν όψει των σημερινών προκλήσεων (France 24, 2022), ενώ ο Macron επιβεβαίωσε ότι θα χρησιμοποιήσει τη δεύτερη θητεία του για να συνεχίσει το όνειρό του για μια πραγματικά ενωμένη «κυρίαρχη Ευρώπη» που θα μιλά με μια φωνή (Hirsh, 2022). Γενικότερα, η Γαλλία και η Γερμανία έχουν επίγνωση της ιδιαίτερης διμερούς σχέσης τους και της ιστορικής ευθύνης τους για το έργο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και το έχουν εκφράσει επανειλημμένα με αφορμή το Brexit. Σε δήλωσή τους, οι δύο χώρες εξέφρασαν την αποφασιστικότητά τους να «ενισχύσουν περαιτέρω τη συνεργασία τους εντός της ΕΕ και ταυτόχρονα «να διασφαλίσουν την ενότητα των κρατών-μελών και τις επιδόσεις της Ένωσης», ενώ στη Συνθήκη του Άαχεν τον Ιανουάριο του 2019, συμφώνησαν να πάνε τη διμερή τους συνεργασία ένα βήμα παραπέρα, με την περαιτέρω εμβάθυνση της οικονομικής, κοινωνικής και φορολογικής τους συνεργασίας (Krotz and Schramm, 2021).

Ωστόσο, όσον αφορά τις μεταρρυθμίσεις σε ορισμένους τομείς πολιτικής και μακροπρόθεσμους στόχους της ΕΕ, η γαλλογερμανική ηγεσία είναι συχνά λιγότερο ορατή, μερικές φορές μόνο οριακά επιτυχημένη και άλλες φορές ακόμη και εντελώς απύσχα. Όσον αφορά την Ευρωζώνη, η Γερμανία έχει δείξει ελάχιστο ενθουσιασμό και όρεξη για νέα σημαντικά βήματα, με τις συζητήσεις και τις διαπραγματεύσεις για την ολοκλήρωση της τραπεζικής ένωσης, για παράδειγμα, να καθυστερούν, κυρίως λόγω της γερμανικής απροθυμίας να μοιραστεί την ευθύνη για τις τράπεζες και το δημόσιο χρέος (Krotz and Schramm, 2021). Όσον αφορά την ασφάλεια και την άμυνα, η Γερμανία, παρά την σταδιακή αλλαγή στη ρητορική της, εξακολουθεί να είναι σε κάποιον βαθμό διστακτική όσον αφορά την αύξηση των αμυντικών δαπανών και τη συμμετοχή σε στρατιωτικές επεμβάσεις. Η στάση αυτή της Γερμανίας, είναι από πολλές απόψεις στερεοτυπική και αναμενόμενη. Εάν αποδειχθεί αλήθεια

ότι ο Scholz επαναλαμβάνει την εξαιρετικά προσεκτική εξωτερική πολιτική της Merkel, μπορεί να είναι άσχημα νέα και για τον Macron, ο οποίος οραματίζεται από καιρό μια εξαιρετικά ενισχυμένη ΕΕ με μια πραγματικά ολοκληρωμένη αμυντική, οικονομική και ενεργειακή πολιτική (Hirsh, 2022).

Βέβαια, αν και οι κυρίαρχοι πολιτικοί στη Γερμανία, είναι αρκετά ευχαριστημένοι με το status quo μιας χαλαρής ομοσπονδίας στην οποία τα έθνη της επιτρέπεται να ακολουθούν τη δική τους πολιτική ασφάλειας και οικονομικής πολιτικής, η απώλεια της ΜΒ, έχει λειτουργήσει ως κινητήρια δύναμη για να ελαττώσουν ορισμένη από τη διστακτικότητα τους. Μάλιστα, με αφορμή την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022, ο Olaf Scholz μίλησε στις 27 του ίδιου μήνα για «αλλαγή εποχής». Η Γερμανία έχει κάνει μία στροφή 180 μοιρών από την παραδοσιακή πασιφιστική στάση της, σε μία πιο ενεργή και αποφασιστική αμυντική στάση, δεσμευόμενη να δαπανήσει 100 δισ. ευρώ για αμυντικές δαπάνες υπό το φως των εξελίξεων, κάνοντας επίσης δηλώσεις για μία αυτόνομη και ενισχυμένη ενεργειακή πολιτική για την ΕΕ, όλα αυτά σε μία ανανεωμένη στενότερη συνεργασία με τον Macron (France 24, 2022). Αν και το Brexit άλλαξε την πολιτική ισορροπία εντός της ΕΕ, αφαιρώντας τον εξισορροπητικό ρόλο της ΜΒ και κάνοντας πιο εμφανείς τις διαίρεσεις μεταξύ Γερμανίας και Γαλλίας (Ozdemir, 2021), παράλληλα εξέφρασε την ανάγκη για μία στενότερη γαλλογερμανική συνεργασία πιο έντονα.

Συμπερασματικά, το Brexit τόνισε τη σημασία της ιστορικής επιρροής της γαλλογερμανικής σχέσης, ιδίως στους τομείς πολιτικής στους οποίους η ΜΒ διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο (Krotz and Schild, 2018), και όπου η απουσία της είναι πιο αισθητή και καλεί για αναπλήρωση. Ο γαλλογερμανικός διπολισμός είναι τόσο εγγενώς αναπόσπαστο μέρος της σύλληψης της ιδέας της ένωσης, ώστε αποτελεί μία τάση «επιστροφής στο μέλλον» (Ozdemir, 2021), δηλαδή επιστροφή στις συνθήκες πριν από την ένταξη του ΗΒ. Η ΕΕ υπήρχε πολύ πριν την ένταξη της ΜΒ και θα συνεχίσει να υπάρχει και μετά την έξοδο της. Το σίγουρο πάντως είναι ότι η Γερμανία και η Γαλλία θα παίξουν ένα είδος ηγετικού ρόλου μετά το Brexit, είτε το θέλουν (Γαλλία) είτε όχι (Γερμανία) (Krotz and Schild, 2018) και το δίπολο της πρόθυμης για στενή συνεργασία Γαλλίας και της διστακτικής Γερμανίας, θα ακολουθεί για αρκετό καιρό την πορεία της ένωσης. Θα συμφωνήσουν όμως οι γερμανικές πολιτικές ελίτ να αναλάβει η Γερμανία περισσότερες ευθύνες σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, μαζί με τους σχετικούς κινδύνους και κόστη; Θα ξεπεράσει ο πρόεδρος Macron τα πολλαπλά εμπόδια στο δρόμο για τη διόρθωση του κατεστραμμένου οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου της Γαλλίας; Μόνο ο χρόνος θα δείξει.

Ενότητα 4.1.2: Σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης και Μεγάλης Βρετανίας μετά το Brexit

Παρά την εμπορική συμφωνία που υπογράφηκε μεταξύ των δύο εταίρων, σύμφωνα με την οποία η MB αποχώρησε από την Ενιαία Αγορά και την Τελωνειακή Ένωση, το εμπόριο ΗΒ-ΕΕ δέχθηκε μεγάλο πλήγμα, καθώς η ΕΕ παραμένει ο μεγαλύτερος και πλησιέστερος εμπορικός εταίρος του ΗΒ (Esler, 2021). Συγκεκριμένα, κατά τον πρώτο χρόνο της εμπορικής συμφωνίας, το μεταξύ τους εμπόριο απέτυχε να ανακάμψει σε επιθυμητά ποσοστά, με μειώσεις των εξαγωγών και της ανταγωνιστικότητας της εμπορικής δραστηριότητας της MB στην ΕΕ (Islam, 2021). Σε αυτή τη βάση, οι εξαγωγές του ΗΒ στην ΕΕ τους πρώτους δέκα μήνες του 2021 μειώθηκαν κατά 12% και οι εισαγωγές αντιστοίχως μειώθηκαν κατά 20%, σε σύγκριση με το 2019. Ωστόσο, η MB συνεχίζει να συμμετέχει σε προγράμματα της ΕΕ, όπως Horizon Europe, Euratom, Copernicus και Fusion for Energy, ενώ έχει επίσης πρόσβαση σε υπηρεσίες, όπως το πρόγραμμα της ΕΕ για την παρακολούθηση του διαστήματος (UK Government, 2021).

Αντίθετα, στον τομέα της άμυνας και ασφάλειας, καμία πλευρά δεν φαίνεται μέχρι στιγμής να ενδιαφέρεται να αναπτύξει σχέση συνεργασίας. Όπως θα σημειωθεί και παρακάτω, η Ολοκληρωμένη Ανασκόπηση του 2021 του ΗΒ δεν κάνει σχεδόν καμία αναφορά στην ΕΕ, ενώ οι αναφορές στις σχέσεις ΕΕ-ΗΒ είναι εξίσου πρόχειρες στα πρώτα προσχέδια της Στρατηγικής Πυξίδας της ΕΕ. Πράγματι, η ρήξη του ΗΒ με την εξωτερική πολιτική της ΕΕ ήταν πιο ριζική από ό,τι περίμεναν τα υπόλοιπα 27 κράτη-μέλη. Όταν ήρθε η ώρα να διαπραγματευτεί μια συμφωνία για τη μελλοντική σχέση μεταξύ Λονδίνου και Βρυξελλών, η κυβέρνηση του Johnson, δεν έδειξε καθόλου ενδιαφέρον για τον τομέα αυτό, προτιμώντας μια πλήρη και καθαρή ρήξη με την εξωτερική πολιτική της ΕΕ (Lehne, 2021). Ο τρόπος με τον οποίο το ΗΒ αγνοεί τη συνεργασία με την ΕΕ δείχνει ότι, σε αυτό το σημείο, η ιδεολογική ανάγκη να αποστασιοποιηθεί η χώρα από το παρελθόν της ως μέλος της ΕΕ εξακολουθεί να κυριαρχεί στη βρετανική σκέψη, καθώς η ιδεολογία των Brexiters απαιτούσε από το ΗΒ να διαμορφώνει ελεύθερα την ατζέντα της Παγκόσμιας Βρετανίας χωρίς να καθυστερεί από δυσκίνητες θεσμικές ρυθμίσεις με τους πρώην εταίρους του. Αυτό τόνισε με την ομιλία του στη Διάσκεψη Ασφαλείας του Μονάχου τον Φεβρουάριο του 2021, και ο Johnson, υποστηρίζοντας ότι το Brexit είχε αποκαταστήσει την κυριαρχία του ΗΒ σε ζωτικούς μοχλούς εξωτερικής δράσης (Lehne, 2021). Βέβαια, υπάρχει ακόμα περιθώριο για εξέλιξη στον τομέα αυτό, με την Liz Truss την νέα υπουργό εξωτερικών του ΗΒ και πιθανότατα μελλοντική υποψήφια για πρωθυπουργό, να επιθυμεί να κάνει μια νέα αρχή στη σχέση με την ΕΕ (Antinozzi, 2022).

Σύμφωνα με τα λόγια της πρώην Υπατης Εκπροσώπου της Ένωσης για θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας, Federica Mogherini (2017), «οι Βρετανοί φίλοι μας θα χάσουν περισσότερα από αυτά που θα χάσουμε εμείς». Στην τωρινή φάση, τα περιθώρια για μία στενή

περιφερειακή συνεργασία μεταξύ των δύο εταίρων είναι περιορισμένα, καθώς η κύρια εστίαση της ΕΕ είναι η περαιτέρω εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Μάλιστα, η Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ursula von der Leyen, μετά την σύναψη της εμπορικής συμφωνίας, ανακοίνωσε ότι ήρθε η ώρα να «αφήσουμε το Brexit πίσω», καθώς το «μέλλον μας είναι φτιαγμένο στην Ευρώπη» (The Guardian, 2020b), αφήνοντας όμως ανοιχτή την πόρτα για περαιτέρω συνεργασίες με την ΜΒ σε τομείς κοινού ενδιαφέροντος, όπως κλιματική αλλαγή, ενέργεια, ασφάλεια και μεταφορές. «Μαζί συνεχίζουμε να πετυχαίνουμε περισσότερα απ' ό,τι χωριστά», ανέφερε. Επομένως, η δυναμική μεταξύ της ΕΕ-ΜΒ φαίνεται να είναι κρίσιμη στην προσπάθεια της ΕΕ να αναζητήσει τον μελλοντικό ρόλο της.

Καταληκτικά, το Brexit έχει ηγήσει ως συναγεμιά που μπορεί να αποτελέσει ευκαιρία για εκ νέου νομιμοποίηση και εμβάθυνση της διαδικασίας οικοδόμησης και ολοκλήρωσης της ΕΕ (Da Costa Cabral, Gonçalves and Rodrigues, 2017). Παρ' όλη την πίεση υπό την οποία τέθηκε η ΕΕ με την αποχώρηση της ΜΒ όμως, το Brexit από μόνο του δεν αποτελεί τη μεγαλύτερη δοκιμασία για την ενότητα της ΕΕ (Martill and Staiger, 2018). Στη μετά-Brexit εποχή, η ΕΕ βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι, και η ικανότητα της να προχωρήσει μπροστά και να περιορίσει τις παρενέργειες του Brexit, έγκειται στην επανεξέταση του ρόλου της στον κόσμο, τη δημοκρατική νομιμότητα της και την επιτυχή αντιμετώπιση των προκλήσεων παντός φύσεως. Αυτά είναι που θα κάνουν τη διαφορά μεταξύ αποσύνθεσης ή ολοκλήρωσης.

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.2: Global Britain

Η απόφαση του ΗΒ να αποχωρήσει από την ΕΕ αναθέρμανε την μακροχρόνια κρίση ταυτότητας του, ενώ παράλληλα δημιούργησε μια νέα κρίση ρόλου. Μετά το δημοψήφισμα, η αναποφασιστικότητα και η πολιτική σύγκρουση σχετικά με το είδος του Brexit, οδήγησαν σε αναρίθμητες κοινοβουλευτικές και κυβερνητικές συζητήσεις, καθυστερώντας συνεχώς την έξοδο της χώρας από την ΕΕ (Turner, 2019). Από την μία, όσοι ήταν υπέρ της ΜΒ στην ΕΕ, τόνιζαν την απώλεια του διεθνούς προφίλ που είχε διαμορφώσει η χώρα μέσω της συμμετοχής της στην ΕΕ, ενώ από την άλλη, εκείνοι που ήταν υπέρ του Brexit, υποστήριζαν θερμά ότι η έξοδος από την ΕΕ θα απελευθέρωνε την ΜΒ από τη γραφειοκρατική εποπτεία που δέσμευε τις δυνατότητές της, ανακτώντας την κυριαρχία στο εμπόριο και στις συμφωνίες ασφαλείας, ώστε να ασχοληθεί με τον κόσμο με τους δικούς της πλέον όρους (Turner, 2019). Ωστόσο, οι άκρως πολωμένες συζητήσεις για το Brexit αφορούσαν λιγότερο την ίδια την ΕΕ και την ένταξη του ΗΒ σ' αυτή, και πολύ

περισσότερο τη συνέχεια των μακροχρόνιων αμφισβητήσεων σχετικά με το τι είναι στην πραγματικότητα το ΗΒ.

Συγκεκριμένα, το Brexit προκάλεσε ρήξη στη διεθνή θέση της ΜΒ και απαίτησε την μεγαλύτερη ανανέωση της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Πριν από το Brexit, ο προσανατολισμός του ρόλου της ΜΒ ως παράγοντα με επιρροή στην παγκόσμια σκηνή είχε εδραιωθεί σε μεγάλο βαθμό μέσα από τη συμμετοχή της στην ΕΕ, όμως το Brexit αφαίρεσε έναν κεντρικό πυλώνα της εξωτερικής της πολιτικής και προκάλεσε θεμελιώδη αναπροσαρμογή του διεθνή της ρόλου (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019), αναγκάζοντας την ΜΒ να αναρωτηθεί ποια είναι η θέση και η λειτουργία της στον 21ο αιώνα και να απαντήσει σε ερωτήματα σχετικά με τη φύση των αλληλεπιδράσεων της χώρας στο διεθνές σύστημα (Glencross and McCourt, 2018). Με άλλα λόγια, το κύριο στρατηγικό πρόβλημα που έθεσε το Brexit είναι ότι ανέτρεψε τις προσδοκίες άλλων χωρών σχετικά με τον ρόλο του ΗΒ στον κόσμο, γεγονός που έκανε την εύρεση μιας νέας στάσης, ζωτικής σημασίας για την κυβέρνηση. Και ήταν ακριβώς στα πλαίσια αυτής της αναζήτησης που δημιουργήθηκε η ιδέα της «*Παγκόσμιας Βρετανίας*», ευρέως γνωστή ως «*Global Britain*».

Ενότητα 4.2.1: Η ιδέα της Παγκόσμιας Βρετανίας ως εξωστρέφεια του Brexit

Από τα πολλά διλήμματα που αντιμετώπισε η Theresa May στη διαδικασία αποχώρησης της ΜΒ από την ΕΕ, η εύρεση μιας εφαρμόσιμης αφήγησης για να εξηγήσει τον νέο διεθνή ρόλο της Βρετανίας μετά το Brexit αποδείχθηκε ένα από τα πιο δυσεπίλυτα. Γρήγορα όμως, η κυβέρνησή της διαμόρφωσε την ιδέα της Παγκόσμιας Βρετανίας ως μια μακροχρόνια μεγάλη στρατηγική του ΗΒ μετά το Brexit, που στοχεύει σε έναν παγκόσμιο ηγετικό ρόλο, στον οποίο η συμμετοχή του στην ΕΕ στεκόταν εμπόδιο (Daddow, 2019). Κατ' ουσία, η Παγκόσμια Βρετανία είναι μια αυτοβιογραφική αφήγηση για το τι είναι η ΜΒ και τι ρόλο οραματίζεται να έχει σε έναν κόσμο ευκαιριών, στα πλαίσια της οποίας, η αποχώρηση της από την Τελωνειακή Ένωση και την Ενιαία Αγορά βασίστηκε στη φιλόδοξη επιθυμία της για ρυθμιστική αυτονομία και στην οικονομική ανάπτυξη μέσω συνεργασίας με τον υπόλοιπο κόσμο (Turner, 2019). Η ΜΒ είδε στο Brexit μία ανανεωμένη ευκαιρία για περισσότερη εξωστρέφεια.

Όλα ξεκίνησαν τον Οκτώβριο του 2016, όταν η τότε πρωθυπουργός Theresa May επισημοποίησε το σύνθημα «Παγκόσμια Βρετανία», ως ένα φιλόδοξο όραμα για το μέλλον της χώρας εκτός της ΕΕ, στο οποίο το ΗΒ θα αυτοκυβερνούσε, θα πρωτοστατούσε στο ελεύθερο εμπόριο, θα προήγαγε την παγκόσμια ασφάλεια και την ευημερία και θα προστάτευε τα συμφέροντα του (May, 2016). Η κυβέρνηση της May αναδιαμόρφωσε τις προσδοκίες για τη βρετανική εξωτερική πολιτική, προωθώντας την ιδέα της Παγκόσμιας Βρετανίας μέσω ενός συμφωνημένου σεναρίου για τους

στόχους της χώρας εκτός ΕΕ ως σκληρή και ήπια δύναμη, το οποίο περιλάμβανε τέσσερις πυλώνες: 1) ελεύθερο εμπόριο με την ΕΕ, 2) ελεύθερο εμπόριο με άλλες χώρες, 3) επιστήμη, έρευνα και καινοτομία και 4) ασφάλεια και εξωτερική πολιτική (Daddow, 2019). Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με το Foreign and Commonwealth Office, η Παγκόσμια Βρετανία σηματοδοτεί ένα ανοιχτό ΗΒ, χωρίς αποκλεισμούς και στραμμένο προς τα έξω, υπέρ των ελεύθερων συναλλαγών και διεκδικητικό στην υπεράσπιση των βρετανικών συμφερόντων και αξιών, με κύριο γνώμονα την ενίσχυση της διεθνούς θέσης και επιρροής του (Turner, 2019). Για να πραγματοποιηθούν αυτά τα οράματα όμως, η ΜΒ, σύμφωνα με το πρόγραμμα της May, πρέπει να έχει παγκόσμια παρουσία και να είναι ενεργή σε κάθε περιοχή, ειδικότερα στα τρία κέντρα της παγκόσμιας οικονομίας και πολιτικής επιρροής: Ηνωμένες Πολιτείες, Ευρώπη και Ινδο-Ειρηνικό (Turner, 2019).

Μετά την παραίτηση της May, ο νέος πρωθυπουργός Boris Johnson, ανέλαβε τη σκυτάλη για να υλοποιήσει τη φιλόδοξη αυτή ιδέα. Ήδη ως υπουργός Εξωτερικών, ο Johnson ήταν αυτός που έγραψε, αφηγήθηκε και προώθησε την Παγκόσμια Βρετανία μέσω της κυβέρνησης της May, και έπειτα ως πρωθυπουργός εμπλούτισε τη στρατηγική της (Gryazin, 2021). Σε αντίθεση με την May, στο όραμα του Johnson για την Παγκόσμια Βρετανία μικρό ρόλο παίζει η ΕΕ, καθώς έχοντας επιτέλους εκτελέσει το γεωπολιτικό θαύμα του Brexit και ξετυλίγοντας το ΗΒ από το πυκνό κουβάρι των υποχρεώσεών του στην ΕΕ, έχει νόημα τώρα περισσότερο από ποτέ για το ΗΒ να βγει στον κόσμο με ανεξάρτητο τρόπο (Shapiro and Witney, 2021). Για τους πολιτικούς παρατηρητές στη Βρετανία και πέραν αυτής, η αποφασιστικότητα του Johnson να εξασφαλίσει μια πλήρως ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική για το ΗΒ ήταν μέρος της επιτυχημένης εσωτερικής πολιτικής στρατηγικής του για το Brexit, το οποίο είχε γίνει περισσότερο ιδεολογία παρά πολιτική, με το όραμα της κυβέρνησης του να στοχεύει να αποκαταστήσει το βρετανικό μεγαλείο, ένα όραμα που, όμως, λίγο συμβαδίζει με τη σημερινή γεωστρατηγική πραγματικότητα (Shapiro and Witney, 2021).

Η Παγκόσμια Βρετανία ήταν ένας τίτλος που αναζητούσε πλοκή, την οποία η κυβέρνηση Johnson κλήθηκε τώρα να γράψει. Μάλιστα, στα πλαίσια αυτού, η κυβέρνηση Johnson, δημοσίευσε στις 16 Μαρτίου 2021, μία *Ανασκόπηση για την ασφάλεια, την άμυνα, την ανάπτυξη και την εξωτερική πολιτική της ΜΒ μετά το Brexit* (HM Government, 2021), με τίτλο «Παγκόσμια Βρετανία σε μια ανταγωνιστική εποχή», την οποία η Downing Street περιέγραψε ως την μεγαλύτερη ανάλυση εξωτερικής αμυντικής ασφάλειας και αναπτυξιακής πολιτικής του ΗΒ από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου (Shapiro and Witney, 2021). Σήμερα, η φιλοδοξία πίσω από την Παγκόσμια Βρετανία είναι εξίσου μεγάλη, με το κεντρικό μήνυμα της κυβέρνησης να είναι ότι το Brexit θα ξεκλειδώσει τις μέχρι τώρα αναξιοποίητες δυνατότητες, διαμορφώνοντας αποφάσεις σε όλο τον κόσμο και προσεγγίζοντας παλιούς φίλους και νέους συμμάχους, ώστε το ΗΒ να μετατραπεί σε ένα μεγάλο, παγκόσμιο, εμπορικό έθνος (Glencross and McCourt, 2018).

Ενότητα 4.2.2: Συνδυαστική παρουσίαση των προγραμμάτων των κυβερνήσεων May & Johnson

Για την κυβέρνηση της May, κύρια προτεραιότητα της Παγκόσμιας Βρετανίας ήταν η ανάδειξη της MB σε ένα *παγκόσμιο εμπορικό έθνος* (Boussebaa, 2019) που θα εμπορευέται ελεύθερα σε όλο τον κόσμο, όπως στις μέρες της αυτοκρατορίας. Αυτός ο ρόλος οραματίζεται την MB ως εξωστρεφή, φιλελεύθερο και διεθνή ηγέτη στο παγκόσμιο ελεύθερο εμπόριο (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019) και ενσωματώθηκε στους πυλώνες 1 και 2 της Global Britain. Οι δύο αυτοί πρώτοι πυλώνες αφορούν τη διατήρηση της βρετανικής οικονομίας σε υγιείς βάσεις μετά το Brexit (Daddow, 2019), πρώτον, με μία φιλόδοξη συμφωνία ελεύθερου εμπορίου που να καλύπτει αγαθά και υπηρεσίες με την ΕΕ (May, 2017a) και δεύτερον, με εμπορικές συμφωνίες με χώρες εκτός ΕΕ. Στα πλαίσια αυτού, η κυβέρνηση May έδωσε μεγάλη βάση στην ενίσχυση των εμπορικών δεσμών της MB με τις πρώην αποικίες της αυτοκρατορίας, χώρες που τώρα είναι μέλη της Κοινοπολιτείας (όπως η Ινδία), και με την λεγόμενη «Αγγλόσφαιρα» (Αυστραλία, Καναδάς, Νέα Ζηλανδία, ΗΠΑ) (Foreign Affairs Committee, 2018, σελ.8–9). Μάλιστα, οι πυλώνες 1 και 2 βασίστηκαν σε μακροχρόνιες πεποιθήσεις του Συντηρητικού κόμματος για τον ρόλο της MB ως σπουδαία εμπορική δύναμη στην παγκόσμια πολιτική οικονομία (Daddow, 2019): ότι η Βρετανία έχτισε το παγκόσμιο σύστημα ελεύθερου εμπορίου τον 19ο αιώνα και ότι η χώρα βρίσκεται σε μοναδική θέση για να επωφεληθεί από το ελεύθερο εμπόριο, όπου η «υψηλά ρυθμιζόμενη και δαπανηρή προσέγγιση της Ενιαίας Αγοράς και της Τελωνειακής Ένωσης» της ΕΕ την εμπόδιζε να επιτύχει την «ιστορική αποστολή υποστήριξης του παγκόσμιου ελεύθερου εμπορίου». Η επιθυμία να ανακτηθεί ο έλεγχος σημαντικών μοχλών πολιτικής για την καλύτερη εξυπηρέτηση των βρετανικών συμφερόντων ήταν πρωταγωνιστής στη στρατηγική May.

Ως εκ τούτου, μετά το Brexit, η MB έχει για πρώτη φορά μια πλήρως ανεξάρτητη εμπορική πολιτική, που της δίνει την ευκαιρία να συνάψει νέες εμπορικές συμφωνίες σε όλο τον κόσμο και να επιβεβαιώσει ξανά την πίστη των Βρετανών σε μια κυρίαρχη και παγκόσμια Βρετανία, η οποία ελέγχοντας ξανά την μοίρα της, θα έχει την αυτοπεποίθηση να ανταπεξέλθει σε αυτόν τον νέο παγκόσμιο ρόλο της (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019). Μέχρι στιγμής, έχει υπογράψει εμπορικές συμφωνίες με 69 χώρες και μία συμφωνία με την ΕΕ, ωστόσο, στην πλειονότητα τους οι πρώτες είναι συμφωνίες «takeover», δηλαδή αντιγράφουν τους όρους των συμφωνιών που είχε ήδη το ΗΒ όντας μέλος της ΕΕ, αντί να δημιουργήσουν νέα οφέλη (Edgington, 2021). Αξίζει να σημειωθεί ότι, το ΗΒ έχει στηρίξει την εμπορική του ανάπτυξη σε μεγάλο βαθμό σε συμφωνίες που μιμούνται, όσο το δυνατόν περισσότερο, την κατάσταση που επικρατούσε πριν το Brexit, χωρίς όμως να είναι πλέον επίσημα μέλος της ΕΕ (Shapiro and Witney, 2021).

Τι γίνεται όμως με μία από τις μεγαλύτερες οικονομίες του Ινδο-Ειρηνικού, την Κίνα; Οι υπέρμαχοι του Brexit είχαν επικαλεστεί της χώρας του Ινδο-Ειρηνικού, ως τις τεράστιες αγορές στις οποίες η ΕΕ δεν είχε πρόσβαση – μέρη όπου η ΜΒ θα μπορούσε να έχει τεράστια εμπορικά οφέλη. Η στρατηγική του Johnson αναγνωρίζει ότι η Κίνα έχει τεράστια οικονομική σημασία για το ΗΒ, και μάλιστα επιθυμεί να επιδιώξει μια θετική οικονομική σχέση με αυτή (Shapiro and Witney, 2021), υποστηρίζοντας ότι το ΗΒ θα πρέπει να συνεργάζεται με τη χώρα αυτή όπου μπορεί, ιδιαίτερα στους τομείς της κλιματικής αλλαγής, του εμπορίου και των επενδύσεων, και να ανταγωνίζεται όπου αλλού χρειάζεται (Strategic Comments, 2021).

Επιπρόσθετα, κεντρικός πυλώνας του οράματος της Παγκόσμιας Βρετανίας στην προσπάθεια εγκαθίδρυσης της ΜΒ ως παγκόσμια εμπορική δύναμη, είναι η υιοθέτηση του ρόλου του ηγέτη της Κοινοπολιτείας, αναβιώνοντας την Κοινοπολιτεία ως επικερδή οικονομικό πεδίο, ώστε να καλύψει το κενό της απώλειας της Τελωνιακής Ένωσης και της Ενιαίας Αγοράς της ΕΕ. Αυτός ο ρόλος επικεντρώνεται στην αναβάθμιση των ιστορικών δεσμών της ΜΒ με τις χώρες της Κοινοπολιτείας και στη μετατροπή της Κοινοπολιτείας σε κόμβο για τις ευρύτερες διπλωματικές και οικονομικές σχέσεις της ΜΒ μετά το Brexit, επαναφέροντας την στην καρδιά της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019). Συγκεκριμένα, ο ρόλος αυτός περιλαμβάνει ελεύθερο εμπόριο με χώρες όπως ο Καναδάς, η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία, η Ινδία, η Κένυα, η Νιγηρία και η Νότια Αφρική (Kenny and Pearce, 2018), ενώ η βρετανική κυβέρνηση ενέτεινε τις προσπάθειες σύσφιξης των σχέσεων μέσω επίσημων επισκέψεων στις χώρες αυτές. Αυτές οι σε μεγάλο βαθμό συμβολικές χειρονομίες εκφράζουν την αυξημένη σημασία αυτών των χωρών για την ΜΒ τώρα περισσότερο από ποτέ (May, 2016b). Ωστόσο, παρά τα σχέδια της Παγκόσμιας Βρετανίας, η υποδοχή του ρόλου της ΜΒ ως ηγέτη της Κοινοπολιτείας από τις χώρες αυτές ήταν χλιαρή. Πολλές από αυτές, συμπεριλαμβανομένης της Αυστραλίας, της Ινδίας, του Καναδά και της Νέας Ζηλανδίας, ήταν ανοιχτά επιφυλακτικές σχετικά με το Brexit ήδη πριν από το δημοψήφισμα (Namusoke, 2016), ανησυχώντας ότι αυτό θα επηρεάσει αρνητικά τις εμπορικές τους σχέσεις με την ΕΕ (Reuters, 2016), όμως εκδήλωσαν το ενδιαφέρον τους για νέες εμπορικές συμφωνίες με την ΜΒ. Ιδιαίτερα, από την πρώτη στιγμή υπήρχε πιεστική ανάγκη να αυξηθεί το εμπόριο του ΗΒ με την ταχύτερα αναπτυσσόμενη οικονομία της Ινδίας, όπου η ΜΒ έχει «λίγα να προσφέρει σε αντάλλαγμα για τις απαραίτητες εμπορικές συμφωνίες μετά το Brexit», πράγμα που πρόδιδε την αδύναμη εμπορική διαπραγματευτική θέση της. Η ΜΒ στράφηκε προς τις χώρες της Κοινοπολιτείας ως σανίδα σωτηρίας, καθώς τις χρειάζεται τώρα περισσότερο από ποτέ για να διεκδικήσει τον παγκόσμιο ρόλο που ονειρεύεται από το τέλος της αυτοκρατορίας (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019). Το ερώτημα εδώ είναι, κατά πόσο την χρειάζονται κι αυτές.

Εν συνέχεια, ο τρίτος πυλώνας της Παγκόσμιας Βρετανίας της κυβέρνησης May μετατοπίζει το βάρος από την σκληρή δύναμη της οικονομίας στην πιο ήπια δύναμη του πολιτισμού, με στόχο τη δημιουργία «ενός μακροπρόθεσμου συμφώνου επιστήμης και καινοτομίας με την ΕΕ» (May, 2018a). Ο πυλώνας 3 είναι ο *πυλώνας της επιστήμης, της έρευνας και της καινοτομίας*, ο οποίος βασίζεται στις ακαδημαϊκές και επιστημονικές κοινότητες της MB, με μερικά από τα καλύτερα πανεπιστήμια του κόσμου (May, 2017a). Η May οραματίστηκε συνεργασία με την ΕΕ για την εξερεύνηση του διαστήματος, την καθαρή ενέργεια και τις ιατρικές τεχνολογίες (May, 2018b), ενώ ο Johnson (2017) διαβεβαίωσε ότι η βρετανική ηγεσία θα ασκηθεί μέσω των προσπαθειών βρετανών «εφευρετών, επιστημόνων, επιχειρηματιών, φοιτητών και ονειροπόλων». Επομένως, η ιδέα της Παγκόσμιας Βρετανίας υπογραμμίζει έντονα το καθεστώς της χώρας ως «ήπιας υπερδύναμης», η οποία έχει τις ρίζες της στο ποιοι είναι ως χώρα, στις αξίες και τον τρόπο ζωής τους, στη ζωντάνια και την ποικιλομορφία της ένωσης τους (Shapiro and Witney, 2021). Ωστόσο, η νέα αυτή δέσμευση της MB σε μια ανοιχτή διεθνή τάξη βασισμένη σε κανόνες, ήταν δύσκολο να γίνει αποδεκτή όταν την ίδια στιγμή το Brexit συνεπαγόταν την έξοδο από το μεγαλύτερο μπλοκ ελεύθερου εμπορίου και ελεύθερης κυκλοφορίας στον κόσμο, «χλευάζοντας» το για τον εθισμό του στα γραφειοκρατικά πρότυπα και κανονισμούς. Με άλλα λόγια, η εξωστρεφής εξωτερική πολιτική που διακηρύσσει η MB στην μετά-Brexit εποχή έρχεται σε κάθετη σύγκρουση με την εσωστρεφή στάση που προέβλεπε με την αποχώρηση της από την ΕΕ (Shapiro and Witney, 2021).

Τέλος, ο τέταρτος πυλώνας της κυβέρνησης May είναι ο *τομέας της ασφάλειας και της εξωτερικής πολιτικής*. Ο πυλώνας αυτός επικεντρώνεται στη διάσταση της εξωτερικής πολιτικής που δίνει προτεραιότητα στη στρατιωτική ισχύ της MB, και συγκεκριμένα στην σκληρή ισχύ που έχει σχέση με τη συνεργασία στον τομέα της ασφάλειας μεταξύ της MB και των Ευρωπαίων εταίρων της για το διασυννοριακό έγκλημα, την τρομοκρατία και τις εξωτερικές υποθέσεις (Daddow, 2019). Ο πυλώνας αυτός ήταν προσανατολισμένος στην αύξηση των επενδύσεων στον στρατιωτικό και αμυντικό τομέα, στον περιορισμό των κινδύνων που παρουσιάζουν εχθρικά κράτη, ιδίως η Ρωσία (May, 2017a) και στην αντιμετώπιση όλου του φάσματος των απειλών που υπάρχουν μέσω μίας ισχυρής στρατιωτικής βρετανικής παρουσίας. Ακολούθως, η αύξηση της στρατιωτικής δύναμης συνέχισε να είναι μία από τις βασικές προτεραιότητες της Παγκόσμιας Βρετανίας και κατά τη θητεία του Johnson. Τον Μάρτιο του 2021, ο Johnson, καθόρισε ένα όραμα για το ΗΒ ως διεθνή παράγοντα που χειρίζεται τους μοχλούς ισχύος και επιρροής του με πιο συντονισμένο τρόπο (HM Government, 2021) και θέτοντας ως στόχο να αναπτυχθούν περισσότερες βρετανικές δυνάμεις παγκοσμίως για την ενεργή αντιμετώπιση τρομοκρατικών και υβριδικών απειλών (Strategic Comments, 2021). Μάλιστα, ως απάντηση στο αναπτυσσόμενο φάσμα τεχνολογικών απειλών από άλλες χώρες, η κυβέρνηση Johnson ανέβασε το ανώτατο όριο για το απόθεμα πυρηνικών κεφαλών της χώρας, ενώ

παράλληλα, ανακοινώνοντας την αύξηση των αμυντικών δαπανών, εξέφρασε τη φιλοδοξία να είναι το ΗΒ η πρώτη ναυτική δύναμη στην Ευρώπη (Strategic Comments, 2021).

Επιπρόσθετα, στα πλαίσια του στόχου της Παγκόσμιας Βρετανίας να καταστεί η ΜΒ παγκόσμια στρατιωτική δύναμη, το πρόγραμμα της εστιάζει και πάλι στην περιοχή του Ινδο-Ειρηνικού. Η Ανασκόπηση της κυβέρνησης Johnson διακηρύσσει μια «κλίση» προς τον Ινδο-Ειρηνικό, αναπτύσσοντας εκεί την μεγαλύτερη και πιο επίμονη στρατιωτική παρουσία από οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα (HM Government, 2021). Η τρέχουσα ανάπτυξη μιας νέας ομάδας εργασίας αερομεταφορέα για ασκήσεις στην περιοχή απορρέει από αυτήν την πολιτική, όπως και η απόφαση του ΗΒ να συνάψει στρατηγική εταιρική σχέση με την Αυστραλία και τις ΗΠΑ, γνωστή ως AUKUS, η οποία ανακοινώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2021. Αυτό το αμυντικό σύμφωνο περιλαμβάνει την κατασκευή της επόμενης γενιάς πυρηνικών επιθετικών υποβρυχίων και την παροχή μιας σειράς άλλων οπλισμών στην Αυστραλία, ταυτόχρονα με τη συνεργασία σε βασικούς τομείς ασφάλειας, όπως ο κυβερνοχώρος και η τεχνητή νοημοσύνη (Shapiro and Witney, 2021). Σε γενικές γραμμές, η συνεργασία αυτή αποτέλεσε απτή απόδειξη για την επιστροφή της ΜΒ στον Ινδο-Ειρηνικό ως σημαντικό παίκτη, της επιτρέπει να ανέλθει στην κλίμακα με τις μεγαλύτερες στρατιωτικές δυνάμεις και να αναπτύξει την αμυντική της βιομηχανία.

Ταυτόχρονα, κεντρική ιδέα της Παγκόσμιας Βρετανίας είναι οι διατλαντικές σχέσεις. Πράγματι, ένας κύριος πυλώνας της Παγκόσμιας Βρετανίας είναι η στενή συνεργασία της ΜΒ με την Αγγλόσφαιρα και κυρίως η ιδιαίτερη σχέση της με τις ΗΠΑ, καθώς η παγκόσμια συνάφεια της ΜΒ εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την υποστήριξη της συμμαχίας των ΗΠΑ. Η ιδιαίτερη αυτή σχέση είναι παραδοσιακά στενή και μακροχρόνια, κι όπως ήταν φυσικό, η ΜΒ διεκδίκησε εκ νέου το ρόλο του στενότερου διεθνή εταίρου και πιστού συμμάχου των ΗΠΑ μετά το Brexit (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019), με την τότε πρωθυπουργό της ΜΒ, Theresa May, να επισκέπτεται τις ΗΠΑ και να επιδιώκει συνεργασία για τη διατήρηση της τρέχουσας διεθνούς τάξης, ενώ από την μεριά τους, οι ΗΠΑ έχουν υποστηρίξει την ΜΒ ως σημαντικό παγκόσμιο παράγοντα μέσω των εξωτερικών πολιτικών τους (Glencross and McCourt, 2018). Αμέσως μετά το δημοψήφισμα, ο τότε πρόεδρος Barack Obama, διαβεβαίωσε ότι το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος δε θα επηρεάσει την «αδιαιερότητα» της σχέσης ΗΠΑ-Βρετανίας (Financial Times, 2016), ενώ ο Donald Trump, ως νέος πρόεδρος των ΗΠΑ, υποσχέθηκε να διατηρήσει την ιδιαίτερη αυτή σχέση και κατέστησε σαφές ότι υπό την προεδρία του, η ΜΒ θα ήταν «πάντα στην πρώτη γραμμή» (The Telegraph, 2016). Ακολούθως και κατά την προεδρία του Biden και την πρωθυπουργία του Johnson, η «ειδική σχέση» της ΜΒ με τις ΗΠΑ συνεχίζει να είναι η κύρια προτεραιότητα (Gryazin, 2021).

Τέλος, όσον αφορά τη συνεργασία ΜΒ-ΕΕ στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας, ενώ η προκάτοχος του Johnson, Theresa May, είχε προτείνει μια εταιρική σχέση μεταξύ των δύο,

«άνευ προηγουμένου στο εύρος της, συνεργαζόμενες στη διπλωματία, την άμυνα, την ασφάλεια και την ανάπτυξη», η τελική συμφωνία εμπορίου και συνεργασίας MB-EE από τον Johnson, δεν περιλάμβανε καμία πρόβλεψη για συνεχή συνεργασία σε θέματα άμυνας και ασφάλειας (Shapiro and Witney, 2021). Σύμφωνα με τον Johnson, η πραγματική κυριαρχία απαιτούσε μια εντελώς νέα στρατηγική, σύμφωνα με την οποία, η Παγκόσμια Βρετανία πρέπει να απελευθερωθεί εντελώς από το βαρυντικό πεδίο της ένωσης και να διεκδικήσει ξανά τη θέση της ως ένα από τα φωτεινότερα αστέρια στο ευρύτερο στερέωμα, χωρίς όμως να απορρίπτει μία μελλοντική συνεργασία με τις ευρωπαϊκές χώρες (Gryazin, 2021). Η κυβέρνηση Johnson έχει καταστήσει σαφές ότι παραμένει προσηλωμένη στην ευρωπαϊκή ασφάλεια και τη στενή συνεργασία στη δικαιοσύνη και τις εσωτερικές υποθέσεις, δεν επιδιώκει όμως τίποτα περισσότερο από μια νέα συμμαχία και στρατηγική συμφωνία με την ΕΕ (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019). Σύμφωνα με την άποψη της Βρετανίας, ο ρόλος του περιφερειακού εταίρου της ΕΕ δεν παρεμποδίζεται από το Brexit, αλλά ίσα-ίσα διευκολύνεται από την ανανεωμένη κυριαρχία της.

Ενότητα 4.2.3: Ιδεολογικές αναφορές Παγκόσμιας Βρετανίας

Από τα τέλη του 2016, όταν παρουσιάστηκε για πρώτη φορά η ιδέα της Παγκόσμιας Βρετανίας από τον τότε υπουργό εξωτερικών Boris Johnson και την τότε πρωθυπουργό Theresa May, το ΗΒ βρίσκεται σε έναν μακρύ και ακανθώδες δρόμο καθορισμού του πλαισίου εξωτερικής πολιτικής, των στόχων και των φιλοδοξιών του μετά το Brexit. Κύριο συστατικό της σύλληψης του παγκόσμιου ρόλου ενός έθνους δεν είναι μόνο οι πολιτικές στις οποίες στοχεύει μέσω των πρακτικών της εξωτερικής πολιτικής, αλλά εξίσου σημαντική είναι και η αφήγηση που ορίζει και δικαιολογεί αυτές τις εθνικές πολιτικές στο εγχώριο και στο παγκόσμιο κοινό (Daddow, 2019).

Από πλευρά πολιτικής, η Παγκόσμια Βρετανία επέκτεινε την πραγματιστική παράδοση στη βρετανική εξωτερική πολιτική, η οποία στοχεύει στην προώθηση της βρετανικής ευημερίας, στην εγγύηση της εθνικής ασφάλειας και στη διατήρηση της MB στο κορυφαίο τραπέζι των παγκόσμιων υποθέσεων μέσω διμερούς διπλωματίας και σκληρής ισχύος, συσκευάζοντας την ιδέα αυτή ως αλλαγή τακτικής στην επιδίωξη μιας ήδη γνώριμης μεγάλης στρατηγικής, αυτής των «τριών κύκλων εξουσίας και επιρροής» που όρισε ο Winston Churchill μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Smith, 2019b). Η στρατηγική αυτή διαμόρφωσε την ιδέα ότι το ΗΒ ήταν μοναδικά τοποθετημένο στην παγκόσμια τάξη στο σημείο τομής των διατλαντικών σχέσεων, της ευρωπαϊκής τάξης και των αποικιακών δικτύων, που αργότερα μετατράπηκαν στην Κοινοπολιτεία (Smith, 2019b). Είναι ακριβώς αυτή η εικόνα εξαιρετικότητας που κινεί το όραμα πίσω από την Παγκόσμια Βρετανία, για την οποία η βρετανική κυβέρνηση επένδυσε σημαντικούς πόρους, δίνοντας θεσμική σάρκα στα

ρητορικά της οστά. Με άλλα λόγια, η Παγκόσμια Βρετανία χρησιμοποιεί τα σύγχρονα μέσα εξωτερικής πολιτικής (διπλωματία, πολυμερισμός, κλπ), με αναφορές σε μεγάλες στρατηγικές του παρελθόντος.

Παρ' όλα αυτά, από πλευρά αφήγησης, υπάρχει ακόμα μεγάλη ασάφεια για το τι σημαίνει η Παγκόσμια Βρετανία και σε ποιες ιδεολογικές βάσεις στηρίζεται. Είναι το σημείο καμπής στην ιστορία του έθνους που διαμορφώθηκε από το φιλόδοξο όραμα για την MB μετά το Brexit ή είναι το παυσίπονο που θα απαλύνει τον μετα-αυτοκρατορικό πονοκέφαλο; Από αφηγηματικής πλευράς, η Παγκόσμια Βρετανία συνδυάζει τη βρετανική πραγματιστική παράδοση της καινοτομίας με τον σκληρό συντηρητικό ευρωσκεπτικισμό, για να παρουσιάσει την MB ως μια πρώην μεγάλη δύναμη που αναζητά «λύτρωση από το ευρωπαϊκό εγχείρημα» (Kenny and Pearce, 2018, σελ. 105) και ως μια «αποικία που πετάει τον ζυγό της ξένης κυριαρχίας» (Von Bismarck, 2017).

Αναλυτικότερα, μία από τις κύριες ιδεολογικές αναφορές της αφήγησης της Παγκόσμιας Βρετανίας είναι η αίσθηση του διεθνή «άλλου» σε αντίθεση με τον εθνικό «εαυτό» (Daddow, 2019). Η αίσθηση του «άλλου» επιτεύχθηκε αντιπαραβάλλοντας τη βρετανική ταυτότητα, τα συμφέροντα και τις αξίες της με εκείνα των ευρωπαίων γειτόνων της. Είναι γεγονός, ότι η MB και η Ευρώπη «μοιράζονται κοινά συμφέροντα, αξίες και τόσα άλλα» (May, 2017c), καθώς η αναπόφευκτη πραγματικότητα της ύπαρξης σε έναν κοινό γεωγραφικό χώρο έχει ενθαρρύνει τη δημιουργία ενός πυκνού ιστού πολιτιστικών και εμπορικών δεσμών μέσα από κοινές εμπειρίες. Παρ' όλα αυτά όμως, η MB δεν ένωσε ποτέ αρκετά κοντά στην ΕΕ ως μέλος της ώστε να παραμείνει ενσωματωμένη σ' αυτήν. Στο ίδιο ύφος κινείται και μία ακόμα αφήγηση που κρύβεται πίσω από την παγκόσμια στρατηγική της MB: το καθεστώς της χώρας ως ένα απομακρυσμένο νησί από την ηπειρωτική Ευρώπη (Daddow, 2019). Η χωροταξική αυτή αφήγηση συνδέεται με την ιδέα της νησιωτικής γεωγραφίας της MB και το πως η βρετανική κυριαρχία συγκρούεται με την υπερεθνική συγκεντρωτική τάση της ΕΕ, δημιουργώντας ένα περαιτέρω σχίσμα μεταξύ των δύο οντοτήτων (Daddow, 2019). Στη συζήτηση της Global Britain, το διεθνές ταξίδι της MB είχε εξαρχής διαφοροποιηθεί από την Ευρώπη, απομακρύνοντας τον εαυτό της από αυτήν, τόσο όσο ώστε να την έχει και πάλι όσο κοντά της θέλει η ίδια. Επομένως, η ιδέα πίσω από την Παγκόσμια Βρετανία αντανακλά την εθνική τροχιά της MB ως εκτός ρυθμού με την ευρωπαϊκή και το Brexit ως την πρακτική συνειδητοποίηση αυτού του γεγονότος.

Επιπρόσθετα, το ταξίδι της Βρετανίας «έξω στον κόσμο» μετά το Brexit αποτυπώθηκε σε μια σειρά από μεταφορές φωτός/σκότους που αντιπροσωπεύουν την MB ως τόπο προόδου και διαφώτισης, σε αντίθεση με τη ζώνη «οπισθοδρόμησης και αδιαλλαξίας» της ΕΕ. Σύμφωνα με αυτή την αφήγηση, εκτός ΕΕ, το «μέλλον της MB είναι λαμπρό» (May, 2018a), επειδή θα μπορούσε να λειτουργήσει ξανά ως διεθνής «φάρος», όταν ανακτούσε το καθεστώς της ως «ανεξάρτητο εμπορικό

έθνος». Έτσι, ένα σημαντικό συστατικό της αφήγησης της Παγκόσμιας Βρετανίας, είναι η ιδέα του να ξαναβρεί η MB την καταπιεσμένη ελευθερία της (Daddow, 2019), η οποία περιλαμβάνεται σε μεταφορές που απεικονίζουν την MB ως κρατούμενο που επιστρέφει στην προηγούμενη ζωή του μετά από μια δυστυχισμένη περίοδο φυλάκισης εντός της ΕΕ, υπογραμμίζοντας τη δικαιοσύνη του ταξιδιού στο οποίο η MB ξεκίνησε μετά το Brexit (Daddow, 2019), καθώς φεύγοντας από τη φυλακή της μπορεί και πάλι να «αγκαλιάσει τον κόσμο» (May, 2017a). Αυτό το σχήμα λόγου, υποδηλώνει, πρώτον, ότι η ΕΕ εμπόδιζε την MB να εκφράσει την «υψηλότερη ηθική της πίστη» στην Κοινοπολιτεία και την Αγγλόσφαιρα, η οποία απορρέει από «δεσμούς οικογένειας, συγγένειας και ιστορίας» (May, 2017b) και δεύτερον, καθιέρωσε τις τελευταίες ως πιο ευθυγραμμισμένες με τα συμφέροντα της MB και την αποφασιστικότητα της να φέρει εις πέρας έναν αγώνα προς την κορυφή, απ' ότι η ΕΕ (Daddow, 2019).

Τέλος, ιδεολογικός πυρήνας της αφήγησης της Παγκόσμιας Βρετανίας είναι το αυτοκρατορικό παρελθόν. Το ιδεολογικό υπόβαθρο του Brexit αξιοποίησε με επιτυχία την ταύτιση του οδυνηρού αισθήματος της παρακμής της χώρας από την απώλεια της αυτοκρατορίας με το αίσθημα της παρακμής από την συμμετοχή στην ΕΕ (Shapiro and Witney, 2021). Αληθεύει ότι, πολλοί επέκριναν την ιδέα της Παγκόσμιας Βρετανίας ως όραμα «Empire 2.0» (Turner, 2019), καθώς με μία πιο προσεκτική ματιά, αυτή δεν αποτελεί απλώς ένα σύνθημα, αλλά μια αφήγηση εξωτερικής πολιτικής, η οποία αντανάκλα την αυτοκρατορική νοσταλγία που συνέβαλε στο Brexit, ως μια προσπάθεια ανάκτησης του παγκόσμιου ρόλου του ΗΒ πριν από την απώλεια της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Αυτή η κοσμοθεωρία όμως φαίνεται τόσο φανταστική όσο και επικίνδυνη. Πράγματι, η Παγκόσμια Βρετανία δε θα μπορούσε να κάνει έκκληση στα οράματα της «ανοιχτής, εξωστρεφούς και χωρίς αποκλεισμούς» Βρετανίας μετά το Brexit, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η αυτοκρατορική κληρονομιά της (Turner, 2019). Βασική προϋπόθεση για να προσδοθεί αξιοπιστία και λογική στις μεγάλες φιλοδοξίες και τα λαμπρά σχέδια της MB για έναν μελλοντικό παγκόσμιο ρόλο, είναι η ύπαρξη μίας συλλογικής αυτοκρατορικής μνήμης, η αποδοχή αυτής από το βρετανικό κοινό και μία προϋπάρχουσα γνώση των επιτευγμάτων της, ώστε να επικυρώσει το μεγάλο της όραμα. Η αφήγηση αυτή όμως, όπως και οι περισσότερες αφηγήσεις, δε λειτουργεί μεμονωμένα. Συμπληρώνει τις μακροχρόνιες αντιλήψεις για εποχές κατά τις οποίες θεωρείτο δεδομένο ότι το ΗΒ, λόγω της αυτοκρατορίας του, άσκησε εκτεταμένη διεθνή εξουσία και επιρροή (Turner, 2019). Η αυτοκρατορία, με άλλα λόγια, είναι η καρδιά της Παγκόσμιας Βρετανίας που χτυπά ακόμα, δίνοντας στην πομπώδη ρητορική της νόημα.

Επομένως, σύμφωνα με τα παραπάνω, η αφήγηση της αυτοκρατορίας αποδεικνύεται από το γεγονός ότι η στρατηγική της Παγκόσμιας Βρετανίας, εστιάζει, όχι και τόσο τυχαία, σε ένα από τα τρία παγκόσμια «κέντρα» πολιτικής και οικονομικής δραστηριότητας, που προσδιορίζονται από το

Υπουργείο Εξωτερικών και Κοινοπολιτείας (FCO) ως κεντρικής σημασίας για το μέλλον της: τον Ινδο-Ειρηνικό (Turner, 2019). Όπως λοιπόν η Κοινοπολιτεία λειτούργησε ως παυσίπονο για να απαλύνει την απώλεια της παγκόσμιας ισχύος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, με υποσχέσεις διεθνούς ελέγχου και κυριαρχίας αυτοκρατορικού επιπέδου, έτσι και η σημερινή αφήγηση της Παγκόσμιας Βρετανίας λειτουργεί από πολλές απόψεις με γνώριμο τρόπο για να ανακουφίσει αυτή τη φορά εν αναμονή εγχώριων τραυμάτων μετά την απώλεια της ιδιότητας μέλους της ΕΕ. Η στροφή προς την Ασία σκιαγραφεί την αυτοκρατορική εποχή, που ορίζεται από επιτυχίες κυρίως στον μη δυτικό κόσμο, ως το κύριο σημείο αναφοράς των ιστορικών εμπνεύσεων της Παγκόσμιας Βρετανίας (Turner, 2019). Ο όρος Παγκόσμια Βρετανία επομένως, είναι εμποτισμένος με αυτοκρατορικές νότες και αντλεί αθόρυβα δύναμη από τις απροκάλυπτα αποδεκτές εικόνες της αυτοκρατορίας στο βρετανικό κοινό, τροφοδοτώντας την μετααποικιακή μελαγχολία που πλήττει την ΜΒ από την παρακμή της αυτοκρατορίας της (Boussebaa, 2019). Δεν χρειάζεται επομένως, να αναφέρουν τη λέξη «αυτοκρατορία» φωναχτά, καθώς το μήνυμα λαμβάνεται από μόνο του μέσω της παγκόσμιας στρατηγικής, η οποία συνδέει περίτεχνα τις αυτοκρατορικές επιτυχίες με τον παγκόσμιο ρόλο της ΜΒ μετά το Brexit.

Ενότητα 4.2.4: Το όραμα συναντά την πραγματικότητα

Η Παγκόσμια Βρετανία επικρίνεται από ορισμένους ως ένα μη πρακτικό όραμα για την ανάκτηση αυτού που έχει χαθεί ανεπανόρθωτα. Η κυβέρνηση, γνωρίζοντας πολύ καλά τα όρια των κρατικών πόρων και δυνατοτήτων της, χρησιμοποιεί το όραμα της Παγκόσμιας Βρετανίας για να διασφαλίσει ότι οι αντίπαλοί της έχουν επίγνωση της ικανότητάς της ως παγκόσμιο παίκτη και για να προστατεύσει το εθνικό συμφέρον, ενώ παράλληλα η αντοχή της αυτοκρατορίας στη βρετανική φαντασία είναι τέτοια, που τα «επιτεύγματά» της μπορούν να παρακάμψουν τη γνώση των συνεχιζόμενων δημοσιονομικών περιορισμών (Turner, 2019). Η ιδέα πίσω από την Παγκόσμια Βρετανία βασίζεται λιγότερο σε πραγματικά δεδομένα, και πολύ περισσότερο εξυπηρετεί τον ρόλο μιας αυτοβιογραφικής αφήγησης που έχει δημιουργηθεί για να καθησυχάσει το βρετανικό κοινό με μια γνώριμη για το ΗΒ ιστορία, ως ένα έθνος με πραγματικά παγκόσμιες φιλοδοξίες και δίκτυα εταίρων, αυτή τη φορά όχι από την απώλεια της αυτοκρατορίας, αλλά από την απώλεια της ΕΕ.

Αν και, σύμφωνα με τις δύο τελευταίες βρετανικές κυβερνήσεις, η κυριαρχία που αποκτήθηκε μέσω του Brexit, επιτρέπει στην ΜΒ να διαδραματίσει τον ρόλο ενός παγκόσμιου εμπορικού κράτους (May, 2017d), η πραγματικότητα είναι λιγότερο ενθαρρυντική. Συγκεκριμένα, για να μιλήσουμε με δεδομένα, συνολικά οι νέες εμπορικές συμφωνίες μετά βίας ξύνουν την επιφάνεια της προσπάθειας του ΗΒ να αναπληρώσει το ΑΕΠ που χάθηκε μετά την έξοδο από την ΕΕ. Πράγματι,

στα τέλη Ιουνίου 2021, το καθαρό χρέος του δημόσιου τομέα ανερχόταν σε 2,2 τρις. λίρες, σχεδόν ακριβώς στο 100% του ΑΕΠ (Shapiro and Witney, 2021). Έτσι, παραπάνω από δύο χρόνια μετά την ολοκλήρωση του Brexit, το κυβερνητικό όραμα για ένα φιλόδοξο εμπορικό μέλλον που περιμένει την MB στον ευρύτερο κόσμο μοιάζει με όνειρο, όσο κι αν η κυβέρνηση υποστηρίζει το αντίθετο. Ωστόσο, δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι οι νέες εμπορικές συμφωνίες του ΗΒ φαίνεται να προσφέρουν μια τόσο πενιχρή αποζημίωση για το χαμένο εμπόριο του με την ΕΕ, καθώς η γεωγραφία εξακολουθεί να έχει σημασία. Η τεχνολογία μπορεί να έχει παράσχει παγκόσμια συστήματα επικοινωνιών και αλυσίδες εφοδιασμού που λειτουργούν με πρωτοφανή ταχύτητα και αξιοπιστία, όμως δεν έχει καταργήσει την απόσταση (Shapiro and Witney, 2021). Εξακολουθεί να είναι πολύ πιο εύκολο να γίνονται συναλλαγές με γείτονες παρά με αγορές στην άλλη άκρη του κόσμου.

Παράλληλα, η Παγκόσμια Βρετανία στερείται αποτελεσματικότητας, με τα αφηγηματικά της ελαττώματα να την καθιστούν ενεργά προβληματική συνιστώσα εξωτερικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, είναι ελαττωματικό ως σχέδιο εξωτερικής πολιτικής για τουλάχιστον τρεις αλληλένδετους λόγους. Πρώτον, η Παγκόσμια Βρετανία είναι στην ουσία μια εγχώρια και όχι μια διεθνής αφήγηση. Ως παυσίπονο για τα τραύματα που αναμένονται με το Brexit, η Παγκόσμια Βρετανία είναι εγγενώς εσωστρεφής, περισσότερο ως ένα κομματικό κάλεσμα προς τους ψηφοφόρους, παρά μια σοβαρή στρατηγική εξωτερικής πολιτικής (Turner, 2019). Το δεύτερο ελάττωμα της είναι ότι, ως επίκληση στις αυτοκρατορικές κληρονομίες, η Παγκόσμια Βρετανία είναι θεμελιωδώς οπισθοδρομική παρά προοδευτική, με τον σκοπό και τα νοήματα της να είναι σε μεγάλο βαθμό αποκομμένα από τον ταχέως μεταβαλλόμενο κόσμο γύρω της. Προωθώντας δέσμευση με έναν κόσμο που όλο και περισσότερο δεν υπάρχει πλέον και ενθαρρύνοντας θεμελιωδώς ξεπερασμένες αντιλήψεις για αυτόν, οι αναχρονισμοί της Παγκόσμιας Βρετανίας έρχονται σε αντίθεση με τα συμφέροντα των διεθνών εταίρων (Turner, 2019). Ο τρίτος και ίσως πιο σημαντικός λόγος για τον οποίο η Παγκόσμια Βρετανία είναι ένα μη πρακτικό πρόγραμμα εξωτερικής πολιτικής είναι ότι, έρχεται σε αντίθεση με τις κατανοήσεις των διεθνών εταίρων σχετικά με το τι αντιπροσωπεύει το σύγχρονο ΗΒ (Turner, 2019). Από την κατάρρευση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, το ΗΒ χαρακτηρίζεται μεταξύ άλλων ως «πρώην υπερδύναμη» και «μεσαία ευρωπαϊκή δύναμη», χαρακτηρισμοί που δεν συνάδουν με την αφήγηση της Παγκόσμιας Βρετανίας και μπερδεύουν το διεθνές κοινό.

Η Παγκόσμια Βρετανία παρέχει μια αφήγηση ενός κόσμου ευκαιριών που ένα επιχειρηματικό διεθνές ΗΒ είναι έτοιμο να αγκαλιάσει. Όμως, αυτή η εξωστρεφής αφήγηση της Παγκόσμιας Βρετανίας στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, έρχεται σε ευθεία αντίθεση με την επιθυμία και δέσμευση για ανάκτηση του ελέγχου και της κυριαρχίας μετά το Brexit. Από την μία δόθηκε η

υπόσχεση για πλήρη κυριαρχία, και από την άλλη σχεδιάζεται ένας ενεργός διεθνής ρόλος για μία Παγκόσμια Βρετανία, εξαρτώμενη από διεθνείς οργανισμούς και νέες συνεργασίες, οι οποίες δεν είναι συμβατές με το επιχείρημα της αντι-παγκοσμιοποίησης, διαμορφώνοντας έτσι μια οξύμωρη στάση (Glencross and McCourt, 2018). Υπό αυτό το πρίσμα, το ΗΒ έχει προβάλει μια αποπροσανατολισμένη εξωτερική πολιτική που περιέχει στοιχεία μερικώς ασυμβίβαστων ρόλων, όπως μεγάλη δύναμη, παγκόσμιο εμπορικό κράτος, ηγέτης της Κοινοπολιτείας, περιφερειακός εταίρος της ΕΕ και πιστός σύμμαχος των ΗΠΑ (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019). Οι προσπάθειες της ΜΒ να παίξει τον ρόλο του παγκόσμιου εμπορικού κράτους είναι δύσκολο να συγχρονιστούν με τον ρόλο του περιφερειακού εταίρου της ΕΕ, κυρίως επειδή οι κανόνες του ΠΟΕ συνεπάγονται αναπόφευκτους συμβιβασμούς μεταξύ των δεσμεύσεων της Τελωνειακής Ένωσης της ΕΕ και της ελευθερίας να επιδιώκει τις δικές της εμπορικές συμφωνίες με χώρες εκτός ΕΕ (Jackson and Shepotylo, 2018). Παρομοίως, ο ρόλος της μεγάλης δύναμης δεν ταιριάζει με αυτόν του πιστού συμμάχου των ΗΠΑ, καθώς ο πρώτος απεικονίζει σημαντική αυτονομία εξωτερικής πολιτικής, ενώ ο τελευταίος επιβάλλει ένα μέτρο συμμόρφωσης (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019).

Παραφράζοντας έτσι, τον Dean Acheson, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η ΜΒ έχασε την Ευρώπη και δεν έχει βρει ακόμη ρόλο. Η ταυτόχρονη άσκηση ασυμβίβαστων ρόλων όμως μπορεί να οδηγήσει σε μια ασυνάρτητη εξωτερική πολιτική, καθώς οι προσπάθειες προς τη μία κατεύθυνση συγκρούονται με τις προσπάθειες στην άλλη. Χωρίς μια σαφή κατεύθυνση, θα είναι δύσκολο για την ΜΒ να αναλάβει οποιοδήποτε ρόλο αποτελεσματικά.

Ενότητα 4.2.5: Συμπέρασμα

Καταληκτικά, το μέγεθος των στόχων που θέτει η Παγκόσμια Βρετανία καθιστά σαφές ότι το ΗΒ ως μεσαία δύναμη που επιδιώκει τόσο να προστατεύσει την κυριαρχία της όσο και να διεκδικήσει τη θέση της σε ένα γεωπολιτικά ανταγωνιστικό περιβάλλον, δεν μπορεί να ελπίζει ότι θα διαπρέψει σε όλο το φάσμα των φιλοδοξιών του. Σε κάθε περίπτωση, είναι απαραίτητες οι σχέσεις με διεθνείς εταίρους και οργανισμούς, όπως η ΕΕ και οι ΗΠΑ. Ωστόσο, η συνεργασία πρέπει να είναι συμβατή με το δημόσιο αίτημα για κυριαρχία και ανεξαρτησία, ώστε το ΗΒ να διατηρήσει σχέσεις με μια ποικιλία εταίρων, αλλά παράλληλα να αποφύγει την υπερβολική εξάρτηση από αυτούς (Shapiro and Witney, 2021). Επομένως, η επίτευξη ισορροπίας μεταξύ των δύο αντίθετων τάσεων είναι κεντρικό στοιχείο σε οποιαδήποτε αποτελεσματική παγκόσμια στρατηγική του ΗΒ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Το Brexit και η Μεγάλη Βρετανία στον 21ο αιώνα

Ο πλήρης αντίκτυπος της μοιραίας απόφασης των Βρετανών να αποχωρήσουν από την ΕΕ τον Ιούνιο του 2016, μένει ακόμη να διαπιστωθεί. Ήδη περισσότερο από έναν χρόνο μετά την οριστική έξοδο της χώρας από την ΕΕ όμως, το Brexit έχει εγείρει δύσκολα ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο της ΜΒ στον κόσμο, τη βιωσιμότητα της ένωσης, την πολιτική οικονομία και το μέλλον της.

Το δημοψήφισμα για το Brexit αποτέλεσε τη τελευταία πράξη ενός έργου που εξελίσσεται εδώ και αιώνες. Πολλοί προσπάθησαν να εξηγήσουν τον τρόπο με τον οποίο ψηφίσανε οι Βρετανοί και ποιοι πολιτικοί ελιγμοί οδήγησαν σε αυτό το αποτέλεσμα, όμως, σύμφωνα με όλα όσα εξέτασε αυτή η εργασία, η πραγματική αιτία της απόφασης τους δεν βρίσκεται αλλού, από την αντίληψη που έχουν οι ίδιοι οι Βρετανοί για τη θέση τους στον κόσμο, στη διαμόρφωση της οποίας κεντρικό και θεμελιώδες ρόλο έχει παίξει η αυτοκρατορική περίοδος. Πράγματι, οι Βρετανοί κληρονόμησαν μία αυτοκρατορική νοοτροπία μεγαλομανίας και ανωτερότητας, που αναπλάθεται και καλλιεργείται καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της και που συνεχίζεται να αναπαράγεται μέχρι και σήμερα (Dorling and Tomlinson 2019), κρατώντας την αυτοκρατορική μνήμη ζωντανή. Αυτή η νοοτροπία έχει αποτυπωθεί στην αίσθηση των Βρετανών ότι περιορίζονταν μέσα στην ΕΕ και στην ανάγκη τους να διεκδικούν συνεχώς έναν σπουδαίο ρόλο στον κόσμο, πιστεύοντας ότι αυτός τους ανήκει δικαιωματικά. Το Brexit επομένως, έχει να κάνει με το τέλος της αυτοκρατορίας, τη συνειδητοποίηση αυτής της απώλειας, αλλά και την εξιδανίκευση της αυτοκρατορικής περιόδου, προσδιορισμένη από τη φυλετική και πολιτιστική ανωτερότητα των Βρετανών (Dorling and Tomlinson 2019). Ταυτόχρονα, το αίσθημα της ταπείνωσης και του χαμένου ελέγχου που νιώθανε ως μέλη της ΕΕ και η ανάγκη επαναπροσδιορισμού του μεγαλείου τους, εξηγεί το γιατί οδηγήθηκαν στην ακραία επιλογή της εξόδου που θα τους έδινε την δυνατότητα να πάρουν τον έλεγχο και το αύριο στα χέρια τους. Το Brexit βιώθηκε ως απελευθέρωση από την «αποικιοκρατία» της ΕΕ και ήταν ένα ηχηρό και διαχρονικό αίτημα της κοινωνίας που έπρεπε να εισακουστεί, αλλιώς δεν θα ησύχαζε ποτέ. Η ΜΒ ήταν πάντα σκεπτικιστική προς την ΕΕ, τώρα απλώς εξέφρασε ένα ιστορικό συναίσθημα (Surrridge, 2019).

Σε κάθε περίπτωση, το Brexit εκλήφθηκε από τους Βρετανούς ως μία αλλαγή, η οποία ήταν άγνωστο τι θα έφερνε για το μέλλον της ΜΒ. Αυτή εκτιμήθηκε με δύο τρόπους. Για όσους υποστήριξαν το Brexit, το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος σήμαινε ότι οι άνθρωποι του ΗΒ είχαν πάρει πίσω τον έλεγχο ή ότι είχαν πάρει «πίσω τη δική τους χώρα» (McCorkindale, 2016), σήμαινε την ανάκαμψη της εθνικής αυτοδιάθεσης. Για αυτούς το Brexit σήμαινε *αυτό-κυβέρνηση* (self-government), δηλαδή την ανάκτηση του απόλυτου ελέγχου των νόμων που επηρεάζουν τον τρόπο

που ζουν οι άνθρωποι και που λειτουργούν οι επιχειρήσεις στο ΗΒ – έλεγχος που ένιωθαν ότι είχε χαθεί με τη συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ. Για όσους υποστήριζαν Remain, ένιωσαν ότι είχαν «ξυπνήσει σε μια διαφορετική χώρα», με μια βαθιά αίσθηση προσωπικής, αλλά και συλλογικής απώλειας: «είμαστε το 48% και θέλουμε τη χώρα μας πίσω». Τέτοιες δηλώσεις αποτυπώνουν το πολιτικό και κοινωνικό κλίμα εκείνης της περιόδου.

Ωστόσο, το τι σήμαινε το Brexit και πως θα γινόταν πράξη, ήταν ερωτήματα που έμειναν αναπάντητα και ασαφή για μεγάλο χρονικό διάστημα, διχάζοντας τις κομματικές βάσεις και προκαλώντας κρίσεις στα κόμματα και τις ηγεσίες τους. Η έλλειψη σαφήνειας και προγράμματος ήταν εν μέρει αποτέλεσμα της αποτυχίας της κυβέρνησης Cameron να ετοιμαστεί για το ενδεχόμενο του Brexit και έτσι τα μεγάλα πολιτικά κόμματα κρίθηκαν μούδιασμένα και ανεπαρκή μπροστά στην ανάγκη εύρεσης λύσης. Ταυτόχρονα, με όχημα τον έντονο ευρωσκεπτικιστικό χαρακτήρα της βρετανικής πολιτικής σκηνής, το Brexit έφερε στο προσκήνιο την Ακροδεξιά, η οποία εργαλειοποιώντας το δημοφιλές αντιευρωπαϊκό, αντιμεταναστευτικό και αντιεξουσιαστικό αίσθημα της περιόδου, απέκτησε πρωτοφανή δυναμική, που όμως γρήγορα εκτονώθηκε. Με λίγα λόγια το Brexit δίχασε τη βρετανική πολιτική σκηνή, δημιουργώντας μία νέα διαιρετική τομή Remain/Leave, με τα κόμματα και την κυβέρνηση να προσπαθούν σήμερα να διαχειριστούν τα απόνερα της εξόδου της ΜΒ και το ζήτημα του Brexit να διαμορφώνει ακόμα την πολιτική ατζέντα.

Την ίδια στιγμή που το Westminster όμως αντιμετωπίζει τις πολιτικές προεκτάσεις του Brexit, υπάρχει μια ταυτόχρονη εγχώρια συνταγματική κρίση προς επίλυση (Glencross, 2016). Παρά τις βαρύγδουπες δηλώσεις της May και του Johnson περί πολυτιμότητας της ένωσης, οι συζητήσεις περί σκωτσέζικης ανεξαρτησίας και ιρλανδικής ένωσης δεν έχουν σταματήσει. Σήμερα, η συζήτηση για το Ιρλανδικό σύνορο συνεχίζει να απασχολεί, με τη βρετανική κυβέρνηση να αμφισβητεί το ειδικό καθεστώς του Πρωτοκόλλου (BBC, 2022), εντείνοντας την έκρυθμη πολιτική κατάσταση μεταξύ των Ενωτικών και των Εθνικιστών στη Βόρεια Ιρλανδία (Landler, 2022), ενώ για τη Σκωτσέζικη κυβέρνηση, η συζήτηση για το Brexit δεν έχει τελειώσει (Salamone, 2022) και δεν θα τελειώσει ποτέ, όσο η ακύρωση του Brexit μέσω της ένταξης της Σκωτίας στην ΕΕ παραμένει κεντρικό επιχείρημα των περισσότερων υποστηρικτών της ανεξαρτησίας, στηρίζοντας πιστά την άποψη ότι η ΕΕ είναι η καλύτερη επιλογή για τη χώρα τους. Πλέον γίνεται σαφές ότι το Brexit αποκάλυψε μία εμφανή προτεραιότητα στα εθνικά συμφέροντα εις βάρος των ενωσιακών, και εκδήλωσε μία έντονη εδαφική διαφοροποίηση ως προς την αποτύπωση του Brexit στο εσωτερικό της ΜΒ, σύμφωνα με την οποία η εγχώρια ένωση είναι αναλώσιμη (Henderson, 2018). Ωστόσο η κρισιμότητα του γεγονότος εντοπίζεται στο ότι οι διαφορές μεταξύ των εθνών ξεπερνάνε το ζήτημα της ΕΕ, αποκαλύπτοντας διαχρονικές ρωγμές στα θεμέλια της ένωσης που την θέτουν σε κίνδυνο.

Εν μέσω όλων αυτών των εξελίξεων λοιπόν, δεν είναι περίεργο που η ρητορική της κυβέρνησης Johnson έχει σκληρύνει. Η ΜΒ πρέπει να σκεφτεί πως θα εξασφαλίσει τη συνέχιση της ύπαρξής της ως ένωση και ως κράτος, καθώς όλα δείχνουν ότι το status quo δεν είναι πλέον βιώσιμη λύση και δε συμβαδίζει πλέον με τις αυξανόμενες εθνικιστικές τάσεις. Η Συντηρητική κυβέρνηση έχει δύο πολύ σημαντικές προκλήσεις να αντιμετωπίσει μετά το Brexit: να καταφέρει να προσαρμόσει την ΜΒ στα δεδομένα του Brexit και να διασφαλίσει την συνοχή της εγχώριας ένωσης, τονίζοντας το αίσθημα υπέρ της Ένωσης, το οποίο συνδέεται με την ολοένα αυξανόμενη ανησυχία για την εδαφική ακεραιότητα του ΗΒ και την απήχηση της ένωσης (Lynch and Whitaker, 2018).

Κι ενόσω η βρετανική κυβέρνηση προσπαθεί να διαχειριστεί τις αποσταθεροποιητικές συνέπειες και πιέσεις του Brexit στο εσωτερικό της, ταυτόχρονα αναζητά και τη νέα θέση και λειτουργία της χώρας στο εξωτερικό της, βλέποντας το Brexit ως ευκαιρία για εξωστρέφεια. Στη βάση αυτού, διαμορφώθηκε η ιδέα της Παγκόσμιας Βρετανίας, μία αυτοβιογραφική αφήγηση για το ρόλο και το χαρακτήρα της ΜΒ στον 21ο αιώνα, που μόνο εκτός ΕΕ μπορεί να επιδιώξει, αξιοποιώντας τον εξωστρεφή χαρακτήρα του. Η στρατηγική της Παγκόσμιας Βρετανίας περιγράφει τους στόχους του ΗΒ για την εξωτερική πολιτική, με κύριο γνώμονα τη διασφάλιση των βρετανικών συμφερόντων στην παγκόσμια σκηνή και κεντρικό μήνυμα ότι το Brexit θα ξεκλειδώσει τις μέχρι τώρα αναξιοποίητες δυνατότητες, διαμορφώνοντας αποφάσεις σε όλο τον κόσμο και προσεγγίζοντας παλιούς φίλους και νέους συμμάχους, ώστε το ΗΒ να μετατραπεί σε ένα μεγάλο, παγκόσμιο, εμπορικό έθνος με παγκόσμια στρατιωτική παρουσία (Glencross and McCourt, 2018). Αυτή η στρατηγική αρχικά ακούγεται λογική, όμως το ξύσιμο κάτω από την επιφάνεια αποκαλύπτει ότι η Παγκόσμια Βρετανία βασίζεται σε λίγη ουσία και, ακόμη χειρότερα, σε μια κακή ιμπεριαλιστική ιδέα (Boussebaa, 2019). Η διέξοδος της ΜΒ προς την Αγγλόσφαιρα και τον Ινδο-Ειρηνικό φαίνεται να μην είναι βιώσιμη και δεν μπορεί να αντισταθμίσει την απώλεια της ΕΕ, ενώ συναντά παράλληλα και πολλά εμπόδια, με τις χώρες αυτές να μην έχουν πλέον τόσο ανάγκη την ΜΒ, έχοντας ήδη σχηματίσει στενές εμπορικές σχέσεις με χώρες στην περιοχή τους (Boussebaa, 2019). Σήμερα πάντως, οι κύριες προκλήσεις για την Παγκόσμια Βρετανία είναι εάν το βάρος που έχει δοθεί στην αμερικανική ηγεμονία θα καταφέρει να ωθήσει το όραμα της προς την σωστή κατεύθυνση, πως θα αντιμετωπίσει την άνοδο της Κίνας και, τέλος, πώς θα «τριγωνιστεί» μεταξύ αυτών των δύο ανταγωνιστών titánων (Shapiro and Witney, 2021).

Η θέση της χώρας στον κόσμο διαμορφώνεται από την ιστορία της, όμως δεν μπορεί να παραμείνει παγωμένη στην ιστορία. Αυτό εγκυμονεί έναν πιο ιδιαίτερο, υπαρξιακό κίνδυνο: ότι η αποχώρηση από την ΕΕ μπορεί να γίνει ο καταλύτης για μία ενδεχόμενη διάλυση της εγχώριας ένωσης (Stephens, 2021). Πράγματι, η ιστορία έχει αποδείξει ότι το δημοψήφισμα του 2016 ήταν μια ψηφοφορία όχι μόνο για τη σχέση της Βρετανίας με τους ευρωπαίους γείτονές της, αλλά και για

το μέλλον του ΗΒ. Το Brexit έχει αναζωπυρώσει μια κρίση ταυτότητας, δημιουργώντας διαφωνίες και πολιτικό αδιέξοδο για το τι είναι το έθνος, ενώ έχει προκαλέσει και μία εις βάθος ενδοσκοπήση της λειτουργίας του ΗΒ στον 21ο αιώνα (Turner, 2019). Σε κάθε περίπτωση πάντως, οι προτεραιότητες εξωτερικής πολιτικής του ΗΒ μετά το Brexit δε θα διαρκέσουν για πάντα. Αν και η τωρινή κυβέρνηση Johnson έχει καθορίσει ένα όραμα για την εξωτερική πολιτική του ΗΒ έως το 2025, η εξατομικευμένη αφήγηση της εξωτερικής πολιτικής του Johnson είναι πιθανό να αλλάξει με τον/τη διάδοχό του (Gryazin, 2021). Ο επόμενος πρωθυπουργός πιθανότατα να επιδιώξει τις δικές του πολιτικές φιλοδοξίες και να προσφέρει μια ελαφρώς διαφορετική Παγκόσμια Βρετανία. Ένα όμως είναι σίγουρο: οι υπόλοιπες χώρες της ΕΕ θα επιβιώσουν από την κρίση του Brexit και ενδέχεται μάλιστα να ωθήσουν την ΕΕ να πλεύσει σε νέες κατευθύνσεις, αφήνοντας την ΜΒ ελεύθερη και μόνη, να παίζει το ρόλο ενός κυρίαρχου ναυαγού σε ένα νησί που η ίδια δημιούργησε (Oppermann, Beasley and Kaarbo, 2019).

Είναι πλέον σαφές ότι η συζήτηση γύρω από το Brexit δεν είναι τετελεσμένη. Οι διχαστικές του δυνάμεις και οι επιπτώσεις του τόσο στη συνοχή της ένωσης όσο και στους τομείς της οικονομίας, του εμπορίου και των εξωτερικών σχέσεων δεν έχουν ακόμα κατανοηθεί πλήρως και σίγουρα δεν έχουν αντιμετωπιστεί επαρκώς. Η διαδικασία του Brexit συνεχίζεται και θα είναι μακροχρόνια, με τη σημερινή και τις μελλοντικές κυβερνήσεις να πασχίζουν για αρκετά χρόνια ακόμη να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα και να κρατήσουν την εγγώρια ένωση δυνατή μέσω της ανανέωσης. Οι διαφορές μεταξύ των εθνικών συμφερόντων, των στόχων και των κουλτουρών είναι αρκετά έντονες για να αγνοηθούν πλέον. Το Brexit καλεί σε αλλαγή: είτε σύσφιξη των δεσμών μεταξύ των αποκεντρωμένων εθνών για μία πιο στενή ένωση στο μέλλον είτε για μία πιο αποκεντρωμένη ένωση, ομοσπονδιακού ενδεχομένως χαρακτήρα. Με άλλα λόγια, το Brexit, κατάφερε να αφυπνίσει όλες τις αλήθειες που θα καθορίσουν όχι μόνο το μέλλον της ΜΒ στον κόσμο, αλλά και το ίδιο το μέλλον της ΜΒ ως ένωση.

Άραγε το Brexit θα έχει ανεξίτηλες συνέπειες στο οικοδόμημα του ΗΒ ώστε να θεωρηθεί ορόσημο στην εξέλιξη του, ή θα αποτελέσει μόνο ένα επεισόδιο σε μια συνεχή διαδικασία εξέλιξης; Αυτά είναι ερωτήματα που μένουν προς το παρόν αναπάντητα. Αν και μέχρι στιγμής η Βρετανική Κυβέρνηση δε φαίνεται να έχει ανταποκριθεί στις φιλοδοξίες του Brexit, τώρα είναι εξ ολοκλήρου στο χέρι της να διαμορφώσει το μέλλον της ΜΒ όπως αυτή θέλει.

Αντικειμενικά, κατανοούμε ότι η Βρετανία δε χρειαζόταν απαραίτητα να φύγει. Χρειαζόταν όμως να αλλάξει, και το Brexit ήταν ακριβώς αυτή η έκφραση της ανάγκης των Βρετανών για αλλαγή. Γι' αυτό κι άνοιξε την πόρτα της εξόδου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ

- Armitage, D. (2000), *The Ideological Origins of the British Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, J. (2001), *The Twentieth Century, The Oxford History of the British Empire Volume IV*. Oxford: Oxford University Press, ISBN 978-0-19-924679-3.
- Burns, W. E. (2009), *A Brief History of Great Britain*. New York: Facts On File, Inc.
- Butler, D. and Kitzinger, U. (1996), *The 1975 Referendum, London: Palgrave Macmillan*, pp. 279, DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-24652-6>.
- da Costa Cabral, N., Gonçalves, J. R. and Rodrigues, N. C. (2017), *After Brexit Consequences for the European Union*. Palgrave Macmillan, DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-66670-9>.
- Dorling, D. and Tomlinson, S. (2019), *Rule Britannia: Brexit and the End of Empire*. London: Biteback Publishing Ltd.
- Esler, G. (2021), *How Britain Ends: English Nationalism and the Rebirth of Four Nations*. UK: Head of Zeus Ltd.
- Evans, G. and Menon, A. (2017), *Brexit and British Politics*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Glencross, A. (2016), *Why the UK Voted for Brexit: David Cameron's Great Miscalculation*. In: Palgrave Studies in European Union Politics. Birmingham: Palgrave Pivot.
- Jacobs, F. B. (2018), *The EU after Brexit: Institutional and Policy Implications*. Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Macmillan, DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-77279-0>.
- Martill, B. and Staiger, U., eds (2018), *Brexit and Beyond: Rethinking the Futures of Europe*. UCL Press: <http://www.ucl.ac.uk/ucl-press/browse-books/brexit-and-beyond>.
- O' Toole, F. (2018), *Heroic Failure Brexit and the Politics of Pain*. UK: Apollo.
- Shimpman, T. (2016), *All Out War The Full Story of How Brexit Sank Britain's Political Class*. London: William Collins.

Stephens, P. (2021), *Britain Alone: The Path from Suez to Brexit*. Bloomsbury House, London: Faber & Faber Limited.

Wellings, B. (2019), *English Nationalism, Brexit and the Anglosphere: Wider Still and Wider*. Manchester: Manchester University Press.

APOPA:

(2021), 'Global Britain': implications for UK military strategy and capability. Strategic Comments, 27(7), pp. 9-11, DOI: 10.1080/13567888.2021.1989557.

Abedi, A. and Lundberg, T.C. (2009), *Doomed to failure? UKIP and the organisational challenges facing right-wing populist anti-political establishment parties*. Parliamentary Affairs, 62(1), pp. 72–87.

Ahmari, S. (2020), *Two losses for trans-Atlantic twits: Brexit finally happens, impeachment collapses*. New York Post: <https://nypost.com/2020/01/30/two-losses-for-transatlantic-twits-brexit-finally-happens-impeachment-collapses/>

Amadeo, K. (2022), *What Was Brexit, and How Did It Impact the UK, the EU, and the US?* The Balance.

Antinozzi, I. (2022), *Never-ending divorce: The role of UK-EU security cooperation after Brexit*. European Council of Foreign Relations.

Balfour, R. (2020), *The European Union after Brexit: reform or shrivel*. Encompass.

BBC News (2015), *Carwyn Jones: Leaving EU would be 'catastrophic' for Wales*. Wales Politics, 28 June 2015: <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-politics-33303530>.

BBC News (2016), *EU exit threatens Wales' aid, David Cameron warns*. Wales Politics, 26 February 2016: <http://www.bbc.com/news/uk-wales-politics-35666731>.

BBC News (2016a), *Brexit: Lib Dems' 10,000 new members after EU vote*. <https://www.BBCNews.com/news/uk-politics-eu-referendum-36664531>.

BBC News (2016b), *UKIP leader Nigel Farage stands down*. <https://www.BBCNews.com/news/uk-politics-36702468>.

BBC News (2016c), *Pound plunges after Leave vote*. <https://www.bbc.co.uk/news/business-36611512>

BBC News (2016d), *Alun Cairns criticises £4bn EU funds 'mismanagement'*. Wales Politics, 04 October 2016: <http://www.bbc.com/news/uk-wales-politics-37540194>.

BBC News (2017), *General election 2017: UKIP needed to stop Brexit 'backsliding'*. <https://www.BBCNews.com/news/uk-politics-39742407>.

BBC News (2019a), *Jeremy Corbyn: 'I did everything I could to lead Labour'*. <https://www.BBCNews.com/news/election-2019-50784811>.

BBC News (2019b), *Lib Dems pledge to cancel Brexit if they win general election*. <https://www.BBCNews.com/news/uk-politics-49706643>.

BBC News (2020a), *Where do the UK's political parties stand on Brexit vote?* <https://www.BBCNews.com/news/uk-politics-55177496>.

BBC News (2020b), *New Labour leader Keir Starmer vows to lead party into 'new era'*. <https://www.BBCNews.com/news/uk-politics-52164589>.

BBC News (2022), *Brexit: What is the Northern Ireland Protocol?* <https://www.bbc.co.uk/news/explainers-53724381>.

Belfast Telegraph (2017), *Sinn Fein to spell out Brexit opposition to Theresa May*.

Birrell, D. and Gray, A. M. (2017), *Devolution: The Social, Political and Policy Implications of Brexit for Scotland, Wales and Northern Ireland*. Cambridge University Press, pp. 1-18, DOI: 10.1017/S0047279417000393.

Boffey, D. (2020), *EU summit collapses as leaders struggle to fill €75bn Brexit hole*. The Guardian.

Boussebaa, M. (2019), *Brexit's 'Global Britain': UK needs a clear economic strategy for its trading future, not a dead colonial fantasy*. The Conversation.

Cabras, I. (2019), 'Developing a Post-Brexit Economy: Challenges for the North East of England', Liddle, J. and Shutt, J. (Ed.) *The North East After Brexit: Impact and Policy (Brexit Studies Series)*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 57-71, DOI: <https://doi.org/10.1108/978-1-83909-009-720191005>.

Calliess, C. (2021), *The Future of Europe after Brexit: Towards a Reform of the European Union and its Euro Area*. Yearbook of European Law, 40(1), pp. 3–55, DOI: 10.1093/yel/yeaa014.

Chrisafis, A. (2019), *Macron criticized by US and Germany over NATO ‘brain death’ claims*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/07/macron-warns-of-nato-brain-death-as-us-turns-its-back-on-allies>.

Coakley, J. (2020), *Choosing between unions? Unionist opinion and the challenge of Brexit*. Irish Political Studies, 35(3), pp. 356-377.

Conservatives (2018), *Brexit Plan*. <https://www.conservatives.com/sharethefacts/2018/07/brexit-plan>.

Daddow, O. (2019), *GlobalBritain™: the discursive construction of Britain’s post-Brexit world role*. Global Affairs, 5(1), pp. 5-22, DOI: 10.1080/23340460.2019.1599297.

Dahlgreen, W. (2016), *Rhodes must not fall*. YouGov: <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2016/01/18/rhodes-must-not-fall>

Darwin, J. (2011), *Britain, the Commonwealth and the End of Empire*. BBC News.

Deutsche Welle (2022), *Germany commits €100 billion to defense spending*.

Devenport, M. (2016), *Foster and McGuinness in Brexit talks call*. BBC News.

Dougan, M. (2017), ‘The Northern Irish Border after UK Withdrawal from the EU’. In Dougan, M. (ed), *The UK After Brexit: Legal and Policy Challenges*. Cambridge: Intersentia Publishing.

DW News (2021), *UK faces challenges one year into Brexit*.

Edgington, T. (2021), *Brexit: What trade deals has the UK done so far?* BBC News.

European Atomic Energy Community, European Union and United Kingdom (2020). *The EU-UK Withdrawal Agreement*. Document 12020W/TXT: https://ec.europa.eu/info/strategy/relations-non-eu-countries/relations-united-kingdom/eu-uk-withdrawal-agreement_en.

European Commission (2020), *EU-UK Relations: A new relationship, with big changes*. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/eu-uk_trade_and_cooperation_agreement-a_new_relationship_with_big_changes-overview_of_consequences_and_benefits.pdf.

European Council (2016). *Bratislava declaration and roadmap*.
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-futurereflection/bratislava-declaration-and-roadmap>.

European Council (2017), *Conclusions, European council meeting*. Brussels, 14 December 2017.

European Parliament, *Possible impacts of Brexit on EU development and humanitarian policies*.

European Parliament (2017), *The Impact and Consequences of Brexit for Northern Ireland*. Citizens' Rights and Constitutional Affairs.

European Union (2017), *White Paper on the future of Europe: Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*. COM/2017/2025 final.

European Union Committee (2017), *Brexit: Devolution*. 4th Report of Session 2017-19, HL Paper 9:
<https://publications.parliament.uk/pa/ld201719/ldselect/lducom/9/902.htm>.

Faleg, G. (2016), *The implications of Brexit for the EU's common security and defence policy*. CEPS: https://www.ceps.eu/publications/implications-brexit-eu-common-security-and-defence-policy#_ftn2.

Ferry, L. and Eckersley, P. (2018), Debate: Brexit and local government in England — the challenges ahead. *Public Money & Management*, 38(3), pp. 163-166, DOI: 10.1080/09540962.2018.1434316.

Financial Times (2016), *UK-US Special Relationship Shaky Following Brexit Vote*. 26 June 2016:
<https://www.ft.com/content/0c71dc88-3b8b-11e6-9f2c-36b487ebd80a>.

France 24 (2022), *Macron meets Scholz in Berlin to discuss situation in Ukraine*.

Foreign Affairs Committee (2018), *Global Britain and the 2018 Commonwealth Summit*. Seventh report of session 2017–19.

Gamble, A. (2018), *Taking back control: the political implications of Brexit*. *Journal of European Public Policy*, 25(8), pp. 1215-1232, DOI: 10.1080/13501763.2018.1467952.

Glencross, A. and McCourt, D. (2018), *Living Up to a New Role in the World: The Challenges of "Global Britain"*. Foreign Policy Research Institute, Elsevier Ltd, DOI: 10.1016/j.orbis.2018.08.010.

Gormley-Heenan, C., Aughey, A. and Devine, P. (2017), *Waking up in a different country: Brexit and Northern Ireland*. Research Update, Number 116.

- Gormley-Heenan C. and Aughey, A. (2017), *Northern Ireland and Brexit: Three effects on 'the border in the mind'*. The British Journal of Politics and International Relations, pp. 1–15, DOI: 10.1177/1369148117711060.
- Gowan, R. (2018), *Separation anxiety: European influence at the UN after Brexit*. European Council on Foreign Relations.
- Greene, Z., Spoon, J.J. and Williams, C.J. (2017), *Reading between the lines: party cues and SNP support for Scottish independence and Brexit*. Journal of Elections, Public Opinion and Parties.
- Gryazin, N. (2021), *Global Britain: Johnson seeks to follow Churchill's lead*. European Leadership Network.
- Hayton, R. (2021), *Brexit and party change: The Conservatives and Labour at Westminster*. International Political Science Review, DOI: 10.1177/01925121211003787.
- Henderson, A. et al (2016), *England, Englishness and Brexit*. The Political Quarterly, 87(2).
- Henderson, A. (2018), *Brexit, the Union, and the Future of England*. Political Insight.
- Henley, J. (2016), *Would Brexit trigger a domino effect in Europe?* The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/10/brexit-domino-effect-europe-eu-referendum-uk>.
- Hirsh, M. (2022), *The French-German Divide Is Back*. Foreign Policy.
- HM Government (2021), *Global Britain in a competitive age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy*. March 2021.
- House of Commons Library (2016), *Brexit: Impact Across Policy Areas*. Briefing Paper, No. 07213, 26 August 2016: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7213/>.
- House of Lords European Union Committee (2016), *Europe in the World: Towards a More Effective EU Foreign and Security Strategy*. HL 97, Eight Report of Session 2015–16, Appendix 5, Table 2, pp. 81–84.
- Hunt, J., Minto, R. and Woolford, J. (2016), *Winners and Losers: the EU Referendum Vote and its Consequences for Wales*. Journal of Contemporary European Research, 12 (4), pp. 824–834.

Hunt, J. and Minto, R. (2017), *Between intergovernmental relations and paradiplomacy: Wales and the Brexit of the regions*. The British Journal of Politics and International Relations, pp. 1–16, DOI: 10.1177/1369148117725027.

Institute for Government (2020), *UK-EU Future Relationship: defence and security cooperation*. 25 February 2020: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/future-relationship-defence-security-cooperation>.

Islam, F. (2021), *Brexit: One year on, the economic impact is starting to show*. BBC News.

Jackson, K. and Shepotylo, O. (2018), *A Customs Union Would Free the UK to Strike Trade Deals—but It Doesn't Solve Every Brexit Problem*. The Conversation. <http://theconversation.com/a-customs-union-would-free-the-uk-to-strike-trade-dealsbut-it-doesnt-solve-every-brexit-problem-95601>.

Johnson, B. (2017). *Speech at Conservative Party Conference*. 3 October: <https://blogs.spectator.co.uk/2017/10/boris-johnsons-conservative-conference-speech-full-text/>.

Johnson, S. (2021), *Blow for Nicola Sturgeon as poll shows most Scots oppose independence*. The Telegraph.

Johnston, R.J. et al (2018), *Geographies of Brexit and its aftermath: voting in England at the 2016 referendum and the 2017 general election*. Space and Polity, 22(2), pp. 162-187, DOI: <https://doi.org/10.1080/13562576.2018.1486349>.

Jones, M. (2017), *Wales and the Brexit Vote*. Revue Française de Civilisation Britannique, DOI: <https://doi.org/10.4000/rfcb.1387>.

Kauffmann, S. (2019), *Macron Puts Germany on Trial*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/05/07/opinion/macron-puts-germany-on-trial.html>.

Keating, M. (2017), *Brexit and Devolution in the United Kingdom*. Politics and Governance, 5(2), pp. 1–3, DOI: 10.17645/pag.v5i2.920.

Kelly, B. (2022), *What is the Good Friday Agreement? Peace deal that ended Northern Ireland Troubles explained*. The Independent.

Kenny, M and Pearce, N. (2018), *Shadows of Empire. The Anglosphere in British Politics*. Cambridge: Polity, pp. 105–66.

- Kenny, M. and Sheldon, J. (2021), *When Planets Collide: The British Conservative Party and the Discordant Goals of Delivering Brexit and Preserving the Domestic Union, 2016–2019*. *Political Studies*, 69(4), pp. 965–984, DOI: 10.1177/0032321720930986.
- Kroll, D.A. and Leuffen, D. (2016), *Ties that bind, can also strangle: the Brexit threat and the hardships of reforming the EU*. *Journal of European Public Policy*, 23(9), pp. 1311-20.
- Krotz, U. and Schild, J. (2018), *Back to the future? Franco-German bilateralism in Europe's post-Brexit union*. *Journal of European Public Policy*, DOI: 10.1080/13501763.2018.1467951.
- Krotz, U. and Schramm, L. (2021), *An Old Couple in a New Setting: Franco-German Leadership in the Post-Brexit EU*. *Politics and Governance*, 9(1), pp. 48–58, DOI: 10.17645/pag.v9i1.3645.
- Kugiel, P. (2017), *End of European Soft Power? Implications for EU Foreign Policy*. *The Polish Quarterly of International Affairs*, Vol. 1, pp. 68.
- Labour (2019), *Manifesto: The Final Say on Brexit*. <https://labour.org.uk/manifesto-2019/the-final-say-on-brexit/>.
- Lagrou, P. (2019), *Plebiscite or Parliament? Brexit and the End of the History of the British Political Model*. *Contemporary European History*, Cambridge University Press, 28(1), pp. 10–13, DOI: 10.1017/S0960777318000693.
- Landler, M. (2022), *Upheaval in Northern Ireland, With Brexit at Its Center*. *The New York Times*.
- Lehne, S. (2021), *Rivals or Partners? The EU-UK Foreign Policy Relationship After Brexit*. *Carnegie Europe*.
- Leruth, B., Gänzle, S. and Trondal, J. (2019a), *Exploring Differentiated Disintegration in a Post-Brexit European Union*. *JCMS*, pp. 1–18, DOI: 10.1111/jcms.12869.
- Leruth, B., Gänzle, S. and Trondal, J. (2019b), *Differentiated Integration and Disintegration in the EU after Brexit: Risks versus Opportunities*. *JCMS*, 57(6), pp. 1383–1394, DOI: 10.1111/jcms.12957.
- Lewis, H. (2019), *Why Nationalists Fail*. *The Atlantic*.
- Lynch, P. and Whitaker, R. (2018), *All Brexiteers now? Brexit, the Conservatives and party change*. *British Politics*, 13(1), pp.31–47, DOI: <https://doi.org/10.1057/s41293-017-0064-6>.

MacKenzie, J. M. (2016), *Brexit: The View from Scotland*. The Round Table, The Commonwealth Journal of International Affairs, DOI: 10.1080/00358533.2016.1210924.

Majone, G. (2012), *Rethinking European Integration after the Debt Crisis*. UCL European Institute. https://www.ucl.ac.uk/drupal/site_european-institute/sites/european-institute/files/working-paper-debt-crisis.pdf.

Malreddy, P. K. and Tronicke, M. (2020), *The colonial remains of Brexit: Empire nostalgia and narcissistic nationalism*. Journal of Postcolonial Writing, 56(5), pp. 585-592, DOI: 10.1080/17449855.2020.1818440.

May, J. (2016), *Theresa May's Conservative conference speech on Brexit*. Politics Home. www.politicshome.com/news/uk/political-parties/conservative-party/news/79517/read-full-theresa-mays-conservative.

May, T. (2016a), *Theresa May's conference speech in full*. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/10/05/theresa-mays-conference-speech-in-full/>.

May, T. (2016b), *PM Statement Following Bilateral Talks with Prime Minister Modi*, 7 November 2016: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-following-bilateral-talks-with-prime-minister-modi-7-november-2016>.

May, T. (2017a), *Speech at Lancaster House*. 17 January 2017: <https://www.gov.uk/government/speeches/the-governments-negotiating-objectives-for-exiting-the-eu-pm-speech>.

May, T. (2017b), *Speech at Republican Party Conference*. 26 January: <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-speech-to-the-republican-party-conference-2017>.

May, T. (2017c), *Speech at World Economic Forum*. 27 January: <http://uk.businessinsider.com/theresa-may-davos-speech-full-text-2017-1>.

May, T. (2017d), *The Government's Negotiating Objectives for Exiting the EU*. 17 January 2017: <https://www.gov.uk/government/speeches/the-governments-negotiating-objectives-for-exiting-the-eu-pm-speech>.

May, T. (2018a), *Speech at Mansion House*. 2 March: <https://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-43256183>.

- May, T. (2018b), *Speech at Munich Security Conference*. 17 February: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-speech-at-munich-security-conference-17-february-2018>.
- McCorkindale, C. (2016), *Scotland and Brexit: The State of the Union and the Union State*. *King's Law Journal*, 27(3), pp. 354-365, DOI: 10.1080/09615768.2016.1254405.
- McDaid, S. (2018), *A post-Brexit hard Border has attractions for both DUP and Sinn Féin*. *The Irish Times*.
- McEwen, N. (2017), *Brexit and Scotland: between two unions*. Macmillan Publishers Ltd., DOI: 10.1057/s41293-017-0066-4.
- McHarg, A. and Mitchell, J. (2017), *Brexit and Scotland*. *The British Journal of Politics and International Relations*, pp. 1–15, DOI: 10.1177/1369148117711674.
- Mcleod, J. (2020), *Warning signs: Postcolonial writing and the apprehension of Brexit*. *Journal of Postcolonial Writing*, 56(5), pp. 607-620, DOI: 10.1080/17449855.2020.1816688.
- Mitchell, I. and Anderson, M. (2016), *Beyond Brexit: How will EU Overseas Development Assistance Be Affected?* Center for Global Development. <https://www.cgdev.org/blog/beyond-brexit-how-will-eu-overseas-development-assistance-be-affected>.
- Mogherini, F. (2017), *Europe and Asia—Building a Cooperative Global Order*. Speech at Tsinghua University, 20 April 2017, available at: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/24859/node/24859_en.
- Murphy, M.C. and Evershed, J. (2020), *Between the devil and the DUP: the Democratic Unionist Party and the politics of Brexit*. *British Politics*, 15(1), pp. 456–477, DOI: <https://doi.org/10.1057/s41293-019-00126-3>.
- Namusoke, E. (2016), *The Commonwealth and Brexit*. *Commonwealth Opinion*, 21 June 2016: <https://commonwealth-opinion.blogs.sas.ac.uk/2016/the-commonwealth-andbrexit>.
- National Institute of Economic and Social Research (2022), *National Institute UK Economic Outlook*. No. 6, Vol. Series A, London: NIESR.
- Northern Ireland Assembly (2022), *Brexit and Devolution*. <http://www.niassembly.gov.uk/assembly-business/brexit-and-beyond/brexit-and-devolution/>.

Northern Ireland Executive Office (2016), *First Minister and Deputy First Minister's letter to the Prime Minister*. Belfast: NI Executive Office.

O' Neill, M. (2018a), *Brexit and the Irish question IN FOCUS: Part one: Ireland's Slow Road to Peace*. Brussels: Wilfried Martens Centre for European Studies.

O' Neill, M. (2018b), *Brexit and the Irish question IN FOCUS: Part two: Brexit's unintended consequences. Five key challenges*. Brussels: Wilfried Martens Centre for European Studies.

Oppermann, K., Beasley, R. and Kaarbo, J. (2019), *British foreign policy after Brexit: Losing Europe and finding a role*. International Relations, pp. 1–24, DOI: 10.1177/0047117819864421.

Ozdemir, C. (2021), *The Franco-German Rivalry in the Post-Brexit European Union*. Uluslararası İlişkiler, Advanced Online Publication, pp. 1-21, DOI: 10.33458/uidergisi.947537.

Rahmatian, A. (2018), *Brexit and Scotland: Centralism, Federalism or Independence?* European Review, pp. 1-32, DOI: 10.1017/S1062798718000054.

Reuters (2016), *New Commonwealth Chief Says "Don't Pit Us against EU" in Brexit Debate*, 4 April 2016: <http://uk.reuters.com/article/uk-britain-eu-commonwealth/newcommonwealth-chief-says-dont-pit-us-against-eu-in-brexit-debate-idUKKCN0X11FR>.

Salamone, A. (2022), *For Scotland, the debate on Brexit is still not over*. EU Observer.

Saunders, R. (2020), *Brexit and Empire: 'Global Britain' and the Myth of Imperial Nostalgia*. The Journal of Imperial and Commonwealth History, 48(6), pp. 1140-1174, DOI: 10.1080/03086534.2020.1848403.

Schimmelfenning, F. (2014), *EU enlargement and differentiated integration: discrimination or equal treatment?* Journal of European Public Policy, 21(5), pp. 681-698.

Schramm, L. (2020), *Integration and Disintegration in the EU's Recent Poly-crisis*. In European Review of International Studies, 7(1), pp. 2–27.

Scottish Government (2016), *Scotland's Place in Europe*. Edinburgh, ISBN: 9781786527110.

Scottish Parliament (2016), *The EU Referendum and its implications for Scotland*. Culture, Tourism, Europe and External Relations Committee, Edinburgh: Scottish Parliament.

Shapiro, J. and Witney, N. (2021), *Beyond Global Britain: A Realistic Foreign Policy For The UK*. Policy Brief, European Council of Foreign Relations.

Smith M. (2019), *Most conservative members would see party destroyed to achieve Brexit*. YouGov.

Smith, M. (2019b), *The European Union and the Global Arena: In Search of Post-Brexit Roles*. *Politics and Governance*, 7(3), pp. 83–92, DOI: 10.17645/pag.v7i3.2133.

SNP, *What is the SNP's position on rejoining the EU?* <https://www.snp.org/policies/pb-what-is-the-snp-s-position-on-rejoining-the-eu/>.

Sturgeon, N. (2016a), *First Minister—EU Referendum Result, Statement delivered at official residence the morning after the referendum*. 24 June.

Sturgeon, N. (2016b), *Scotland in the EU*. Speech delivered to IPPR Scotland, 25 July: <http://news.gov.scot/speeches-and-briefings/scotland-in-eu>.

SurrIDGE, P. (2019), *Brexit, British Politics, and the Left-Right Divide*. *Political Insight*, 9(4), pp. 4–7, DOI: 10.1177/2041905818815189.

Sweeney, S. and Winn, N. (2020), *EU security and defence cooperation in times of dissent: analysing PESCO, the European Defence Fund and the European Intervention Initiative (EI2) in the shadow of Brexit*. *Defence Studies*, 20(3), pp. 224-249, DOI:10.1080/14702436.2020.1778472.

The Electoral Commission (2016), *Results and turnout at the EU referendum*. <https://www.electoralcommission.org.uk/who-we-are-and-what-we-do/elections-and-referendums/past-elections-and-referendums/eu-referendum/results-and-turnout-eu-referendum>.

The Guardian (2016), *Liberal Democrats will fight election on halting Brexit*. <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/28/liberal-democrats-fight-election-halting-brexit-tim-farron>.

The Guardian (2020a), *The Guardian view on Brexit and devolution: a crisis in the making*.

The Guardian (2020b), *'Time to leave Brexit behind,' says EU's Ursula von der Leyen after deal agreed*.

The Herald (2021), *UK Liberal Democrats turn back on rejoining EU*. <https://www.heraldscotland.com/news/19017676.uk-liberal-democrats-turn-back-rejoining-eu/>.

The Loop (2021), Has Brexit changed British party politics forever? <https://theloop.ecpr.eu/has-brexit-changed-british-party-politics-forever/>.

The Scotsman (2016), *Poll puts support for Scottish independence at 59%*.

The Supreme Court (2017), *Article 50 “Brexit” appeal*. <https://www.supremecourt.uk/news/article-50-brexit-appeal.html>.

The Telegraph (2016), *Donald Trump Praises “Beautiful” Brexit and Says Boris Johnson Will Make a Good Prime Minister*. 24 June 2016: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/24/donald-trump-praises-beautiful-brexit-and-says-boris-johnson-wil>.

Trumm, S. (2020), *Explaining support for Brexit among parliamentary candidates: the case of Wales*. School of Politics and International Relations, University of Nottingham, UK: British Politics, 16, pp.58–73, DOI: 10.1057/s41293-020-00135-7.

Turner, O. (2019), *Global Britain and the Narrative of Empire*. The Political Quarterly, John Wiley & Sons Ltd.

UK Government (2019), Devolution Factsheet. <https://www.gov.uk/guidance/devolution-of-powers-to-scotland-wales-and-northern-ireland>.

UK Government (2021), *Policy paper: The UK’s new relationship with the EU*.

UK Parliament (2018), *National Assembly For Wales Rejects Withdrawal Agreement And Political Declaration*. Early Day Motion 1903: tabled on 06 December 2018: <https://edm.parliament.uk/early-day-motion/52384/national-assembly-for-wales-rejects-withdrawal-agreement-and-political-declaration>.

UK Parliament (2019), *General Election 2017: full results and analysis*. House of Commons Library: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7979/#fullreport>.

UK Parliament (2020a), *The Brexit Bill has passed its Commons stages*. <https://www.parliament.uk/business/news/2020/january/brexit-bill-third-reading/>.

UK Parliament (2020b), *European Union (Withdrawal Agreement) Bill*. [https://hansard.parliament.uk/Commons/2020-01-09/division/481FA073-5C1F-4EE0-892E-983C695193FC/EuropeanUnion\(WithdrawalAgreement\)Bill?outputType=Party#party-yesConservativeAyes](https://hansard.parliament.uk/Commons/2020-01-09/division/481FA073-5C1F-4EE0-892E-983C695193FC/EuropeanUnion(WithdrawalAgreement)Bill?outputType=Party#party-yesConservativeAyes).

Universities UK (UUK) (2017), *Patterns and trends in UK higher education 2017*. Publications, July 2017.

Von Bismarck, H. (2017), *War metaphors have no place in the Brexit debate*. The Times. <https://www.thetimes.co.uk/article/helene-von-bismarck-warmetaphorshave-no-place-in-the-brexit-debate-gtnstd5hr>.

Wales Center for Public Policy (2021), *Evidence Briefing Paper: Brexit and Wales*. <https://www.wcpp.org.uk>.

Walt, S. M. (2020), *Europe's Post-Brexit Future Is Looking Scary*. Foreign Policy.

Weale, A. (2018), *Brexit and British Politics*. *Politics, Religion & Ideology*, 19(3), pp. 422-424, DOI: 10.1080/21567689.2018.1495288.

Welsh Government and Plaid Cymru (2017), *Securing Wales' Future: Transition from the European Union to a new relationship with Europe Summary*.

Whitman, R. G. (2017), *Devolved External Affairs: The Impact of Brexit*. The Royal Institute of International Affairs, London: Chatham House.

Wüschner, P. (2017), *Shame, Guilt, and Punishment*. *Foucault Studies*, 23(1), pp. 86–107, DOI: 10.22439/fs.v0i0.5343.